Hayat

TARİH

MECMUASI

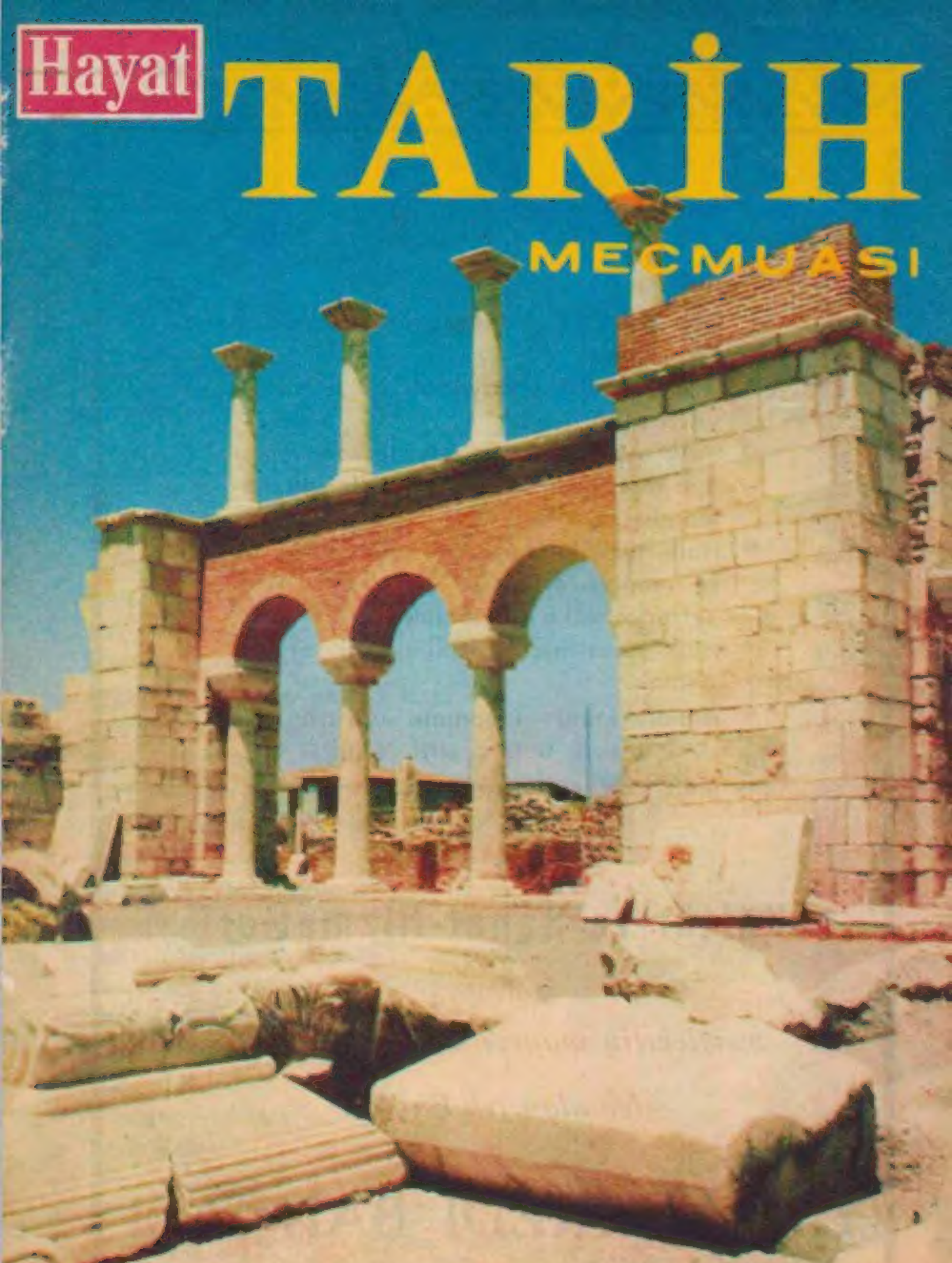

Sayı : 2

Mart 1969 - 250 kuruş

farubi

Selçuk'ta St. Jean Kilisesi
Fotoğraf: Dikmen Diköz

Hayat **TARİH**
MECMUASI

Bu sayıda neler var

Sultan Cem'in Başına Gelenler 4
Bir Kahraman, Dört Destan 9
16 Mart Vakası 18
Didon ve Didonlar 26
Pakistan'da Gandara Sanatı 28
Hac ve Sürre Alayı 33
Karagün Dostu Arayan Sadrâzam 36
İstanbul Kız Lisesi 38
Eski Türk Hokkabazları 44
Tarihimizin Yeni Basılan Bir Tesbihi 48
Yüz Yıl Öncekl Misafirler 52
Siyam 56
Dünyanın Yedi Harikası 64
Hamdullah Subhi ve Türk Ocakları 71
Korsan Gemilerin Âkıbeti: Bismarck 78
Catroux'nun Hâtıraları: Ezilen İnsanlık 84
Tarihe Akan Bir Ay 89
Resimlerle Eski Türkiye 90
Karikatür 94
Kitaplar Arasında 96
Tarih Postası 98

Hayat TARİH MECMUASI

Aylık Kültür Mecmuası

1 Mart 1969 Yıl: 5 Cilt: 1
Sayı: 2 Sıra: 50

İMTİYAZ SAHİBİ:
Şevket RADO

NEŞRİYAT MÜDÜRÜ:
Yılmaz ÖZTUNA

MESUL
YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ:
Orhan Ş. YÜKSEL

BASILDIĞI YER:
Tifdruk Matbaacılık Sanayii A. Ş. Basımevi - Divanyolu Türbedar Sok. No: 22, İstanbul
TEL: 27 95 10 (5 hat)

ABONE:
Bateş Bayilik Teşkilâtı. Cağaloğlu-İstanbul TEL: 27 61 10

Vâkı'ât-ı Sultan Cem: 2

SULTAN CEM'İN BAŞINA GELENLER

Sadeleştiren : ŞEVKET RADO

Sultan Cem'in yanında ölünceye kadar beraber bulunan defterdarı ve nedîmi Haydar Bey'in M. 1514 tarihinde yazmış olduğu tek nüsha yazma eseri, sadeleştirerek okuyucularımıza takdim ediyoruz:

BİR, iki günden sonra Engürü Beyi Mehemmed Bey dahi Gedik Ahmed Paşa yanından kaçub geldi. Merhum (1) dahi karşılamaya çıkub buluştular. Gönlünü aldı. Oradan göçüb Adana'ya gelindi. Karamanoğlu Kasım Bey orada karşılamaya geldi. Rebiülevvelin yirmi beşinci salı günü buluşub, el tutuşub sarmaş dolaş oldular. Virdükleri sözü ve yeminleri yenileyüb rebiülevvelin son günü Rûm sınırına girdiler. Kapucubaşı Sinan Bey, Gedik Ahmed Paşa'ya barış için elçi diye gönderildi.

Oradan Ereğli'ye uğrandığı sırada bin kadar âdem ılgar idüb Mehemmed Beye virilüb Sultan Abdullah ve Gedik Ahmed Paşa üstüne gönderildi. Konya üstünden Çukurçemen yaylağında yetişüb biraz elleşib yine döndüler. Merhum dahi Kasım Beyle rebiülahırın sekizinci pazartesi günü Konya üstüne geldiler. Karaman Beylerbeyisi Ali Paşa ve Güveygü Mustafa Bey beş bin kadar âdem ile Konya içinde korumak için kalmış idi. Bir niçe gün muhasara olundu. Andan sonra yine mezkûr Mehemmed Bey beş altı yüz kadar âdemile Engürü üstüne gönderildi. Rum Beylerbeyisi Süleyman Bey, Rum askeriyle gelürken Çubuk ovasında buluştular. Mehemmed Bey bozuldu, yaralı tutulub vefat etdi.

Bu taraftan merhum Sultan Cem ve Kasım Bey dahi işidüp Konya'dan Rum askerinin yoluna yürüdülerse de yetişemediler. Rebiülâhırın yiğirminci cumartesi günü iki salât arasında Engürü'ye gelindi. Belli ki Karagöz Beyi muhafaza için göndermişler. Hemen ol gün sabah hisara girmiş, kapuların yapdırmış. Bunlar burada Engürü'yü muhasara itmekte. Öbür taraftan Hüdavendigâr kendisi askeriyle hücum edüp yürürmüş. Casuslar bunu duyunca gelüp haber virdiler. Hisar bir tarafa bırakılup kaçmak hazırlığına girişildi. Kasım Beyi yalnız koyup Acem'e gitmeyi merdlik görmeyüb zarurî Taşeli'nden

(1) *Muharrir, Cem Sultan'dan çoğu zaman «Merhum» diye bahsediyor.*

Cem Sultan'ın şehzadeliği sırasında yapılmış bir resmi.

yana dönüldü. Koçhisar yolundan gidüb Aksaray'a gelindikde Aksaray halkı vehimlerinden hisarı yapub itaat itmediklerine Kasım Bey incindi. Ol gün ve yarındası hisarı muhasara eyledi. Bir niçe adamın ziyan olmasından gayri fayda itmedi. Orayı bırakup Ereğil'ye uğradı. Rebiülâhırın son pazartesi günü Taşeli'ne girildi.

Bu taraftan Hüdavendigâr, İskender Paşa'ya beş bin kadar âdem virüp ardlarınca göndermiş. Sonunda, Ereğli civarında sazlıkta kondukları gice atları ürgüb dağılmışlar. Velhâsıl Taşeli'ne gelindikte, Hüdavendigâr tarafından Koca Sekbanbaşı gelüb: «Bir yarar âdeminüz gelsün, muaaleha idelüm» dimesi üzerine bu taraftan da Kapucubaşı Sinan Bey gönderildi. Aralarında biraz konuşup anlaşma olmayınca: «Bir âdeminüz daha gelsün» diye haber geldi. Yine bu taraftan Defterdar Mehemmed (1) gönderildi. Anınla da ne konuştularsa konuştuktan sonra Bahşayiş Ağa oğlu İlyas Bey ve İmam Ali geldi. Anlar: «Bir miktar altun virelüm, Kudüs'te oturun» didiler. Bunlar: «Elbette memleketten biraz yer virün, orada oturalım» diyüb arada çekişirken Kasım Bey gizlidden merhumun halkını Rumeli'ne gitmeğe tahrik eylermiş. Yani maksudu bu imiş ki, merhum, Rumeli'ne geçince Hüdavendigâr zarurî ol tarafa döner. Bu tarafta bunun edepsizliğinden korkup biraz îl virir, sulh olurlar.

---

(1) Matbû metinde «Ahmed Bey» deniyor.

Zaten sonunda da öyle oldu. Merhumu Şam'a, Acem'e gitmekden alakoyduktan sonra Firenk Süleyman Bey'i Rodos'a gemi tedarüküne gönderdi. Sahilde bulunan gemiyi dutub cemaziyülevvelin sonuncu salı günü Gürgüs limanında otuz kadar âdemile bir gemiye geçirerek gemiye binüb yarındası Anamur limanına gidildi. Firenk Süleyman Bey'in Rodos'tan anlaşmaya varup yani misakname ile getürdüği büyükçe bir savaş gemisinde buluşuldu. Amma eğerçi muahede olunmuş, lâkin Firenk Süleyman Bey: «Bakın, ben bu kâfirlerin hallerinden hayır anlamazım. Anlara varmağı dahi doğru bulmam. Ama üst tarafın siz bilürsüz» didi. Anın sözlerini yoldaşları gareze virüp: «Kâfirler virdikleri sözü tutarlar» diye itimat gösterdiler. Cemaziyelâhırın üçüncü cuma günü bârçeye (1) binüb Rodos'a doğru yola çıkıldı. Bu ayın on üçüncü pazartesi günü Rodos'a gelindi. Migali Masturi (2) ve geri kalan beyleri firerleriyle (3) iskeleye karşılamaya gelüb izaz ve ikramla iletüb bir saraya kondurdular. Niçe günler ziyafetler idüb kendi sarayına davet itdi. Büyük bir ziyafet virdi. Merhuma şarap teklif itti. «Merhum da: «Dinimizde haramdır» diyü almayınca bu hareketini beğenüb: «Ben kişinin kendü dininde sadık olduğun gayet hoş görürüm» didi.

Andan sonra merhumun dayısı Ali Bey'i bir bârçeyile orada, Taşeli'nde Kasım Bey yanında kalan halkını ve esbabını getürmeye gönderdiler. «Anlar gelince sizin tedarikünüz idelim» diyü türlü hileye başladılar. Sonunda: «Sizi Firenje (4) memleketine çıkarmaktan iyüsü yokdur. Oradan Üngürüs (5) memleketine çıkarsız» diyüb Piyanki Kurt (6) nam beylerbeyisin ki hem akrabasından imiş, baş koştu. Balyi (?) kâfiri ki gayet akıllı ve müşavirlerinden imiş, anı da beraber virdi. Vekilharç ve kilerci kendilerinden olmak üzere aşçı ve sair mesleklerden birer ikişer âdem Müslüman esirlerden virüp üç yüz kadar savaşçı firerle savaş gemisini doldurdu. Merhumu otuz kadar halkıyle ve satun aldıkları yiğirmi kadar Müslüman esirleri ile adı geçen gemiye koydular. «Taşeli'nden gelecek halkını ardınca gönderme» diyüb recebin on yedinci pazar günü yelken açub Rodos'tan Firende'ye (7) yola çıkardı.

Hava muvafık olmadığı ecelden dokuz günde İstanköy adasına gelindi. Merhumu dışarı, adaya çıkarmakta çok tereddüd çektiler. Ada nihayet kendülerinin taht-ı hükûmetinde olmağla bir gün çıkarıb konaklattılar. Akşam yine getürdüler. Amma bundan sonra her ne yere vardılarsa çıkarmadılar.

Şabanın sekizinci pazar günü Çiçilye (8) adasında, kı İspanya Beyinin tasarrufundadır, Sereguze (9) nam şehirde demir salub yiyecek almak üzere iki gün ikamet itdiler. Oradan Misine adlu bir şehre gelindi, demir bırakıldı, bir gün bir gice burada duruldu. Oradan kalkup Çiçilye boğazı geçildi. Andan sonra Yanarada (10) dimekle mâruf bir ada göründü. Bir yüksek dağdır ki sabahtan akşama değin kâh kara, kâh kül dümanları göğe direk direk yükselir. Ahşamdan sabaha değin pare pare dağlar gibi yalımlar çıkup hava yüzüne dağılır. Anı görüb Allah'ın kudreti düşünülüb geçildi. Oradan adı geçen ada ile Pulya (11) memleketi arasındaki Boğaz'ı geçtikte Merhuma giceleyin gemi sathında yemek getürüb mumlar yakmışlar idi. Bunun üzerine Pulya Beyi'nin donanmalarından kı Papa ile Venedik'le düşmanlık günlerindeydiler, meğer bir ulu gemisi oı taraflarda soygunculuk idermiş, giceyle görünen mum ışığına doğru gelmiş. Sabah gördüler kı bir donanma gemisi üzerlerine yürür. Korunma tedarüküne giriştiler. Hava dahi gördüler kı bunlar savaş hazırlığı ile meşgul, hiç itaat yüzü göstermezler. Bunun üzerine denize sandal indirüb âdem gönderdiler. Dilleştiler. Bildiler kı Rodos gemisi imiş.

---

(1) Büyükçe savaş teknesi, (2) Grand Maitre, (3) Frère, (4) Fransa, (5) Macar, (6) Blanchefort, (7) Burada yazma nushanın kenarına düşülmüş bir not «yani Pulya'ya» diyor ki, Güneydoğu İtalya'dır. (8) Sicilya, (9) Siracusa, (10) Stromboli olmalı, (11) Güney İtalya.

Cem Sultan'ın Osmanlı ülkesinden ayrıldıktan sonra gittiği ilk yabancı ülke Rodos'tu. Resim, Rodos'ta Cem Sultan'ın misafir edildiği Fransız sarayını gösteriyor. Saray, Rodos şehrinin Şövalye caddesindedir.

Hürmet idüb ululari gelinceye kadar merhumu halkıyle beraber anbara koyub gizlediler. Sorduklarında «Biz anları Rodos'ta koduk gittik» didiler. Andan sonra pişkeşler virüb, ağırlayub gemilerine gönderdiler. Bundan sonra giceleyin dışarıda hiç mum yakmadılar.

Bir niçe günden sonra gemi gayet engine düştü, muhalif havalar esti, azîm fırtınalar oldu. Gemiye hayli zarar virdi. Nerde ise batıb gidecekti. Allah'ın inayeti yetişib gemiyi içeriden gönler mıhlayup kalafat itdüler; bin cehitle zararların def itdiler. Ol gece Rodos'tan yana yüz otuz mil gerüsüne sürmüş. Yarındası ahşama değin bir adaya gelindi. Orada dahi Pulya Beyi'nin on yedi pâre donanma kadırgasına rastlandı. Selâmlaşub gittiler. Andan sonra yine engine düşüb niçe günler gidildi. Şöyle idi ki, hiç bir etrafın karası görünmezdi. Kuşcağızlar gice ile derya yüzüne açılır, konmaya yer bulmadığından gündüz gemi karaltısına gelüb konarlardı. Kâfirler dahi bir sırık ucuna sıyırtmaç dakub ol hayvancıkların boyunlarına geçürüb tutarlardı. Uçmağa, kaçmağa mecalleri olmazdı. Bazısı ki uçardı, gözü kararub düşer, gark olurdu.

Bir gün, kuşluk vaktinde bir balık belirdi ki sırtı sudan dışarıda görünürdü. Keenne bir kadırgayı döndürmüşlerdir. Ağzıyile püfkürdüğü su iki süngü boyu havaya giderdi. Bunun büyüklüğüne şaşub kalınca kâfirler didiler ki: «Burada öyle balıklar tutulur ki iki yüz varil yağ çıkar». Varil didükleri fuçılardır ki her birisi bin dirhem miktarı yağ alur.

Amma bu balığın tutulmasının keyfiyeti şöyleymiş ki: Bir varili kalafatlayub, ziftleyüb, oltalar bağlayub yemler asarlar, deryaya salarlarmış. Bu ulu balıklar bu oltalı yemleri yudarmış. Oltası boğazına ilişirmiş. Bunun üzerine balık zorla çeküb bu boş varili denize daldırırmış. Boş varil yine geri gelüb dışarı, su üstüne çıkar, balık gine au içine çeker, varil yine dışarı gelür, şol kadar çalışır ki yorulur, mecali kalmaz, kendü dahi su üstüne gelürmüş. Andan sonra gemilerle üstüne üşüb, bazı yerlerinden delüb, ipler takub dışarı, kenara kadar getirirler; öküzler, âdemler koşub çeküb karaya çıkarırlarmış.

Andan sonra Ciniviz (1) karaları gözükdü, gine bunun gibi bir balık daha göründü. Lâfı kısa keselim, ramazanın üçüncü çarşamba günü Savaya (2) memleketinin Vilefirenka (3) nam limanında demir salub yarındası Nitse (4) şehrine gelindi.

Nitse derya kenarında bir şehir idi. Kadın, erkek güzelleri çoğidi. Bağ ve bağçelerinin hesabı yoğidi. (5) Bir iki günden sonra Rodos Beylerin yanına toplayub Üngürüs'e gitmek hazırlıkların yapılmasın söyledi. Didiler ki: «Firense (6) Beyi bir ulu Padişahtır. Andan icazet istemeden geçüb gitmek âkılâne değüldür. Yoksa zararı değey. İmdi siz bir âdemünüzi bizim âdemimüzle beraber gönderin. Varsunlar, icazet istesünler. Hem de yollarda bizi incitmemeğe hüküm alsunlar, gelsünler.»

Merhum dahi: «Çalışun, çok eğlenmesünler» diyince on iki gün vade virdüler. Hatîb-zâde Nasûh Çelebi'yi bunlara virüb gönderdiler. İletmişler, ki günlük yolda bir köyde koymuşlar. Üstüne bir kâfiri beklemeğe koymuşlar. Bu taraftan üş bugün üş yarın gelür diyü dürlü dürlü yalanlara tutup Merhumu dört ay miktarı eylediler. Şehrin bâkire kızların getürüp horo deperlerdi. Onların âdetlerinde örtünmek yok. Belki öpüşmek kocuşmakla (7) iftihar ederler. Oynayub da yorulunca dinlenmek için yabancıların dizlerine otururlardı. Boyun, kulak, göğüs açuk. Hattâ aralarında bir gayet güzel kızla Merhumun âdeta ilişiği bile olmuştu.

Günler böylece geçerken Firenk Süleyman Beyi Efrenç (8) dilin bilür diyu vehm ittüklerinden bir ufak bahaneyle hapsedüb öldürmek istediler. Merhum ellerinden alub: «Ben haps ideyin» diyü kendi hazînesinde hapsitdi. Sonunda kâfir elbisesin giyüb kaçtı, Ruma çıktı.

Andan sonra Nitse şehrinde ve etrafında taun (9) olduğundan sekiz yüz seksen yedi zilhiccesinin yirmi yedinci çarşamba günü (10) birer aksak sakat, kimi kuyruksuz tavarlara bindirdiler. Göçüb Elespere (?) nam şehirde konuldı. Hatîb-zâde'yi oraya getürdiler.

(Devamı gelecek sayıda)

---

(1) Ceneviz, (2) Savoie, (3) Villefranche, (4) Nis = Nice, (5) Cem Sultan da Nis şehrini çok beğenmiş. Orada hayli eğlenmiş, âlemlerin tadı damağında kalmış olmalı ki, Nis şehri için şu beyti yazmıştır: Acâib şehr imiş bû şehr-i Nitse — Ki kaalur yânınâ her kim ne itse. (6) Fransa, (7) Kucaklaşmak, (8) Herhalde Fransa, (9) Veba, (10) 7.11. 1483.

Cem Sultan'ın son Anadolu seferinin güzergâhı. 6 mayıs 1482'de Haleb'den Osmanlı ülkesine girmiş, haritada gösterilen yolları takip ederek 18 temmuzda Rodos'a varmıştır.

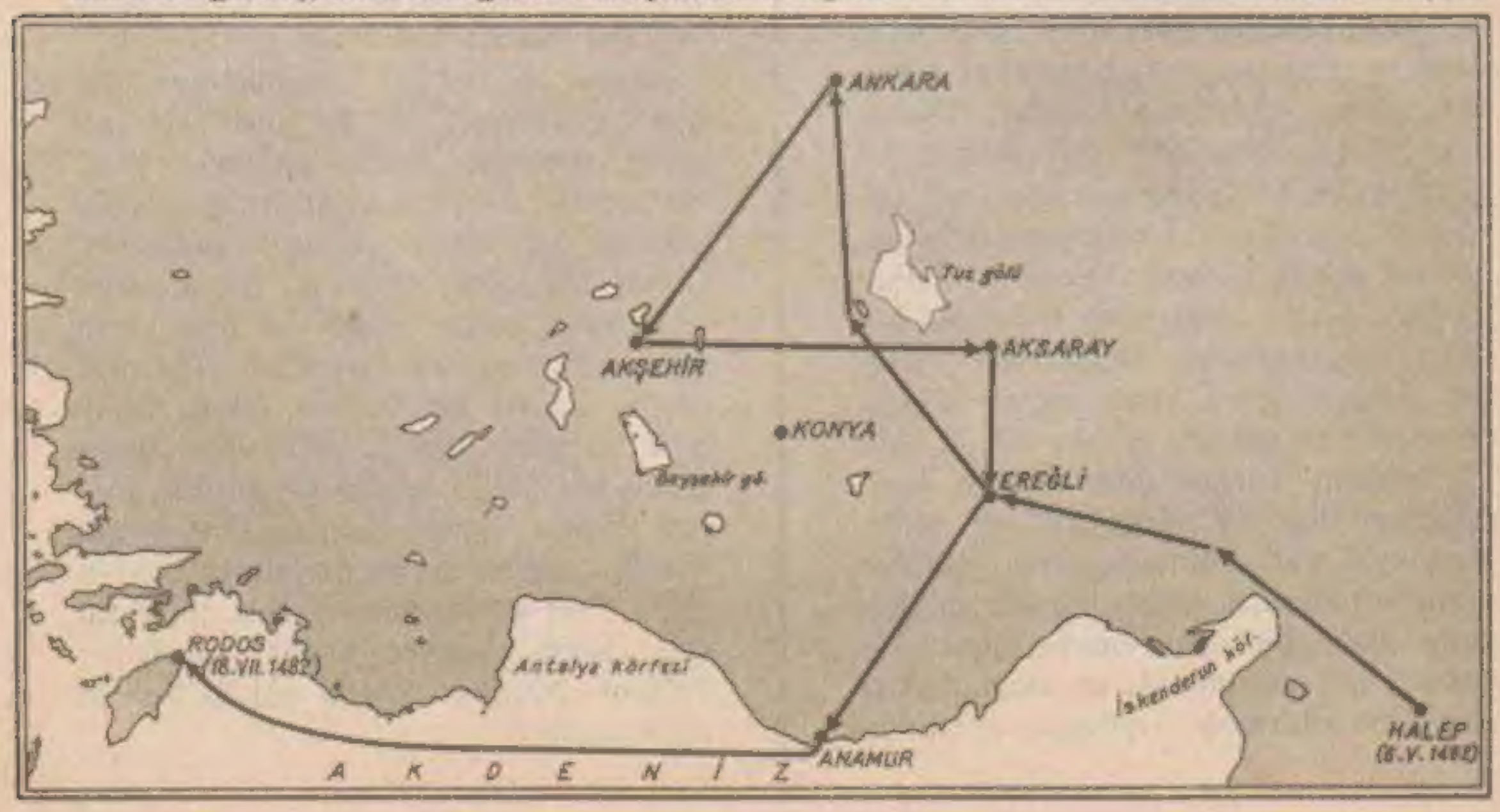

Bir Kahraman Dört Destan

Yazan: Yılmaz Öztuna

I

KÜVEYT ŞEYHİ VE TÜRK TEĞMENİ

1913 YILI haziran ayında Basra, 75 - 80 bin nüfuslu bir şehirdi. Şattu'l-Arab'ın güney kıyısı üzerinde işlek bir limandı. O zaman «vilâyet» denen bir Türk eyaletinin merkezi idi. 185.000 kilometre kare büyüklüğündeki bu eyalette 850.000 insan yaşıyordu.

Yeni vali Süleyman Şefik Paşa, birkaç ay önce, Devlet-i Aliyye-i Osmâniye'nin ve Halife-i Rûy-i Zemîn Hazretleri'nin tab'ası olmakla öğünen yerli Arablar tarafından büyük gösterilerle karşılanmıştı. Basra'daki Türk tümeni de Süleyman Şefik Paşa'nın emrine verilmişti.

Mîrlivâ Süleyman Şefik Paşa, harp meydanlarından gelip bu çöl şehrinde yeni görevine başlamıştı. Filhakika Balkan Harbi faciasının üzerinden ancak birkaç ay geçmişti. Paşa, Türk savunmasının son hattı olan Çatalca cephesinde bir tümene kumanda etmişti. Kendisine harbiye nezâretinin de muvâfakati ile dahiliye nezâreti tarafından Basra valiliği ve kumadanlığı verildiği zaman, hayli düşünmüştü. Çünkü bu Arab ülkesi, İngiliz emperyalizminin hedeflerinden biri olduğu gibi, yerli şeyhler de, dağılmakta olduğunu iyice hissettikleri azametli Türk imparatorluğu içinde menfaat kavgalarına girişmişlerdi.

Süleyman Şefik Paşa, imparatorluğun Rumeli eyaletlerine hiç benzemiyen yeni bir iklime ayak basmış, bambaşka bir atmosferle karşı karşıya gelmişti. Pây-i Taht-ı Saltanat-ı Seniyye olan Istanbul'dan gelirken, yanına, şahsen güvendiği birkaç kişiyi almıştı. Bunlardan biri Mülâzım Cemal Efendi idi. 21 yaşındaki bu teğmenin tam adı Mehmed Cemâleddin Efendi idi.

Mustafa Muhtar Bey'in oğlu olarak 1892 yılında, o zaman «Makrıköyü» denen Istanbul'un Bakırköy banliyösünde doğmuştu. 8 ağustos 1912'de Mekteb-i Harbiye-i Şâhâne'den piyâde mitralyöz mülâzım-ı sânîsi olarak diploma almıştı. Ve hemen kendini harb meydanlarında bulmuştu Istanbullu genç teğmen.

Ne yüz kızartıcı mağlûbiyetti o Balkan faciası. İmparatorluğun daha dün istiklâl kazanmış dört vilâyeti, siyaset çirkefine bulaşmış Türk ordusunu hallaç pamuğu gibi atmıştı. Teğmen Cemal Efendi, ne olduğunu anlıyamadan Yunanlılar'a esir düşmüş ve yaralı olduğu için

Selânik'e nakledilmişti. Hasan Tahsin adındaki jandarma paşasının, kolordusuna tek kurşun attırmadan Yunanlılar'a teslim ettiği Selânik'e. İttihadçılar'ın «Hürriyetin Beşiği» dedikleri Selânik'e.

Cemal Efendi, 8 kasım 1912 gününden itibaren artık bir Yunan şehri olan Selânik'te hastanede yatıyordu. Harp yaralılarını ziyaret eden şehrin Osmanlı devleti nezdine atanmış Fransız konsolosunun kızı, birkaç ay önce mektepten çıkmış bu yakışıklı teğmene acıdı. Cemal'i gizlice Selânik'ten kaçırttı. Cemal Efendi, Istanbul'a geldi. Yaraları ancak iyileşmişti ki, haydi bakalım, Bulgarlar'a karşı Çatalca cephesine... Orada Süleyman Şefik Paşa'nın maiyetinde vuruştu ve kendisini sevdirdi. Paşa, Balkan mütarekesinden sonra Basra'ya giderken, kendisine vilâyet ve kumandanlık yâveri olarak Cemal Efendi'nin verilmesini istedi. Harbiye nezâretinden tâyin çıktı.

Cemal Efendi, Şefik Paşa ve diğer Türk görevlileri, Istanbul'dan vapura bindiler. Ege'yi, İngiliz idaresinde bulunmakla beraber, hukukan ve kâğıt üzerinde henüz Osmanlı devletinin bir parçası sayılan Kıbrıs sularını yalıyarak, kuzeyden güneye Doğu Akdeniz'i geçtiler. Süveyş Kanalı'ndan Kızıldeniz'e girdiler. Hâlâ hukukan Türk imparatorluğunun birer parçası olan Mısır ve Sudan kıyılarını takip ettiler. Bâbülmendeb Boğazı'ndan Aden Körfezi'ne, sonra Umman Denizi'ne çıktılar. Hind Okyanusu'nun kavurucu rüzgârını iliklerinde hissederek Hürmüz Boğazı'ndan Basra Körfezi'ne intikal ettiler. «Körfez» denen bu denizi baştanbaşa geçip Şattu'l-Arab'a, Fırat'la Dicle'nin birleşerek döküldüğü geniş nehre girdiler. Ve işte nihayet Basra...

Yıkılmakta olan bir imparatorluğun genç subayının kaderi bu idi. Soğuk Balkan ikliminin hemen akabinde çöl iklimine... Ama Teğmen Cemal, delikanlılığın ancak zamanın küllendirebileceği ateşiyle yanıyordu. Hizmete hazırdı. Tez zamanda da gayet nazik bir hizmet kendisini buldu.

Şefik Paşa, yâverini çağırdı:

— Oğlum, dedi; seni Küveyt Şeyhi'ne yollıyacağım. Nişan götürecek ve bu vesileyle kendisine Devlet-i Aliyye'nin alelâde bir tab'ası olduğunu hatırlatacaksın! Böyle bir hatırlatmaya ihtiyaç var. Çünkü son zamanlarda hem İngilizler'le münasebet kurmaya başladı, hem de komşu şeyhlerle hırlaşıyor!

Küveyt Şeyhi, Türk imparatorluğunun Küveyt kasabasının kazâ kaymakamı idi. Lahsâ sancağı mutasarrıfı (valisi) na bağlıydı. Lahsâ, 4 sancaktan ibaret Basra eyaletinin bir sancağıydı ve Basra valisinden emir alırdı. Basra valisi de Istanbul'daki dahiliye nâzırından.

Dört yıl önce tahttan indirilen ve şimdi «Hâkaan-ı Sâbık» diye anılan II. Abdülhamid zamanında işler böyle yürümezdi. Küveyt hâkimi, hattâ çok daha kudretli Arab şeyhleri, küçük bir itaatsizliklerinde, Lahsâ mutasarrıfı beyefendinin emriyle, bir Türk çavuşu gönderilir, çavuş marifetiyle mutasarrıfın huzuruna yarı mahfuz halde çıkarılırdı. Vali paşa hazretlerinin huzuruna çıkmak, bir Arab şeyhinin haddi değildi; ancak hayali olabilirdi.

Ancak «Devr-i Hürrîyet» denen Meşrutiyet'te, devlet otoritesi, daha yumuşak muameleye başlamıştı. Şimdi Küveyt şeyhine nişan yollanıyordu.

Cemal Efendi, kırmızı mahfaza içindeki Mecîdî nişânını paşasının elinden aldı. Mahfazanın üzerindeki tuğray-ı hümâyûnu öpüp başına koydu. Basra limanından küçük bir Türk harp gemisine bindi. Gambot, genç teğmeni Küveyt limanına çıkardı.

Küveyt şeyhi olan zat, 1897'den beri sefil kasaba ile çevresindeki çöl parçasının hâkimi olan Mübârek idi. Cemal Efendi'yi büyük çadırında kabul etti. Karşılıklı sarılıp öpüştüler. Sonra tören başladı. Çevrenin bütün ileri gelenleri, çölün yüzlerce kilometre uzaklıklarına kadar, Küveyt'e gelmişlerdi. Istanbul'dan gelen Türk subayını görecekler, padişah - halîfenin verdiği nişanı, bu nişanın bir gün kendi göğüslerine takılabileceği hayaliyle mest olarak seyredeceklerdi.

Arab geleneğine göre, en asîl olanlar, Şeyh Mübârek'ten en büyük yakınlığı görüyorlardı. İçlerinde, Hazret-i Peygamber devrine kadar şecerelerini sayabildikleri iddiasında olan çöl asılzâdeleri vardı. Cahil, bir yerde iklimin verdiği sertlikle zalim, fakat umumiyetle sâf ve âlicenab adamlardı. Bakıyordunuz sefil giyinmiş bir Arab, Şeyh Mübârek'in yanağını öpüp, yanıbaşında, hemen Cemal Efendi'nin solundaki bir yere oturuyordu. Çünkü büyük Arab asîllerinden sayılıyordu. Asaletçe daha geride olanlar, şeyhin elini, asaletle ilgisi olmıyanlar da ayağını öpüyorlardı. Istanbullu genç teğmen, kendisine çok acayip gelen bu töreni merakla seyrediyordu.

Şeyh, ayağa kalktı. Nişân-ı Mecîdî'nin mahfazasını öpüp başına koydu. Aynı şeyi iki defa daha tekrarladı. Herkes ayaktaydı. Şekersiz, acı, kakuuleli kahveler dağıtıldı. Cemal Efendi'nin siyasî misyonu

bitmişti. Giderayak Şeyh, Türk teğmenin biraz tehdidâmiz nasihatlerini, bu nasihat bizzat padişahtan geliyormuşçasına, kemâl-i huşû ve ubûdiyyetle dinledi. Eğilip elini sıkarak kendisini uğurladı.

Haziran ayında çöl, bir Istanbul çocuğunun ancak tahammül edebileceği derecede kızgındı. Cemal Efendi, sahilde bekliyen gambota âdeta can attı.

Basra Körfezi'nin en küçük bir dalgalanma görülmeyen hareketsiz sathı bile şimdi ona Cennet gibi geliyordu. Gambot kapdanına artık hareket edebileceklerini söylemişti ki, kıvrak Arab atlarına binmiş birkaç bedevî gemiye yaklaştı. İçlerinden biri, arzusu üzerine gemiye alındı; Cemal Efendi ile görüştürüldü. Şeyh'in atıyyesi olarak bir kese altın getiriyordu. Şeyh:

— Cemal Beyefendi Hazretleri'nin zahmetlerine ve iltifatlarına nâçîzâne bir karşılık! deyip, bizzat vermeye cesaret edemediği atlas keseyi göndermişti. Kendisine «Cemal Beyefendi Hazretleri» denen 21 yaşındaki teğmen, keseyi aldı. Zengin bir adam değildi. Ancak şerefini temsil ettiği Türk devleti, böyle bir ihsânın kabûlünü hoş görmezdi. Bedevîlerin önünde gambottaki bir gedikli başçavuşu çağırdı; keseyi verdi. Bedevîlerin reisine döndü:

— Şeyh'e mahsus selâm ederim, dedi; lutfetmişler, fakat siz yanlış anlamışsınız. Padişahın bir zâbitine ihsan vermek kimsenin haddi değildir! Bu para her halde gemideki tayfalar için gönderilmiştir. Kendilerine dağıtılacağını Şeyh'e bildiriniz!

Şeyh Mübârek, şimdiki Küveyt Şeyhi'nin büyükbabasının babasıdır. Şimdi yeryüzünün belki en zengin adamı olan, dünyanın, Amerika, Rusya ve Venezuela'dan sonra döndüncü petrol müstahsili Küveyt Şeyhi'nin büyük dedesi.

Cemal Efendi'nin Suriye'deyken annesine gönderdiği resmi.

Cemal Efendi'nin Birinci Cihan Harbi'nin ilk günlerinde pilot subay üniforması ile ablasına ithâf ettiği bir resmi.

II

TÜRK TEĞMENİ VE ABDÜLAZİZ İBNİ'S - SUÛD

Cemal Efendi'nin Küveyt seyahati başarılı olmuştu. Süleyman Şefik Paşa, yâverini, Şeyh Mübârek'ten daha azılı bir Arab'a göndermeyi düşünüyordu. Abdülaziz İbni's-Suûd'a.

Abdülaziz İbni's - Suûd, Sünnî'liğin Hanbelî mezhebinin Vehhâbî inanışını temsil eden bir Arab şeyhiydi. 1880'de doğduğuna göre, 33 yaşındaydı. 1902 martında Vehhâbî şeyhi sıfatıyle uçsuz bucaksız Necd çölünü idare ediyordu. Resmî sıfatı, Osmanlı devletinin «Necd kaymakamı» idi. Necd, Lahsâ sancağına bağlı kazalardan biriydi. Çok faal, son derece muhteris bir adamdı. Lahsâ'daki kabîleleri de nüfuzu altına almak istiyordu. Bu maksatla Basra şehrine kadar sokulmuştu.

İşte Cemal Efendi, Küveyt'ten henüz gelmişti ki, bir Osmanlı eyalet şehrinin varoşlarına kadar izinsiz sokulmaya cesaret eden bu Arab şeyhine yollanıyordu.

Cemal Efendi, Basra sûrlarından ayrılır ayrılmaz, haber İbnü's-Suûd'a uçuruldu:

— Basra'dan, Sultân'ın zâbitlerinden Cemal Bek geliyor, sizinle görüşecekmiş! denildi.

Selçukoğlu Tuğrul Bey zamanından, 900 yıldan beri Türk hâkimiyetinde yaşayan bir kavim için bir Türk subayı «efendi» falan olamazdı. En azından «bek» olabilirdi. Maamafih Teğmen Cemal, at üzerinde Vehhâbî mezhebinin reisinin çadırına yaklaştığı zaman, Arab muhayyilesi, Türk haşmetinin şaşaasıyle büsbütün alevlendi. Cemal Efendi, İbnü's-Suûd'a:

— Cemal Paşa Hazretleri geliyor! şeklinde haber verildi.

O zamanki Türk ordusunda subaylar, ancak «binbaşı» olunca «bey» diye anılırlar, daha önceki rütbelerinde kendilerine «efendi» denirdi. Türkler'e göre «Cemal Efendi», Arablar'a göre Cemal «Paşa», çadıra girdi. Mutad merasimle, Osmanlı nişanını verdi. Vali Paşa'nın, Basra'dan uzaklaşması hakkındaki emirlerini tebliğ etti. İbnü's Suûd:

— Vali Efendimiz, dedi; maksadımı yan-

lış anlamışlar. Ben, Halife-i Rûy-i Zemîn Hazretleri'nin ahkar bir kuluyum. Yaramaz bir niyetle vilâyet-i şâhânelerinin varoşlarına yaklaşmak haddim değildir. Devlete itaatsiz bazı vahşî kabileler var. Onları itaat altına almak istiyorum. Bu maksatla bana 4 adet cebel topu göndertebilirseniz, zât-ı âlinize 40 ve Süleyman Şefik Paşa Hazretleri'ne 500 altın takdîm edebilirim. Bunu bir tab'anın vergisi olarak kabul buyurmanızda elbette bir mahzur yoktur!

Bu gülünç rakamlar karşısında Cemal Efendi'nin, zaten çöl güneşi ile kızmış havsalası altüst oldu:

— Böyle bir teklifte bulunarak küstahlık ettin, dedi; sen kim oluyorsun ki, şu veya bu suretle bir Türk valisine para teklif ediyorsun? Bu iğrenç teklifinle, asâletle alâkan olmadığını, basit bir çöl çapulcusundan ileri geçemediğini gösterdin.

Abdülaziz İbni's - Suûd'un gözleri döndü. Bir Arab şeyhine yapılabilecek en büyük hakaret, asîl olmadığını söylemekti. Eli, muazzam yatağanına doğru gitti. Atak Türk genci de, sağ elini derhal, 33 kurşunlu muazzam bir şarjör taşıyan, kocaman parabellum tabancasına attı. İbnü's - Suûd, elini çekti:

— Ben, dedi; asîl bir Arab'ım. Bu cevabın üzerine seni cezalandırmam lâzımdı. Fakat hem Halife-i Rûy-i Zemîn Hazretleri'nin bir zâbitisin, hem de benim misafirimsin. Asîl bir Arab için, misafiri mukaddestir. Sana bir şey yapmıyorum. Böylece, asîl olduğumu da isbat ediyorum. Vali Paşa Hazretleri'ne söyle! Emirlerine riâyet ediyor, derhal Basra yakınlarından çekiliyor, Necd'e dönüyorum!

İbnü's-Suûd, Şeyh Mübârek'ten daha zorlu çıkmıştı ama, neticede maksat da hâsıl olmuştu.

İbnü's-Suûd gittikçe güc kazandı. Sonunda devlet, 1914 mayısında kendisine sivil paşalık rütbesi verdi. Bu rütbe, askerî rütbelerden yarbay'a eşitti. «Paşa» diye anılmak için can atan Arab, Arnavut, Boşnak, Çerkes, Kürd ileri gelenleri için ihdâs edilmişti. Artık İbnü's - Suûd da «Abdülaziz Paşa» olmakla iftihar ediyor, bütün Arabistan yarımadasında yeni unvanından dolayı nüfuz bölgeleri ediniyordu. Nihayet o derece şöhret saldı ki, kendisine devlet, sivil paşalıkların en büyük rütbesi olan vezirlik pâyesini de 1917'de, Birinci Cihan Harbi içinde verdi.

Türk paşası, Abdülaziz İbni's-Suûd, 9 kasım 1953 günü ölen, petrol kralı ve Suûdî Arabistan meliki I. Abdülaziz'dir. Şimdiki Suûdî kralının da babası. II. Cihan Harbi'nde, tarihin gördüğü en kudretli devletin en kudretli başkanı Roosevelt'in yanyana resim çektirdiği Abdülaziz İbni's - Suûd. Aynı resimde, dünya harp tarihinin en güçlü ordusuna serdârlık yapan Eisenhower'in karşısında ayakta durduğu İbnü's-Suûd.

Başkan Roosevelt ve Abdülaziz İbni's - Suûd. Karşılarında elleri arkasında duran asker, Müttefik Orduları Başkumandanı, sonradan Amerika Cumhurbaşkanı da olan General Eisenhower'dir (hâlen hayattadır).

ÇANAKKALE'DE MÜTTEFİK ARMADA VE BİR TÜRK UÇAĞI: ERTUĞRUL

Mülâzım Cemal Efendi, makineye, motöre, uçağa, maceraya delice düşkündü. Süleyman Şefik Paşa'ya müracaat etti. Hava subayı olmak istediğini bildirdi. O zaman hava harp okulumuz yoktu. İstidatlı ve gönüllü genç kara ve deniz subayları, hava eğitimi görür, sınıf değiştirirlerdi.

Süleyman Şefik Paşa, yâverinin isteğini müsbet karşıladı. Piyâde mülâzımı Cemal Efendi'nin 18 ağustos 1913'te tayyare mektebine tâyini çıktı. 9 şubat 1914'te de üstün başarı göstererek, Yeşilköy'deki tayyare mektebinden pilot brövesi aldı. Çok geçmeden Birinci Cihan Harbi patladı. Bütün Türk gençliğinin kaderi, Cemal Efendi'ye de nasîb oldu. 23 yaşındaki pilot teğmen Cemal Efendi... Haydi bakalım Çanakkale'ye!...

Çanakkale'deki Türk ordusuna Müşir Liman von Sanders Paşa kumanda ediyordu. Çanakkale müstahkem mevki kumandanı da Ferik (Korgeneral) Cevad Paşa idi. Atatürk'ün Harbiye'de hocası olan Orgeneral Cevad Çobanlı.

Cemal Efendi, keşif pilotu idi. Tayyaresi, bir Fransız «Bleriot»suydu. Adı «Ertuğrul»du. Bu Ertuğrul, bir gazi Türk uçağı idi. Hattâ macerası, gazilikten bile öteydi; âdeta şehitlik mertebesine yaklaşmıştı. Bu uçakla meşhur havacımız Sâlim Bey, Istanbul'dan Mısır seferine çıkmış, fakat Edremit üzerinde Ertuğrul düşmüş, ikiye ayrılmış, Sâlim Bey canını zor kurtarmıştı. Türk vatanının her köşesindeki mahaller gibi son derece milliyetperver olan Edremitliler, bu olaya çok üzülmüşler, aralarında para toplayıp yeni bir uçak almışlar, Harbiye Nezâreti'ne hediye etmişlerdi. Harbiye Nezâreti de, bu hareketten çok duygulanmış, yeni uçağa «Edremit» adını vermişti.

Ancak, Cihan Harbi'nde Türkiye'de uçak sıkıntısı son haddi bulmuştu. Bütün Cihan Harbi içinde 4 yıl müddetle Türk ordusunda 400 uçak görev görmüştü. Fakat bir anda birkaç uçağın bile bir araya getirilmesi büyük bir problemdi. Bu ihtiyaç tufanı içinde Harbiye Nezâreti, Edremit toprağında yatan ikiye ayrılmış Ertuğrul'u gemiyle Yeşilköy'e getirtmiş, oradaki fabrikada birleştirmiş, tamir etmiş, Çanakkale'ye yollamış, Türk imparatorluğunun en hayatî cephesinde keşif hizmeti için Cemal Efendi'ye vermişti. Bilmem dünya havacılık tarihinde böylesine bir vak'a var mıdır?

Cemal Efendi, Boğaz'ın karşısında Limni adasının Mondros limanında üslenen korkunç İngiliz-Fransız armadası üzerinde uçuyordu. Müttefik armadanın dev zırhlıları, çerden çöpten yapılmış Ertuğrul'a ateş açıyor, fakat o zaman muntazam uçaksavarlar olmadığı için isabet kaydedemiyordu. Maamafih birkaç defa düşman gülleleri, Ertuğrul'un pek yakınlarında patlamıştı.

7 mart 1915 sabahı saat 7'de Cemal Efendi, mutad keşif uçuşlarından birine çıktı. Boğaz'ı dikkatle taradı. Fakat Türk mayın hatlarından iz bile bulamadı. Derhal Çanakkale'ye indi ve Cevad Paşa'ya tarihî raporunu verdi. Düşmanın, bir gece önce Türk mayınlarını tamamen temizlediği ve bu hareketin Türk keşif kollarının gözünden kaçtığı belli oldu. Bu olay, aynı zamanda, düşmanın boğazı geçmek niyetinde olduğunu da açıkça ortaya koyuyordu.

7/8 mart gecesi Nusret mayın gemisi, boğaza yeniden mayın döşedi. Bu Türk gece hareketini de düşman farkedemedi. Müttefikler, şimdi Boğaz'ı hem mayınsız sanıyorlar, hem de mayınları temizlediklerini Türkler'in öğrenemediğine inanıyorlardı. Cemal Efendi'nin Ertuğrul'la yaptığı keşifleri küçümsüyorlardı. Bu küçümseme, Müttefikler'e, tarihin gördüğü en büyük deniz hezimetlerinden birine mâl oldu.

18 mart sabahı Cemal Efendi, gene mutad uçuşunu yapıyordu. İnsan havsalasının alabileceği en muazzam armadanın boğazın ağzına yaklaştığını gördü ve Cevad Paşa'ya bildirdi. 506 top taşıyan 18 İngiliz - Fransız zırhlısı, arkalarında pek çok muhrip, denizaltı ve başka küçük harp gemileri olduğu halde boğaza girmeye başladı.

Nusret'in döşediği mayınlarla muvaffakiyetle gizlenmiş Türk sahil bataryalarının ateşi altında perişan olan bir armada... Sulara gömülen korkunç zırhlılar: Bouvet, Irresistible, Ocean... Ölürcesine yaralanan muazzam saff-ı harp tekneleri: Inflexible, Suffren, Gaulois...

Bu inanılmayacak kadar büyük zafer, inanılmıyacak derecede az zayiatla kazanılmıştı. Türk kaybı, 25 şehit ve 61 yaralıdan ibaretti. Çanakkale, denizden geçilememişti. Elbette karadan da geçilemiyecekti.

Cevad Paşa, göğsünden kılıçlı liyakat madalyasını çıkarıp Cemal Efendi'ye taktı. Atatürk'ün bile iftiharla taşıdığı, çok nâdir verilen bir kahramanlık madalyası idi. Müşir Liman Paşa'nın yazılı emriyle Cemal Efendi'ye madalya tevcih edildi.

1915 martında Çanakkale Boğazı'nı geçmeye teşebbüs eden Müttefik donanması, öldürücü kayıplara uğramıştı. Resimde bu savaş sırasında batan İngiliz zırhlılarından Irresistible görülüyor.

Kırmızı şeritli bu madalyanın yanında 5. rütbeden bir Mecidî nişânı da verildi. Tarihin bir dönüm noktasını elinde tutan bir subaya ancak 5. rütbeden nişan verilmesi... Zira yüksek rütbeli, murassâ nişanlar, Istanbul'daki yüksek politikacıların inhisarında bulunuyordu.

Şimdi bir mart sabahının puslu havasında 400 metre alçalarak yapılan bu keşif uçuşunu düşününüz. Bu uçuş yapılmasaydı... Yahut Cemal Efendi bu kadar alçalmıya cesaret etmese veya lüzum görmeseydi... Türk mayınlarının toplandığı farkedilmeseydi... Aman Allah'ım, ne olurdu, neler olurdu?... Aman Allah'ım, neler olacağını tasavvur etmek bile insan muhayyilesinin çok ötesinde, Tanrı'nın takdîrinin bulunduğu mukadderat çizgisinde kalıyor, öbür tarafa geçemiyor.

Nusret gemimiz, Ertuğrul'un keşif raporuna dayanarak yeniden mayın döşemeseydi, Türk bataryaları, armadanın geçişini engelliyebilir miydi? Hiç şüphesiz amirallik birinci lordu Winston Churchill'in planları gerçekleşir, Müttefik Armada, Istanbul'u işgal ederdi. Mustafa Kemal, Anafartalar'ı savunmaya vakit bile bulamazdı. Rusya yolu açılırdı. Çarlığın yıkılması imkânsızlaşırdı. Bu «menhus Çanakkale seferi» yüzünden, İngiltere başbakanı Lloyd George'un dediği gibi «Dünya Harbi iki yıl daha uzamaz, 4 yıl yerine 2 yılda biterdi».

IV

«AŞILMAZ» DENEN PAYTAK GEÇİDİ ÜZERİNDE BİR TÜRK PİLOTU

Teğmen Cemal Efendi, Çanakkale savaşının birçok safhasına havadan katıldı. Bu arada küçük kardeşi Teğmen Hasan Sâmi Efendi'yi kaybetti. Sâmi Efendi, 1915 sonunda bir keşif hareketinde, tayyaresiyle Belgrad ormanları üzerine düşüp şehit olmuştu. 20 yaşındaydı.

Cemal Efendi, 25 mart 1916'da mülâzım-ı evvel yani üsteğmen oldu. 24 yaşına girmişti. Teğmenlikte o zamanın kanunlarına göre 4 yıl hizmet etmişti. Harp cehennemi içinde dört uzun yıl... 3. rütbe Avusturya - Macaristan harp madalyası, 3. rütbe İran Şîr-u Hurşîd nişânı, 2. rütbe Prusya demirhaç nişânı almıştı. Bu sonuncu nişan, Almanya'da en büyük harp kahramanlarına verilirdi. Birinci rütbesi boyuna asılır, ikinci rütbesi göğse takılırdı, başka rütbesi yoktu. Hitler, bu ilk Cihan Harbi'nde onbaşı olarak ikinci rütbe demirhaç nişânı kazanmıştı. En ikballi devirlerinde ve ölünceye kadar, göğsünde iftiharlâ taşıdığı tek nişân olmuştur.

Yazımızda geçen dört olayın kahramanı, bugün resimde görüldüğü gibi, yaşlı bir zattır. Cumhurbaşkanımız Cevdet Sunay tarafından tebrik edilirken görülüyor. Ortadaki zat da, diğer bir eski hava kahramanımız, emekli pilot albay Midhat Sanal'dır.

Cemal Efendi, Irak cephesine verilmişti. Bu cephede Türkler, güneyde, Basra'yı işgal eden İngilizler'le, doğu ve kuzeydoğuda da Kuzey İran'ı işgal eden Ruslar'la vuruşuyorlardı. Bu geniş cepheyi, VI. Türk Ordusu savunuyordu. Ordunun başında, Enver Paşa'nın bir yaş küçük amcası Halil Paşa bulunuyordu. 34 yaşında bir ordu kumandanı. 29 nisan 1916'da Türkler, Kûtu'l-Amâre zaferini kazanmışlar, tam teçhizatlı bir İngiliz tümeni, 4 generali ile beraber, son neferine kadar, Türkler'e teslim olmuştu.

Cemal Efendi, ordunun tayyare keşif bölüğünde pilottu. Mîrlivâ Ali İhsan Paşa, merkezi Kirmân-Şâh'ta bulunan kolordunun kumandanı idi. 1916 temmuzunda Ali İhsan Paşa, Halil Paşa'dan bir keşif pilotu istedi. Üsteğmen Cemal Efendi, bu görevle Kûtu'l-Amâre'nin karşısındaki muvakkat hava alanından Kirmân-Şâh'a gidecekti. Ama Alman «Albatros» uçağını nasıl götürecekti? Çünkü bir müddet önce bir Alman pilotu, aynı görevle Ali İhsan Paşa'ya gitmek istemiş, fakat azametli Paytak Geçidi'ni tayyare ile aşamamış, Lûristan dağlarını geçememiş, bu geçidin «tayyare ile asla geçilemiyeceği» ni ordu kumandanına rapor etmişti. Halil Paşa, Cemal Efendi'yi çağırdı:

— Sen, dedi; öteden beri Almanlar'ın yapamadığı şeyleri yapmak istersin. İşte sana fırsat. Bu Albatros'u İran'a geçirebilir misin?

Cemal Efendi, «Albatros»u İran'a «geçirebildi». Paytak geçidini aştı. Hem de en tehlikeli şekilde: geçidin içinden geçerek. Selefi Alman pilotu, geçidin içinden geçmek gibi bir deliliği aklından bile geçirmemiş, karlı zirveleri aşmıya da cesaret edemiyerek geri dönmüştü. Karadan Hânikıyn'e giden, oradan uçakla Paytak Geçidi'ni aşan Cemal Efendi, Kirmân-Şâh'a vasıl oldu. Türk kolordu karargâhına geldi. Cihan Harbi'nin en sert Türk kumandanının karşısına çıktı. İran'ın bazı eyaletleri, savaş zaruretleri dolayısıyle Türk ordusunun işgalindeydi. Bazı eyaletlerde de Rus kuvvetleri vardı. Kuzeydoğudaki bir Türk şehrinde, Hemedân'da, Ruslar karargâh kurmuşlardı. Kirmân-Şâh, bir Kürt şehri idi. Ali İhsan Paşa, Ruslar'ı Hemedân'dan atmak istiyor, fakat kuvvetlerinin derecesi hakkında bilgiye sahip bulunmuyordu. Bu bilgiyi elde etmek için, aylardır bir keşif

pilotu istiyordu. İşte bu pilot, şimdi karşısındaydı. Memnuniyetle, fakat en küçük bir tebessümde bulunmadan ellerini uğuşturdu. Cemal Efendi'yi, akşam yemeğini beraber yemek için, birkaç subayla beraber sofrasına dâvet etti.

İhsan Paşa, yemekte sohbet arasında, tayyaresinin ne kadar litre benzin aldığını Cemal Efendi'den sordu. Genç pilot, cevap verdi. Uçuş tavanını sordu. 2.000 metreye kadar tehlikesizce yükselmenin kaabil olduğunu öğrendi. Saatte kaç kilometre yaptığını da öğrenmek istedi. 120 kilometre yapmanın mümkün olduğu cevabını aldı.

Ertesi gün Paşa, keşif pilotunu çağırdı:

— Hemen Hemedân'a uçacaksın, düşmanı keşfedip döneceksin, dedi.

Cemal Efendi şaşırmıştı. Kirmân-Şâh - Hemedân yolunu gidiş - dönüş olarak, keşif hareketinde de bulunduktan sonra bu tayyare ile yapmanın imkânsız olduğunu söyledi. İhsan Paşa'nın emrine herhangi bir itirazda bulunmanın cezası çok ağırdı. Fakat Paşa, keşif pilotuna müsamaha etmeye karar vermişti:

— Neden? diye sordu.

— Benzin kifayet etmez efendim!

— Dün verdiğin cevaplarla harita üzerinde hesap ettim. Bu yolu yapman mümkündür.

— Belki kuşuçuşu gidip dönülebilir. Fakat tabii hava ârızaları, rüzgâr muhalefeti, dağlık bölgenin durumu gibi âmiller, harita üzerinde ölçülen çizginin dışında kalan ihtimallerdir. Böyle bir uçuşta muvaffak olmak ihtimali çok zayıftır. Ölmem hemen hemen muhakkaktır.

— Benim senin gibi her gün kaç zâbitim ölüyor! Behemehal bu işi başaracaksın.

Emre itiraz edilemezdi. Kurşuna dizilmeyi kabul etmektense, Albatros'la İran semalarına yükselmek, şans denemek hayırlıydı. Cemal Efendi, yanına râsıdı Ahmed Nüzhet Efendi'yi aldı. En kısa yoldan, son derece sarp arazi üzerinden, kızgın yaz sıcağı altında Hemedân'a vardı. Ruslar, üzerlerinde bir Türk tayyaresi görünce şaşırdılar. Nüzhet Efendi, Rus birliklerinin fotoğraflarını çekti. Derhal geri dönüldü. Son litre benzin yakılmıştı ki, Cemal Eefndi, Albatros'u Kirmân-Şâh'a indirdi.

Şimdi İhsan Paşa, karşısındaki düşmanın kuvvetleri hakkında kesin bilgi sahibi olmuştu. Cemal Efendi'ye 50 altın nakdî mükâfat ve kıdem zammı verdi.

Cemal Efendi, 1918'de yüzbaşı rütbesinde ve 26 yaşındaydı. Hastaydı. Istanbul'da tedavi görüyordu. Arkadaşları gibi Milli Mücadele'ye katılamadı. Yüzbaşılıktan emekliye ayrıldı. Bu rütbede kalan bir muvazzaf subay için aklın zor kabûl edebileceği en fevkalâde hâdiselerle dolu bir hayat yaşamıştı. Harbiye'den çıktığı tarihin üzerinden 6 yıl geçmişti. Bir koca imparatorluğun çöktüğü 6 yıl. Fakat bu çöken devlet, o hâliyle bile böyle küçük rütbeli, büyük iş gören subaylar yetiştirebilmişti.

■

Dostum yüksek uçak ve gemi inşaat mühendisi Yavuz Kansu, Türk havacılık tarihini yazmaktadır. 1918 Mütarekesi'ne kadar da gelmiştir. Kendisi, Birinci Cihan Harbi'nde genç yaşında ölen ordu kumandanlarımızdan Mahmud Kâmil Paşa'nın oğludur. Yukarıda naklettiğim dört vak'anın kahramanı Cemal Bey'i, Yavuz Kansu'nun toplantılarında tanıdım. 76 yaşında, dinç, zeki bir adamdı. Çok az konuşuyordu. Bu zâtın neden az konuştuğunu Yavuz Bey'e sordum: Gülümsedi:

— Büyük kahramanlar böyle az konuşur, dedi.

Sonra hususî sohbetlerimizde birçok vak'a dinledim. Yavuz Bey, Türk arşivlerini altüst etmiş, havacılık tarihimiz üzerinde inanılmıyacak derecede zengin malzeme toplamıştı. Hepsini bana verdi. Okudum ve çok şey öğrendim. Cemal Bey'le sonraki bir görüşmemizde, kendisine âcizâne hayranlığımı ifade ettiğim zaman, sıkıldı:

— Fırsat çıktı, dedi; hizmet ettim. Benim yerime aynı vazifeler başkasına verilseydi, aynı şeyleri yapardı!

Öyleydi ama, biz tarihçiler, zaten fırsat çıkıp kendilerini gösterebilenlere «kahraman» diyoruz. İçlerinde aynı duyguyu taşıdıkları halde hizmet fırsatı çıkmıyanların isimlerini bile bilmiyoruz. Cemal Bey'e, bir yazımda artık tarihin malı olan birkaç vak'asından bahsedeceğimi söyleyince telâşlandı. Geçen yıl iki havacı arkadaşı ile beraber kendileri için yapılan bir törenle Cevdet Sunay, Cemal Tural, İrfan Tansel Paşalar tarafından tebrik edilmişti. Ama yarım asrın gerisinde kalan hizmetleri için yapılan bu çok gecikmiş tebriklerden de sıkılmıştı. Arzusu üzerine soyadını bile kaydetmiyorum. Yaptığı hizmetleri, arşiv vesikalarına dayanılarak, Yavuz Kansu'nun kitabı çıktığı zaman, herkes öğrenecektir. Cemal Bey:

— O zamanlar, iptidaî şartlarla bile havacılıkta ileriydik, dedi; bugün de en üstün şartlar içinde çok ileriyiz.

Bu sözünü kaydediyor, yazımı, bu ileriliği sağlamak için her türlü fedakârlıkta bulunan havacılarımıza ithâf ediyorum.

Istanbul'un Tarihinden Kara Bir Yaprak

16 Mart Vakası

Yazan: Ertan Önal

1920 YILININ 16 mart günu Ankara telgrafhanesinde görevli memur maniplenin monoton tıkırtılarıyle Istanbul' dan geçmeye başlayan telgrafı okuyunca birden sapsarı kesildi. İrkilerek bir kere daha göz attı. Hayır yanlış okumamıştı, maniplenin tıkırtıları çoğaldıkça, telgrafın metni yavaş yavaş bütünüyle ortaya çıkıyordu. Kendi kendisini inandırmak istercesine yüksek sesle bir kere daha okudu:

Der-Aliye, 16.3.1920

Ankara'da Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne,

Bu sabah Şehzadebaşı'ndaki mızıka karakolunu İngilizler basıp, oradaki askerle İngilizler müsademe ederek neticede Istanbul'u işgal altına alıyorlar. Beray-ı malûmat arzolunur.

Manastırlı Hamdi

Mesajın tamamı geçilince, maniple tıkırtıları kesildi. Telgraf odasını derin bir sessizlik kaplamıştı.. İnsana ürküntü veren ve onu kötü düşüncelere sevkeden derin bir sessizlik...

Bundan sonrasını Atatürk şöyle anlatıyor (1):

«Ben bu telgrafın altına kurşun kalemiyle «Serian kolordulara benim imzamla «M. Kemal» işaretini koyduktan sonra bu telgrafı verenden istizahata başladım. Manastırlı Hamdi Efendi, mütemadiyen malûmat vermeye devam etti:

«Bizim en emniyetli bir arkadaşımız var ki, yalnız o değil, herkes, yani gelen söylüyor. Şimdi de Harbiye'nin işgalini haber aldık. Hattâ Beyoğlu telgrafhanesinin önünde İngiliz askeri olduğu, fakat telgrafhaneyi işgal edip etmiyeceği meçhuldür.»

Bu esnada Harbiye telgrafhanesinden memur Ali malûmat vermeye başladı:

«Sabah İngilizler basarak altı kişi şehit ve on beş kadar da mecruh oldu. Şimdi İngiliz askerleri dolaşıyor. Şimdi işte, İngiliz askerleri nezarete giriyorlar... İşte içeri giriyorlar. Nizamiye kapısına teli kes. İngilizler buradadır.»

Tekrar Manastırlı Hamdi Efendi bizi buldu:

«Paşa Hazretleri,

Harbiye telgrafhanesini de İngiliz bahriye askeri işgal edip, teli katettiği gibi, bir taraftan da Tophane'yi işgal ediyorlar. Bir taraftan zırhlılardan asker ihraç

---

(1) Nutuk, 1967 Milli Eğitim Basımevi yayını, sayfa: 413.

olunuyor. Vaziyet vehamet kesbediyor efendim. Sabahki müsademede 6 şehit, 15 mecruhumuz var. Paşa Hazretleri emri devletlerinize muntazırım. 16 mart 1920

Manastırlı Hamdi..»

Hamdi Efendi devam etti :

«Sabahki bizim asker uykuda iken İngiliz bahriye efradı karakola gelip işgal etmekte iken, askerimiz uykudan şaşkın kalkınca müsademeye başlanılıyor. Neticede bizden 6 şehit, 15 mecruh olup bunun üzerine zaten mel'anetlerini tasavvur etmiş ki, hemen zırhlıları rıhtıma yanaştırıp, Beyoğlu cihetini ve Tophane'yi işgal edip bir taraftan harbiye nezaretini işgal etmişler, hatta şimdi ne Tophane, ve ne de Harbiye telgrafhanesini bulmak kabil olmuyor. Şimdi de haber almış olduğuma nazaran Derince'ye kadar tevessü ediyormuş efendim.

«İşte Beyoğlu telgrafhanesi de yok. Orasını da işgal ettiler galiba. Allah muhafaza buyursun, burasını işgal etmesinler. İşte Beyoğlu telgraf memurları, müdürleri geldiler. Kovmuşlar.

«Bir saate kadar burası da işgal olunacaktır. Şimdi haber aldım efendim...»

Yakın tarihimizin acı olaylarından birisi de hiç şüphesiz ki 16 mart 1920'de Istanbul'un İngilizler tarafından işgalidir. Kuvâ-ı Millîye'nin Anadolu'da gün geçtikçe kuvvetlendiğini ve iktidarda bulunan Salih Paşa kabinesinin de bu millî hareketi destekleme eğilimi gösterdiğini gören İngilizler, buna mani olmanın yollarını arıyorlardı. 16 mart öncesinde durum şudur: Istanbul'da meclis 17 şubat 1920 günü yaptığı toplantıda Misâk-ı Millî'yi kabul etmiştir. Rauf ve Kara Vâsıf Bey gibi Kuvâ-ı Millîyeci liderler, çalışmalarını hızlandırmışlardır. Salih Paşa kabinesi, bu akımı destekler görünmektedir, Anadolu'da ise Mustafa Kemal'in önderliğini yaptığı hareket, gün geçtikçe kuvvetlenmekte, düşman istilâsından kurtulmuş, istiklâline kavuşmuş bir ülkenin insanları olmak arzusu gönülleri doldurmaktadır. Bunun yanısıra İtilâf devletleri aleyhinde başlayan millî cereyanın gittikçe güç kazandığını, hattâ Fransızlar karşısında zafer sağlayarak bir büyük devlete varlığını kabul ettirdiğini gören İngilizler, bunu önlemenin çarelerini aramaya başladılar. Sonunda bir kuvvet gösterisinde bulunmamaya karar verdiler. Istanbul işgal edilecek, ancak sivil yönetime karışılmayacaktı. Böylelikle milliyetçi cereyanların önleneceği sanılıyordu. İngilizler, müttefikleri

Kara haberi doğrudan doğruya Mustafa Kemal'e bildiren Manastırlı Hamdi.

olan diğer devlet temsilcileri ile yaptıkları görüşme sonunda işgale kesin olarak karar verdiler.

İŞGAL DRAMI BAŞLIYOR

Mondros mütarekesinden sonra Istanbul'a gelen ve Dolmabahçe sarayının önünde kara birer leke gibi durmakta olan İngiliz zırhlılarından bazıları 16 mart sabahı erken saatlerde rıhtıma yanaşarak karaya asker çıkarmaya başladılar. Hava sisli ve soğuktu. Gemilerden çıkan tam teçhizatlı askerler, rıhtımda bekleyen kamyonlara binerek derin bir sessizlik içinde bulunan şehrin muhtelif semtlerine dağılıyorlardı.

Şehzâdebaşı'nda 10. Tümen karargâhında gece nöbetini Reşadiyeli Velioğlu Mehmed tutuyordu. Nöbetçi saat 5.30 sıralarında karargâh binasının önünde birkaç kamyonun durduğunu ve kamyonlardan inen silâhlı şahısların hızla kendisine doğru koştuğunu görünce, silâhına davrandıysa da ateşliyemedi. İngiliz askerleri, açtıkları yaylım ateşle nöbetçiyi delik deşik ederek cansız yere sermişler, sonra da yıldırım hızıyla binadan içeri girmişlerdi. Burada işittiği silâh sesleri üzerine kapıya doğru koşan bir onbaşı da, nöbetçinin akıbetine uğradı, ne olduğunu anlıyamadan yağmur gibi yağan mermiler altında son nefesini verdi.

Kana doymayan İngiliz askerleri birer ikişer, askerî bando erlerinin uyumakta olduğu koğuşa girdiler ve girmeleriyle birlikte hunharca bir vahşet gösterisi başladı. Koğuşu bir anda iniltiler ve boğuk feryatlar kaplamıştı. İngiliz askerleri cinnet getirmiş gibi o yataktan, bu yatağa koşuyor, henüz uyku mahmurluğundan sıyrılmamış olan Türk askerlerini süngülüyorlardı. Can havliyle yataklarından kalkıp dışarı çıkmak isteyenler ise bu defa üzerlerine açılan ateşle, oldukları yere yığılıp kalıyorlar, dudaklarından yükselen iniltilerle son nefeslerini veriyorlardı. Koğuşun içi bir anda kan gölü halini almış, Ahmedoğlu Nasuh, Kadiroğlu Ömer Osman, İbişoğlu Abdülkadir ve Abdullah Çavuş hunharca öldürülmüşlerdi. Çeşitli yerlerinden süngü ve kurşun yarası alan 15 asker ise koğuşun içinde, yataklarında, kapı ardında inleyip duruyorlardı. Silâh seslerine ve feryatlara uyanan karargâh

16 Mart şehitlerinden üçünün mezarı.

Komutanı Teğmen Nail yatağından fırlamış ve acele giyinmişti. Yanında 2 arkadaşı olduğu halde neler olup bittiğini öğrenmek için üst kattaki odasından aşağı inerken, İngiliz askerleri tarafından yakalandı ve Beyazıt camiinin karşısındaki jandarma karakoluna götürülerek hapsedildi.

Ancak, Müslüman halkın çoğunlukta olduğu Şehzâdebaşı gibi yerde, karargâh binasını basarak 6 askerimizi şehit eden, 15'ini de yaralayan, böylelikle halka gözdağı verdiklerini sanan İngilizler için iş henüz bitmemişti. Şehzâdebaşı'nda bu kanlı facianın cereyan ettiği saatlerde diğer müfrezeler de şehrin stratejik noktalarını, postane ve resmî daireleri işgal ediyor, bu arada milliyetçi oldukları bilinen bazı şahısların evlerine baskın yaparak onları tevkif ediyorlardı. Kapılar kırılıyor, tevkifi istenen şahıs evde yoksa, her taraf en ufak bölümlere varıncaya kadar aranıyor, bu arada evde bulunan kimseler de haşin muamelelere tabi tutuluyordu. Yine bütün bunların yanısıra süngülü askerler harbiye nezaretini (şimdiki üniversite binası) işgal ediyor, Harbiye Nazırı Fevzi Paşa ve diğer subayları dışarı çıkarttıktan sonra, içerde 2 saati bulan bir arama faaliyetine koyuluyorlardı. Diğer gruplar da üzerlerine düşen görevi yerine getirmiş, Harbiye, Beyoğlu ve merkez postanelerini işgalle, burada görevli bulunanları tartaklıyarak süngü zoru ile dışarı çıkarmışlardı. Ancak bunlardan biri — Manastırlı Hamdi — yazımızın başında da anlattığımız gibi, işgali bütün teferruatıyle Ankara'ya, Mustafa Kemal'e duyurmaya muvaffak olmuştu.

Kısa bir süre içinde, Istanbul'un bütün stratejik noktaları, postaneler, resmî daireler işgal altına alınmış, sokaklarda süngülü İngiliz askerleri devriye gezmeye başlamıştı.

RESMİ TEBLİĞ KABUL EDİLMEDİ

Istanbul'un belli başlı telgraf merkezlerini işgal eden İngilizler, hazırlattıkları bir tebliği, yurdun çeşitli köşelerine telgrafla ileterek, işgalin sebebini — kendilerine göre — açıklamak istediler. Sadece İzmit mutasarrıfı Suad Bey ve Konya Valisi Subhi Bey tarafından kabul edilen, diğer şehirlerden geri çevrilen bu tebliği, tarihi bir belge niteliği taşıdığı için, sadeleştirerek yazımıza alıyoruz:

«5,5 yıl önce Osmanlı devletinin mukadderatını her nasılsa elde etmiş olan İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin reisleri, Alman telkinlerine kapılarak Osmanlı devletini Umumî Harb'e soktular. Mütarekenin imzalanmasından sonra, İttihad ve Terakkî erkânının fikirlerini taşıyan bazı kimseler Millî Teşkilât müstear adı altında bir tertip teşkil ederek ve padişah ile hükümet merkezinin emirlerine aldırmadan, harbin kötü ve üzüntü verici sonuçlarıyle, büsbütün tükenmiş olan halkı, askerlik için toplamak, muhtelif unsurlar arasında ayrılık yaratmak, millete yardım bahanesiyle halkı soymak gibi harekete cür'et ettiler. Ve bu hareketleriyle sulh değil, âdeta yeni bir harp devrini açmaya teşebbüs ettiler. Bu teşvik ve tahriklere rağmen, sulh konferansı vazifesine devam etti ve nihayet Istanbul'un Türk idaresinde kalmasına karar verdi. Ancak, Millî Teşkilât takma adı altında hareket eden şahıslar maalesef teşvik ve tahriklerinden vazgeçmek istemediler. Aksine hükümetin kendi hareketlerine katılmasına çalıştılar. Herkesin istekle beklediği sulh için büyük bir tehlike teşkil eden bu vaziyete karşı İtilâf Devletleri, yakında karar altına alınacak sulh şartlarının tatbikini sağlayabilmek için gerekli tedbirleri düşünmek zorunda kaldı ve bir tek çare buldu. Bu da Istanbul'u geçici olarak işgal etmekti. Bu karar bugün tatbik mevkiine konulduğundan halkı aydınlatmak için, aşağıdaki noktaları açıklıyoruz:

1. İşgal geçicidir. 2. İtilâf Devletleri'nin isteği, saltanat makamının nüfuzunu kırmak değil, aksine, Osmanlı idaresinde kalacak memleketlerde o nüfuzu takviye ve kuvvetlendirmektir. 3. İtilâf Devletleri'nin niyeti, Türkler'i Istanbul'dan mahrum etmemektir. Fakat, Allah göstermesin taşrada umumî karışıklık veya katliam gibi olaylar çıkarsa, bu kararın değiştirilmesi muhtemeldir. 4. Bu nazik zamanda, Müslüman olsun, olmasın herkesin vazifesi, kendi işine, gücüne bakmak, asayişin sağlanmasına yardımcı olmak, Osmanlı devletinin enkazından yeni bir Türkiye'nin kurulması için son bir ümitle onu mahvetmek isteyenlerin kandırmalarına kapılmamak ve halen hükümet merkezi olan Istanbul'dan verilecek emirlere itaat etmektir.

Yukarıda belirtilen teşviklere katılan şahısların bazıları Istanbul'da tevkif edilecek ve daha sonra bu hareketlerinin neticesi olarak meydana gelebilecek durumdan mes'ul tutulacaktır.

İşgal Kuvvetleri»

Görüldüğü gibi tebliğde, vatanın kurtuluşundan başka bir şey düşünmeyen Mustafa Kemal ve arkadaşları, «İttihad ve Terakki erkânının fikirlerini taşıyan kişiler» olarak niteleniyor, halktan, onlara sırt çe-

vîrmesi isteniyordu. Ancak onlara en güzel cevabı Anadolu vermiş, bir, iki yer hariç, bu resmî tebliğ geri çevrilmişti.

SULTAN VAHİDEDDİN'LE YAPILAN GÖRÜŞME

İşgalden bir gün önce, devrin padişahı Vahideddin, Meclis-i Mebusan başkanlığına haber göndererek mebuslardan kurulu bir heyetle görüşmek istediğini bildirmiş, bu arada heyet başkanının Rauf Bey olmasını şart koşmuştu. Padişahın bu isteği mecliste türlü tefsirlere yol açtı. Ancak Rauf Bey ve Kuvây-ı Millîyeci mebus arkadaşları bunun ne anlama geldiğini hemen kestiriverdiler. Padişah Kuvây-ı Millîye'nin Istanbul'daki lideri durumunda olan Rauf Bey ve arkadaşlarına son günlerdeki söylentilerden bahsederek nasihat edecek, belki de mecliste İtilâf Devletleri aleyhine konuşmamalarını istiyecekti. Toplantı sonunda padişahla görüşmeye gidecek heyetin, Meclis Başkanı Celâleddin Arif, Konya Mebusu Vehbi Hoca ve Rauf Bey'den müteşekkil olması kararlaştırıldı. Heyet yola çıkarken, padişahtan yeni bir haber geldi. Görüşme 16 mart gününe bırakılmıştı.

16 mart günü Istanbul'da kan gövdeyi götürür, aydın ve milliyetçi kişilerin evleri İngilizler tarafından basılırken, Rauf Bey gizlendiği yerden çıkarak meclise geldi. Yol boyunca karşılaştığı manzaralar sinirlerini bozmuştu. Mecliste ise onu bir sürpriz bekliyordu. Meclis Başkanı Celâleddin Arif Bey ortalarda yoktu. Rauf Bey ve Vehbi Hoca onu bir süre bekledikten sonra gelmeyeceğini anlayınca yerine Başkan vekili Balıkesir mebusu Abdülaziz Mecdi Bey'i alarak saat 5 sıralarında Yıldız'a gittiler ve hiç bekletilmeden huzura alındılar.

Onları soğuk bir tavırla karşılayan Vahideddin, yanında bulunan başmusahibinden işgal olayını anlatmasını istedi. Onun anlattıklarını sessiz bir tavırla dinledikten sonra, heyet mensuplarına şunları söyledi:

— Görüyorsunuz ya, bu adamlar her şeyi yaparlar. Yaptıkları bununla da kalmaz. Daha fazlasını da yapmaya cüret ederler. Bu yüzden, Meclis-i Mebusan'daki konuşmalarınıza dikkat edin.

Daha sonra padişahla, heyet üyeleri arasında şu konuşma (2) geçti:

Konya Mebusu Vehbi Hoca — Padişahım, ne yapsalar, milleti korkutup yıldıramazlar. Millet hilâfete ve saltanata sâdıktır. Memleketin selâmeti için çalışmaktayız.

Vahideddin — Hoca, hoca sözlerinize dikkat ediniz. Akıl için tarik birdir.

Balıkesir Mebusu Abdülaziz Mecdî Efendi (Dolmabahçe Sarayı önünde demirli duran İngiliz savaş gemilerini göstererek) — Padişahım, bu kâfirlerin gücü işte su kenarına kadar yeter. Ötesine yetmez Anadolu Polat'tır. Memleketin selâmeti uğruna başladığı mücadelede zafere ulaşacaktır.

Vahideddin — Tekrar söylüyorum, akıl için tarik birdir. Durum ortadadır. İsterlerse yarın Ankara'ya dahi giderler.

Rauf Bey — Müsaade buyrun padişahım. Misâk-ı Millî ile de belirtildiği gibi hilâfet ve saltanat makamı ile, memleketin selâmeti mevzuubahistir. Eğer biz bu milletin hislerine tercüman olabiliyorsak şunu arzedeyim ki, milletin sizden isteği, Meclis-i Mebusan kararı olmadan herhangi bir muahedeyi imzalamamanızdır. Yoksa âtiyi çok karanlık görüyoruz.

Bu konuşmadan çıkan netice şu idi ki, Sultan Vahîdeddin, mebusların bir kısmı gibi, dünya galibi vaziyetinde olan İngiltere'ye baş kaldırmakta bir fayda görmüyordu. Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey gibi Kuvây-ı Millîyeciler bu görüşün karşısında idiler ve memleketin kurtuluşunu ancak silâhlı bir savunmada buluyorlardı.

RAUF VE KARA VÂSIF BEYLER TEVKİF EDİLİYOR

İşgal dramının son perdesi henüz kapanmamıştı. Mecliste mebuslar öfke ve teessür içinde padişahla görüşen heyet mensuplarının anlattıklarını dinlerken, meclisi korumakla görevli taburun komutanı acele adımlarla içeri girmiş, görüşmeleri yürüten başkan vekili Abdülaziz Mecdî Efendi'ye yaklaşarak herkesin duyabileceği bir sesle şunları söylemişti:

— Bir İngiliz zabiti geldi, Rauf Bey'le, Kara Vâsıf Bey'i istiyor.

Istanbul'da İngiliz gizli istihbarat işlerini yürüten Yüzbaşı Bennet, beraberinde sayıca kalabalık bir müfreze olduğu halde, meclis kapısına dayanmış, karşısına çıkan muhafız taburu komutanına Rauf ve Kara Vâsıf Beyler'i tevkife geldiğini, karşı konulduğu takdirde silâh kullanarak götürülmesi için emir aldığını söylemişti.

Tabur komutanının bu sözleri, zaten gerilmiş âsaplarda şok tesiri yaptı ve bardağı taşıran son damla oldu. Meclis birden karıştı. Başlarında Gümüşhane Mebusu Zeki Bey olan bir kısım mebuslar, bunun

---

(2) Yakın Tarihimiz, Sayfa: 10935, cilt: II.

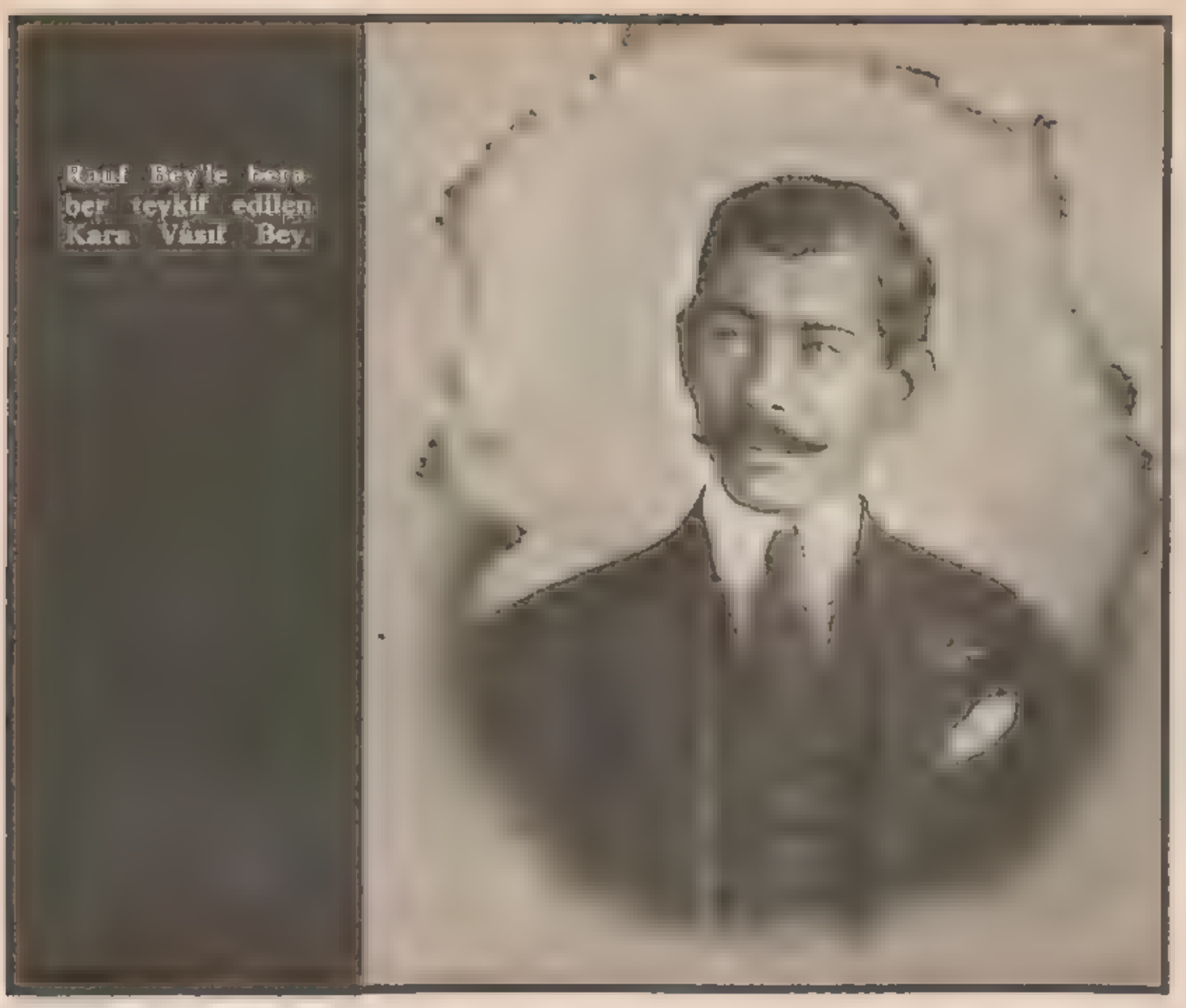

Rauf Bey'le beraber teykif edilen Kara Vâsıf Bey.

meclisin şahsına yapılmış bir saldırı olduğunu ileri sürüp, istenenleri asla teslim etmeyeceklerini söylerken, bazıları da, «Karşı koyalım, onlara kim olduğumuzu gösterelim,» diye bağırıyorlardı. Mebuslar bağrışarak el ve kol hareketleriyle fikirlerini belirtiyorlardı:

— Ölürüz de teslim etmeyiz.

— Onları kimse elimizden alamaz.

— Bu ne cür'et. İşi meclisi basmaya kadar vardırdılar.

Meclis Başkan Yardımcısı Abdülaziz Mecdî Efendi de kürsüden bir şeyler söylüyor, fakat sözleri ortalıktaki uğultuya karışıp kayboluyordu. Bir ara Rauf Bey'in ona şu sözleri söylediği işitildi:

— Burada bir muhafız taburumuz var. Emir verin, vazifesini yapsın.

Başkan vekilinin cevabı şu oldu :

— Başkan Celâleddin Arif Bey gitmeden önce, mecliste kan dökülmemesi için emir verdi. Ne olursa olsun silâh kullanılmayacak.

Bu sözler daha büyük gürültülere yol açtı. İngilizler'e her ne pahasına olursa olsun karşı konmasını isteyen mebuslar bu arada Rauf Bey'in soğukkanlı davranışına şaşmaktan kendilerini alamıyorlardı. Gerçekten Rauf Bey, teslim edilmesi istenen şahıslardan birisi sanki kendisi değilmiş gibi gayet metin davranıyordu. Meclis gürültünün alabildiğine çoğaldığı, her kafadan bir ses çıktığı sırada, iyi İngilizce bilen Trabzon Mebusu Ali Şükrü Bey'i yanına çağırarak şunları söyledi:

— İngilizler'le görüş. Beni meclisten silâh zoru ile aldıklarına dair imzalı bir vesika verirlerse teslim olacağım.

Kara Vâsıf Bey de onun bu sözlerini teyid etti.

Ali Şükrü Bey kapıda sabırsızlıkla içerden cevap gelmesini bekleyen İngiliz subayıyla görüşmeye giderken, birkaç mebus Rauf Bey'in etrafını almış, onu kaçmak için iknaya çalışıyorlardı. Meclisin arkası rıhtımdı ve buraya inmek çok kolaydı. Mebuslar kapıda İngilizler'i oyalarken Rauf ve Kara Vâsıf Beyler çabucak rıhtıma inebilirler, orada bulunan sandal veya motorlardan biriyle kaçabilirlerdi. Bu arada bir mebus iki kat asker elbisesi getirerek onlardan bu elbiseleri giymelerini istedi. Böylelikle meclis yanındaki âyan dairesinden rahatça çıkabilirlerdi. Ancak Rauf

16 Mart faciasının şehitlerinden İbşiroğlu Abdülkadir'in cesedi.

Bey, arkadaşlarının ısrarlı tekliflerine başını sallıyarak menfî cevap veriyor, teslim olacağını söylüyordu.

Aslında Rauf Bey'in başka düşünceleri vardı. Mebuslar ise onun bu hareketinin sebebini anlayamıyorlardı.

RAUF BEY NEDEN TESLİM OLDU?

Aslında Rauf Bey'in bu hareketi, tamamen vatanperverâne düşüncelere dayanmaktaydı. İşgalden iki gün önce Kara Vâsıf Bey'in Şişli'de bulunan evinde toplanan Rauf Bey, Dr. Adnan (Adıvar), Bekir Sami, İbrahim Süreyya ve Yûnus Nâdi Beyler, elde ettikleri bilgileri değerlendirerek ne yapmak gerektiği üzerinde durmuşlardı. Elde edilen bilgiler, İngilizler'in birkaç güne kadar müttefikleriyle birlikte Istanbul'u işgal ederek mecliste bulunan Kuvây-ı Milliyeci mebusları tevkif edecekleri yolundaydı. Keza Ankara'dan gelen şifreli bir mesaj da bu tahminleri doğruluyor, kendilerinden dikkatli olmaları isteniyordu.

Rauf Bey, bu konudaki görüşlerini arkadaşlarına şöyle açıkladı:

— İngilizler Istanbul'u işgal ettikleri takdirde mutlaka bizleri yakalayıp tevkif etmek isteyeceklerdir. Ancak Meclis dışında bir yerde yakalanmamız halinde tevkifimiz hiç bir tepki yaratmaz, İngilizler meclisi basmaktan vazgeçebilirler. Bu da meclis baskınından umduğumuz faydaları suya düşürür, Ankara'da toplamayı kararlaştırdığımız meclisin açılışını geciktirir. Meclisin basılarak kapatılması halinde birçok Kuvây-ı Millîyeci mebus Istanbul'dan kaçarak Ankara'ya gelecek ve mücadeleye buradan devam edecektir.

Meclis Istanbul'da kaldığı müddetçe Ankara'da yapmak istediklerimiz gerçekleşemez.

Nitekim Rauf Bey, işgali önceden haber alan Mustafa Kemal'in Ankara'dan gönderdiği kendisini acele Ankara'ya çağıran şifreli telgrafına bu asîl düşünce ile red cevabı verecek ve şu karşılıkta bulunacaktır:

«Daha evvel kararlaştırdığımız gibi üzerimize düşen vazifeyi yapacağız. Meclisin İngilizler tarafından basılmasını sağlamak amacıyle orada kalacağız. Aksi halde bizlere inanarak Istanbul'da kalanlar sukut-ı hayâle uğrayıp toplantılara devam edebilirler. Bu takdirde meclisin Ankara'da toplanması çok güçleşir.»

Toplantı sonunda Istanbul'un işgali halinde, başka bir yerde yakalanıp tevkif edilmemek için herkesin kendi evinde de-

gil de akraba ve dostlarının yanında gizlenmesi kararlaştırıldı. İşgal vâki olur olmaz, milliyetçi liderler meclise koşacaktı. İşte Rauf Bey'in, meselenin aslından haberi olmayan pek çok mebusu hayrete düşüren «teslim olma» kararı bu düşünceden doğuyordu.

«NEREYE GÖTÜRÜLDÜĞÜMÜZÜ TAHMİNDE GÜÇLÜK ÇEKMİYORDUK»

Rauf Bey, o anda duyduklarını ve daha sonra Kara Vâsıf Bey'le beraber meclisten alınıp götürülüşlerini, hatıralarında şöyle anlatmaktadır:

«... Bir yalı olan Fındıklı Sarayı'nın rıhtımından oracıkta duran sandal veya motorlardan birine binerek gözden kaybolmak imkânı bu kadar varken, dış kapıya gelen İngilizler'e teslim olmak elbette akıl kârı değildi. Lâkin ben o anda nefsimi, kendi rahat ve huzurumu ve hürriyetimi dahi uğrunda hiç tereddüte düşmeden feda edebileceğim başka şeyler düşünüyordum.

«Ali Şükrü Bey, İngilizler'le görüştükten sonra teklifimi kabul ettikleri cevabını getirince ses seda kesildi. Bunun üzerine İngilizler'den istediğim vesikayı alıp, meclis riyasetine tevdi ettikten sonra, hâlâ şaşkınlıklarından sıyrılamamış arkadaşlara veda ederek, kapıda bekleyen İngilizler'e teslim oldum. Kara Vâsıf Bey de benimle beraber geldi.

«Silâhlı İngilizler beni meclis kapısından bindirdikleri askeri otomobille, doğru Tophane'ye sevkle şimdi Malûl Gaziler Yurdu olan tarihî köşke soktular. Ve oradan yine Tophane rıhtımından ufak, köhne ve pis bir gemi ile açıkta demirli bulunan Banbow dretnotuna götürdüler ve en altta astsubaylara mahsus olan loş ve havasız bir yere tıktılar. Orada bizden evvel yakalanmış Edirne mebusları Şeref ve Faik Beyler'le, diğer bazı mebuslar vardı.

«Çok geçmeden dretnot hareket etti. Daha önceleri cereyan etmiş hadiselerden bizim de Malta'ya götürülmekte olduğumuzu tahmin etmekte güçlük çekmiyorduk...»

İŞGALİN SONUÇLARI

İngilizler, Istanbul'un işgaliyle bağımsızlık hareketini yöneten milliyetçilere iyi bir gözdağı verdiklerini sanıyor ve bunu açıkça belirtmekten çekinmiyorlardı. İngiliz Yüksek Komisyonu, işgali, «görülmemiş bir başarı, milliyetçilere indirilen ağır bir darbe» olarak nitelerken, Mustafa Kemal, olayı Manastırlı Hamdi'nin telgrafından öğrendiği an çevresindekilere; «İngilizler'in böyle bir gaflet irtikâb edeceklerini asla tahmin etmezdim,» diyordu. «Bize bundan daha büyük bir hizmet yapamazlardı. Şimdi artık meclisi Ankara'da toplayabilir ve yeni devletin temellerini atabiliriz.»

Gerçekten zaman, Mustafa Kemal'i düşüncelerinde haklı çıkarmıştır. Çünkü birbiri arkasından işlenen 2 hata — önce Yunanlılar'ın İzmir'i işgali, sonra da aradan 10 ay geçmeden Istanbul'un İngilizler tarafından işgali — milliyetçi hareketleri söndürmek şöyle dursun, bilâkis büsbütün alevlendirmiş, Mustafa Kemal'in çevresinde, ona inanmış kişilerin sayısının hızla çoğalmasına yol açmıştı. Özellikle Istanbul'un işgalinde İngilizler'in Şehzâdebaşı'nda askerî bando erlerini silâhlı asker zannedip öldürmeleri, halkta büyük bir intikam duygusunun doğmasına zemin hazırlamıştı. Gerçekten, Çanakkale'de İngilizler ve müttefikleriyle çarpışırken şehit olan 200 bine yakın Türk'ün acısını kalbine gömen ve İngilizler'in yaptığını unutup, affetmesini bilen Türk milleti, Şehzâdebaşı'nda hunharca öldürülen 6 Türk askerinin acısını hiç bir zaman unutmamış ve onları her yılın 16 martında anarak bu acıyı tazelemiştir.

OSMANLI MECLİS-İ MEB'USANI KAPANIYOR

İşgalden 2 gün sonra, Osmanlı Meclis-i Meb'usanı, son toplantısını yapmış, aralarında Erzurum Mebusu Hüseyin Avni, Bolu Mebusu Tunalı Hilmi, Gümüşhane Mebusu Zeki Bey'in de bulunduğu 17 mebusun ortaklaşa verdiği ve meclisin feshini isteyen takriri müzakere etmişti. Takrirde, Istanbul'un işgali ve bazı mebusların tevkifinden sonra, mebusların üzerlerine düşen görevi, serbestçe yerine getirmelerine imkân kalmadığı belirtiliyor, meclisin süresiz olarak tatili teklif ediliyordu.

Derin bir ölüm sessizliği içinde ve oybirliğiyle kabul edilen bu takrirle birlikte son Osmanlı Meclis-i Meb'usanı da tarihe karışmış oluyordu.

Meclisin feshinden sonra artık işgal altındaki Istanbul'da, kurtuluş için çalışmak imkânı kalmadığını gören ve başlarına İngilizler tarafından çeşitli değerler biçilen vatanperverler — bunlar içinde mebuslardan doktorlara, doktorlardan subaylara kadar her meslekten ve yaşta insanlar vardı — imânlı bir kütle halinde çeşitli yollardan başkenti terkederek, Ankara'ya gelmişler, böylelikle meclisin toplanmasını çabuklaştırmışlardı. İşgalden 38 gün sonra, 23 Nisan 1920 günü Ankara'da açılan Büyük Millet Meclisi, Türk milletine kurtuluş günlerinin yaklaştığını müjdelemekteydi...

Kırım Savaşının
Istanbul'daki İzleri

Didon ve Didonlar

Yazan: M. Şakir Ülkütaşır

KIRIM - Sıvastopol savaşının Türk tarih ve folklorumda pek önemli bir yeri vardır. Tarihlerimiz — hattâ müttefik devletler tarihleri dahi — bu savaşa ait birçok mefahirle dolu olduğu gibi, folklorumuz da türküler, destanlar ve üç ambarlı kalyonumuz meşhur «Mahmudiye»ye dair bir hayli menkıbelerle zengin bir malzeme külliyatı taşır.

İşte Sıvastopol savaşı o zaman folklorumuzda bir de «Didon» tâbiri yaratmıştı. Uzun yıllar halk arasında söylenip giden bu tâbirin halk diline girişi ve yayılışı da şöyle oldu:

Kırım Savaşı dolayısıyle (1854 - 1856) Istanbul'a birçok Fransız, İngiliz askeri gelmişti. Gelen bu askerlerden İngiliz kuvvetleri Üsküdar'da «Selimiye», Fransız alayları da Istanbul tarafında «Davutpaşa» kışlalarına yerleştirildi.

Müttefik kumandanlarından Prens Napolćon, Kuruçeşme'de Defterdar burmundaki Neşâtâbâd sarayında, Cambridge Dükü de Ortaköy'deki Fer'iye sarayında misafir edilmişlerdi. Prens Napoléon, Neşâtâbâd'da muhteşem bir hayat yaşamış, Cambridge Dükü ise, bir, iki günlük misafirlikten sonra sarayı terkederek Selimiye'deki askerlerinin yanında oturmaya başlamıştı.

Gelen bu müttefik askerlerden bilhassa Fransız subayları, hem şık giyimli, hem fazla zevkperest idiler. O zaman, zevk ve safa hayatı Beyoğlu'nun Cadde-i Kebir'i (şimdiki İstiklâl Caddesi) ile, Galata'nın Mumhane caddesinde toplanmıştı.

Buralar, her gün biraz daha yeni yeni tiyatrolar, gazinolar, kafeşantanlarla süslenen büyük bir zevk, eğlence muhiti idi. Bilhassa şık Fransız subayları bu çevrelerde büyük bir zevk hayatı yaşıyorlardı. Hattâ o zaman devlet bile müttefik subayların eğlenceleri için ancak Beyoğlu semtinde, çalgılı ve kadınlı toplantılar yapılmasına göz yumacağını müttefik kumandanlara bildirmişti.

Kırım Savaşı'na dair bir eser yazan Amiral Müşavir Paşa (S. Adolphus Slade), bu kitabında: «İngilizler'in, Fransız silâh arkadaşları Bosfor'un öte tarafında (yani Istanbul cihetinde) tiyatroların, gazinoların, bilârdo salonlarının bulunduğu mıntıkada yer bulmuşlardı,» diyor. İşte Müşavir Paşa da, bu sözleriyle Fransız subaylarının Beyoğlu âlemlerine telmih etmek istiyor, sanırız.

Konuşma arasında Fransızlar'ın ekseriya «dis donc» (söyle bakalım!») sözlerini çok kullandıkları malûmdur. İşte bu sözleri şık Fransız subaylarının ağzından sık sık işiten Istanbul halkı o zaman müttefik subaylara, daha sonra da bütün Frenklere «Didon» unvanını vermişlerdi.

Didon tâbiri, Türk halkı arasında, sadece Frenkler'e verilen bir unvan olmakla kalmamış, Türkler'den şıklığa, alafrangalığa heves eden, yani Avrupa kıyafetini taklit, âdetlerini kabul edenlere de verilmişti.

O devirde bu biraz da alaylı söze, tahsise hedef olanlar içinde, Kuleli vak'asında (15 eylül 1859) faal rol oynıyanlar ara-

sında bulunan Tophane kâtibi «Didon Ârif Bey» pek meşhurdur. Aksaray taraflarında oturan, yeni fikirlere sahip görünen, ihtilâlci geçinen Ârif Bey, «Gizli cemiyet»in umumî kâtibi idi. Ârif Bey, bir Fransız kadar şık giyinir, şık gezer; Frengâne tavırlar gösterip, tırnaklarını uzatır, alafrangalık satardı. İşte Ârif Bey'e «Didon» lâkabının verilmesi bundan ötürüdür.

O zaman Abdülmecid'i tahtından indirmeye teşebbüs eden cemiyet mensuplarının bu teşebbüsleri ortalığa yayılınca, zurefadan Vehbi Molla: «Canım! Haydi Hüseyin Daim Paşa, Caferdem Paşa, Azmi Bey, Bekir Efendi gibi hamiyet erbabı Sultan Mecid'in ve yanındakilerin lâübaliliklerinden müteessir olsunlar, ya Didon Ârif Bey'e ne oldu ki, o da kıyam erbabına karıştı. Lâübaliliğin ve lâübaliliklerin taraftarlarından biri de o değil midir?» diye söylenmiştir. Mollanın bu sözleri, Didonlar'a karşı, yâni alafrangalık satanlara karşı, halkın tezyifkârlığını ifade eden bir târiz taşır.

«Didon» sözü, Türk halkı arasında Fransız, İngiliz gibi adları unutturacak kadar özel bir tâbir mahiyetini almıştı. Nitekim; Kırım Savaşı'nı müteakip Sıvastopol'dan dönen müttefik askerleri bir müddet için Istanbul'da oturup kalmışlardı.

Bu sırada Sadrâzam Büyük Reşid Paşa azledilmişti. Reşid Paşa'nın muhalifleri bunu bir dedikodu konusu yaparak: «Bir adama gel demek kolaydır ama, git demek zordur. Didonlar, Istanbul'un havasından pek hoşlandılar, bakalım nasıl gidecekler!» diye bir takım şaiyalar çıkarıp halk arasına yayıyorlardı.

Halk arasında dolaşan bu dedikodular Sultan Abdülmecid'in de kulağına kadar gitmişti. Reşid Paşa, bir gün saraya çağrılarak kendisine lâzımgelen ihtarlarda bulunulmuştu. Reşid Paşa, Abdülmecid'in huzurundan kan-ter içinde çıktı. Doğruca Fransa ve İngiltere sefarethanelerine giderek elçilerle görüştü; onları iknaa muvaffak oldu. Bunun üzerine İngiliz ve Fransız askeri de Istanbul'u terketti. Didon tabiri, Istanbullular arasında uzun yıllar yaşamış, uzun müddet muhtelif vesilelerle eski neslin mensupları tarafından, Didonlar'ın çeşitli hikâyeleri anlatılıp durmuştur.

Büyük Reşid Paşa'yı Didonlar konusunda ikaz eden Sultan Mecid, bir tören sırasında.

Pakistan'da Budist Eserleri

Gandara Heykelleri

Yazan: Edibe Dolu

BUDİZM ve Budist devri sanatından söz edilirken, nedense Pakistan pek akla gelmez. Halbuki bugün Budist sanatı, bilhassa Budist heykelciliğinin en güzel örneklerini Pakistan'ın kuzey - batı bölgesiyle, Afganistan'ın güney - doğusunda Begram'da görmek mümkündür.

Milât'tan sonra V. yüzyılın hemen başlarında, meşhur Çinli seyyah Fa-Hian, Kâbil nehrinin aşağı vadisiyle, İndus nehri arasındaki bölgeyi dolaşmıştı. Bu seyyahtan öğrendiğimize göre, o zamanlar bu bölge halkı, Budist'miş ve ülkede 500'den fazla Budist mâbedi varmış. 1938 yılından itibaren hızlandırılan kazı çalışmaları sonucu çıkarılan eserler, Çinli seyyahı doğrulamaktadır.

Müzeciliğe büyük önem verilen Pakistan'da arkeolojik kazı yapılan her yerde, bulunan eserleri teşhir amacıyle bir de müze inşa edilmektedir. Bu müzelerin incelenmesiyle bile, Budizm'in yayıldığı bölgeler tesbit edilebilir. Pakistan'ın batı kesiminde heykelcilik ve taş işçiliği gelişmiş. Doğuda ise toprak ve çeşitli madenlerden yapılmış küçük figür ve kabartmalar revaç bulmuştur. Bu büyük değişiklikte hiç şüphesiz ülkenin coğrafî durumu da rol oynamıştır. Bilindiği gibi kuzey - batı bölgesi dağlık, doğu ise düz ve yumuşak topraklıdır.

Pakistan ile Budizm'in birbirine bağlanamamasına her halde Müslümanlar'ın VIII. yüzyıldan itibaren bu bölgeye gelmesi sebep olmuştur. Çünkü ilk Arap istilâlarından sonra halk, yavaş yavaş Müslümanlığı kabul etmiş ve Hindistan yarımadasının bu bölgesi de Müslüman ülkeler arasına katılmıştı. Bugün, Pakistan'da yaygın olarak yalnız Doğu Pakistan'ın Chittagong Hill Tracts denen bölgesinde bazı Budistler'e rastlıyoruz.

GANDARA SANATI NEDİR?

Pakistan'daki Budist devri eserlerinin en gelişmişi Gandara sanatıdır. Gandara ismi, kuzey - batı bölgesinin eski ismidir. Bugünkü Peşâver, Svat, Taksila ve Afganistan'ın bir bölgesini içine alır. Buda'nın bundan 2.000 yıl evvel taştan yapılmış heykellerinin en güzel örneklerini, «Halâs Vadisi» anlamına gelen Gandara Vadisi'nde görmekteyiz. Bu heykeller genellikle halâsa ancak şahsî gayret ve arzulardan vazgeçme ile erilebileceğini savunan Gotama Buda'ya aittir. Esasen Gandara ismi kısaca Budist heykelciliği anlamına da gelir. Daha sonra Tibet, Burma, Siyam ve bütün Orta Asya Budist ülkelerinde bu Gandara heykelleri örnek alınmıştır.

Buda, Milât'tan 500 yıl evvel Kapilavustu'da doğmuştur. Fikirleri M.Ö. II. yüzyılda, büyük kral Asoka'nın misyonerleri tarafından civar bölgelere yayılmıştır. O zamanlar Keşmir ve Gandara Asoka'nın İmparatorluğuna dahildi ve misyonerleri oralardaki halkı da Budist yapmışlardı. Böylece bugünkü Keşmir, kuzey - batı bölgesi, Aşağı İndus vadisi tamamen Budizmi kabul etmişti. Daha sonra bütün Budist dünyaya yayılan ilk Budist ikonografyası da buralardan çıkmıştır.

HEYKELCİLİĞİN GELİŞMESİ

Gandara sanatı, «Allah'ı insana benzeten sanat» diye de tanımlanır. Çünkü Buda bir ilâhtır. İlk defa Gandara sanatında insan şeklinde tasvir edilmiştir. Gandara'da yapılan bu heykeller başlangıçta daha çok büst şeklinde, yani sadece baş olarak görülürken, sonradan vücut da eklenmiştir. Ancak kazılardan çıkan bazı heykellerde baş, vücuda kıyasla daha büyüktür. Bunların heykelciliğin başında mı, yoksa dış tesirlerle sonunda mı yapıldığı kesinlikle bilinmiyor.

Bugüne kadar yapılan kazılardan, ilk Buda heykellerinin bugünkü Peşâver vadisinde yapıldığı anlaşılmıştır. Bunların en güzel örnekleri de Taksila denen bölgeden çıkarılanlardır. Taksila, o zamanlar sanat ve mimarînin merkezi idi. Büyük İskender, Hindistan yarımadasını istilâ ettiği vakit, Taksila halkı ona itaat ederek ülkelerinin harap olmasını önlediler.

Gandara heykelciliği, hattâ bütün Gandara sanatının ne zaman başlayıp, ne zaman bittiği kesinlikle bilinmiyor. Çünkü bu dağlık bölgenin dış dünya ile temas kurması oldukça güçtü. Bu yüzden bu sanatı kimlerin etkiledikleri ve onun kimleri tesiri altına aldığı kesinlikle bilinemiyor. Ancak, en üstün devresini M.S. II - III. yüzyıllarda yaşamış olduğu gerçektir.

GREK Mİ, ROMA TESİRİ Mİ?

Tetkik edilince Gandara sanatının melez bir sanat olduğu hemen anlaşılır. Evvelâ heykellerdeki yüzler tam bir Asya yüzü değildir. Heykel tekniğinin de daha önce örnekleri görülmemişti. Ülkenin siyasî durumuna bir göz atarsak, Mauryalar ile Elenler'in sıkı bir temas halinde olduklarını görürüz. İlk defa Buda heykeli yapıldığı zaman, Budistler'in Elen medeniyetiyle ilişkileri vardı.

Başka konularda olduğu gibi, Buda heykellerinin başlangıcı ve onu etkileyen sanat konusunda da ayrı görüşler belirmiştir.

Bazı uzmanlar, bu heykellerde belirli bir

Buda heykellerinin en başarılısı «Oruç Tutan Buda» dır. Vücuttaki damarları dahi belli eden bu heykel, gerçekten bir sanat hârikasıdır. Lâhur müzesinde özel bir camekân içinde teşhir edilmektedir.

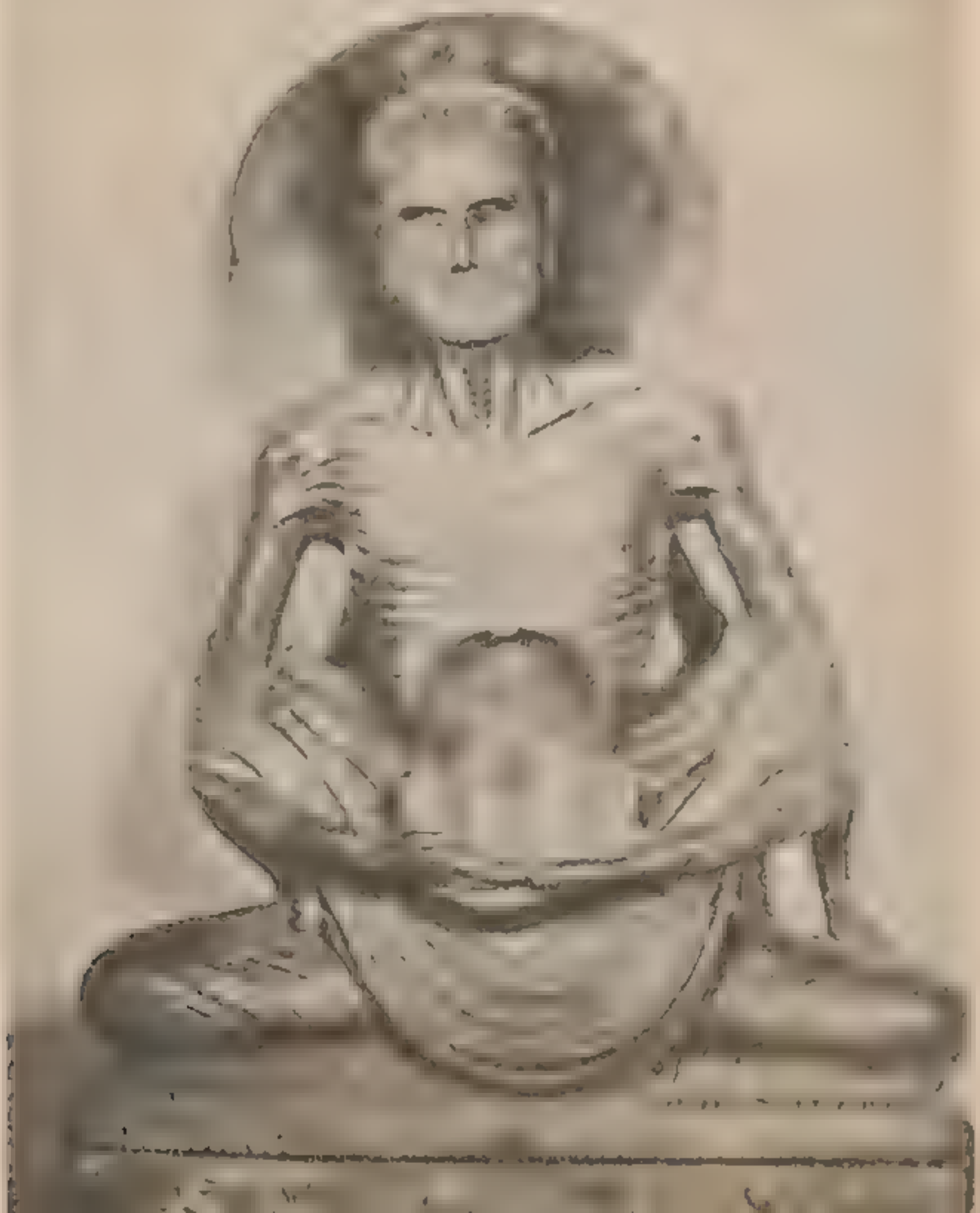

Yunan, bazıları da Roma tesiri olduğunu savunmuştur. Başka bir grup ise, Hint ve Elen karışımı olduğunda ısrar eder. Ancak bu sonuncu teze karşı olanlar çoğunluktadır. Gandara sanatı kısaca şekil bakımından Batılı, ruh bakımından ise Doğulu'dur, denebilir.

Grek tesirini savunanlar, sebep olarak yukarıda da belirttiğimiz gibi Elen medeniyetinin buralara iyice yerleşmiş oluşunu gösteriyorlar. Onlarca Buda heykellerinde Olimpos dağındaki Yunan tanrılarının zarafet ve asâleti vardır. Bu yüzdendir ki Buda'yı Apollo heykellerine benzetirler. Hattâ: «Başlangıçta Buda heykellerinde Grek tesiri kuvvetli olduğu için, heykellerin mânalı bir yüzü vardı. Sonradan bu tesir kuvvetini kaybedince Buda'nın da mânasız bir ifadesi olmuştur,» diyecek kadar ileri gidenler olmuştur.

Kazılardan çıkan eserleri inceleyerek tam başlangıç noktasına gidemiyoruz. Grek tesirinden bahsedenler bu tekniği Partlar veya İskitler'in gelişine bağlıyorlar. Heykellerin zarafet, sadelik ve Buda'nın elbisesi, hattâ elbisenin sarılışı, Yunan heykellerinin aynıdır. Tipler de, İskender'in Makedonyalılar'ına benzemektedir. Onlarca Buda bir Hint tanrısından çok, bir Yunan filozofuna benzemektedir. Fakat heykeli yapanların mahallî görünüşü vermeyi unutmadıkları aşikârdır. Bu tezi savunanlara göre Buda heykellerinde kulak memeleri, başın üzerindeki topuz ve ellerin duruşu tamamen bu bölge halkına ait özelliklerdendir.

Grek tesirinin yalnız heykelcilikte değil, şehircilikte de kendisini gösterdiği ileri sürülmektedir. Asoka'nın ölümünden sonra, Baktria Grekleri'nin idaresine giren bu bölgede, eski şehir Bhir Mound'un bir buçuk kilometre uzağındaki Yeni Sirkap şehrinde sokaklar tamamen Atina'da olduğu gibi dar ve gayri muntazam inşa edilmiştir.

Roma tesirini savunanlar ise, Gandara heykellerinde, Grek tesirini kesinlikle red ediyor, Roma imparatorluğu sanatçılarının sık sık Gandara'nın merkezi Peşâver'e davet edildiğini hatırlatıyorlar.

Bu fikirde olanlar, Roma tesirinin en belirli devresinin Kuşanlar'ın ünlü kralı Kanişa zamanına rastladığına işaret ediyor ve Peşâver müzesinde teşhir edilen Buda heykelleri ve Kanişa ile çağdaş olan Flavianlar'ın eserlerini kıyaslıyorlar. Gandara'nın Roma'ya benzeyen diğer bir yönü de stupa, mâbet ve diğer dinî binalardaki, Buda'nın hayatını canlandıran kabartmalardır. Yani, «Romalılar'ın Sezar için yaptıklarını Budistler, Buda için yapmışlardır,» denmektedir.

Gandara sanatının en parlak devresi, II. yüzyıla ait bu taş işçiliğinin güzel bir örneği Kuzey-Batı Pakistan'da bulunmuş. «Indrasaila» mağarasındaki Buda'nın, Indra tarafından ziyaret edilişini tasvir ediyor.

Peşâver müzesindeki bu eser, İran'dan alınan alçı tekniği ile yapılmıştır. Buda, ortada «tefekkür hallnde» dir, etrafında nobetçi Buda'lar vardır. Son zamanlara ait olan bu eserde, «tefekkür halinde» ellerin elbisenin altında olmayışı dikkati çekiyor.

Bunlar, bulunan eserlerin tarihlerini tesbit ederken, Roma eserleriyle benzer yönlerini bulup, öyle tarihlendiriyorlar. Peşâver Müzesi'ndeki Kanişa kabartmalarından birkaçında tarih var. Daha sonra yapıldığı tahmin edilen bazı fresklerin tarihlendirilmesinde yüz hatları ve elbiselerin kıvrımlarından da faydalanılıyor. Bu grup, Buda'nın elbisesinin III. yüzyıl Roma heykellerindekilerle aynı olduğunu iddia ediyor.

İleride yapılacak kazılar, belki Budist sanatının gerçek tesircisini bulmaya yardım edecektir. Bugünkü imkânlarla kesin bir sonuca varmak mümkün olmamaktadır. Hattâ, dış tesirlerin kesin olarak başlayıp bittiği tarihi bile bilemiyoruz. Aşılması güç bir dağlık bölge içinde doğup gelişen bu sanat beş yüzyıl aynı şekilde, hiç bir yenilik getirmeden devam ettiği için zamanla yeknesaklaşmış ve kendi kendisini yitirmiştir. Sonuç olarak ister Grek, ister Roma olsun, Gandara heykelciliğine Batı'nın tesir etmiş olduğu gerçeğini kabul etmek gerekir.

BUDA'NIN HAYATINDAN BÖLÜMLER

Buda öldükten sonra yakılmış ve külleri stupa denen bir çeşit lahitlere konulmuştur. Budist kabartma sanatı ve fresklerinin en güzel örneklerini bu stupalarla, Budist mâbetlerinde görmekteyiz. Elen ve Roma sanatında olduğu gibi, Budist kabartmalarında konu, Buda'nın hayatından alınmıştır. Buda'nın hayatındaki bölümleri şöyle özetleyebiliriz:

1) Buda'nın annesi Kraliçe Maya'nın böğründen dünyaya gelişi,

2) Ebeveyninin ileride Buda'nın büyük bir kumandan veya dinî lider olacağına dair kehâneti dinleyişleri,

3) Okul hayatı; zihnini dinî liderlikten çelmek için Prenses Yashodhra ile Brahman usulünce evlendirilmesi,

4) Eğlenceli hayattan kurtulmak amacı ile Kantala ile kaçışı.

5) Issız ormanlarda ululuğa varmak için bekleyişi ve ölüm derecesine varan meşhur orucu,

6) Nihayet tefekkürü (Buda'nın en çok görülen heykelleri, bu tefekkür halini gösterenlerdir. Artık ilham gelmiş ve ilâh olmuştu). İlk va'zını verişi.

Buda'nın hayatının her dakikası tab'ası için kıymetliydi. Budizm'e göre Buda, kendisinden evvel 550 hayat yaşamıştır. Gotama Buda'dan evvel yaşamış olan 24 Bu-

da'nın hayat hikâyeleri de ona eklenebilir. Gandara sanatındaki taş ve alçı kabartmalarda bu hayat hikâyelerinin daha çok kullanıldığı görülür. Doğu Pakistan'da ise kabartmalarda daha çok burçlar veya stilize edilmiş hayvan motifleri tercih edilmiştir.

Buda'nın vücudunda bazı işaretler var: İki kaşının ortasındaki işaret gibi.

GANDARA'NIN ÜNLÜ ÖRNEKLERİ

Bugün için Buda heykellerinin en ünlüsü hiç şüphesiz aslı Lâhur müzesinde bulunan «The Fasting Buddha - Oruç Tutan Buda» dır. Buda'yı bir deri, bir kemik şeklinde tasvir eden bu heykelin özelliği, o zamanlar bile insan anatomisinin en ince noktalarına kadar yapılmış olmasıdır. Ayrıca Taksila'dan «İndra'nın Ziyareti», Buda'nın çeşitli büyüklükte tefekkür halini gösteren heykellerini saymak gerekir. Çinli seyyah Hûyen - Çang'ın binlerce mâbet gördüğünü söylediği Svat bölgesindeki kayalara kazılmış Buda heykelleri de bu arada unutulmamalıdır.

DOĞU PAKİSTAN'DA BUDİZM

Batı bölgesinin mavi ve yeşil taşlardan yapılmış heykellerinden sonra, doğudaki Budist devri eserleri çok ilkel görünmektedir. Halbuki devir olarak doğunun madenî ve kırmızı çömlek toprağından yapılmış küçük heykelcikleri, Gandara heykellerinden daha sonraya aittir. Gandara, ünlü çağını II-III. yüzyıllarda yaşadığı halde ,doğuda bu devre V. yüzyıla rastlar.

Doğu Pakistan'da Budizm'in başlangıç tarihi kesinlikle bilinmemektedir. Yalnız Kuzey Bengal'de Budizm'in Asoka zamanından da evvel var olduğu kayıtlarda belirtiliyor. Bununla beraber M. Ö. III. yüzyılda Bengal, Asoka'nın İmparatorluğu içinde kalıyordu. O halde Budizm, buralarda mevcut idi. V. yüzyılda Bengal'i ziyaret edip iki yıl kalan Çinli seyyah Fa-Hien'den öğrendiğimize göre, bu bölgede 22 Budist manastırı varmış.

Ancak burada kazılardan çıkarılan ilk eser Rajshahi bölgesinde bulunan kumtaşından yapılmış Buda'yı ayakta gösteren küçük bir heykeldir. Son yıllarda bunun bir benzeri daha bulunmuş ve arkeologlar bu parçanın V. yüzyıla ait olduğunu tahmin etmişlerdir.

Bengal'i dolaşan Çinli seyyahlar çeşitli mâbet ve manastırlardan söz etmektedirler. Son kazılarda bu manastırların bir kısmı bulunmuştur. Ancak bunlar nisbeten geç devre ait olduklarından ilk manastırların özelliklerine sahip değillerdi.

Doğu Pakistan'da tezyinat, çoğunlukla burçları temsil eden, stilize edilmiş küçük figürlerdir. Resimde, henüz kazı çalışmalarının devam ettiği Malna Mattl'deki büyük stupa görülmektedir. Bütün stupa ve civarındaki manastır, kırmızı çömlekçi toprağından yapılmıştır.

HAC VE SÜRRE ALAYI

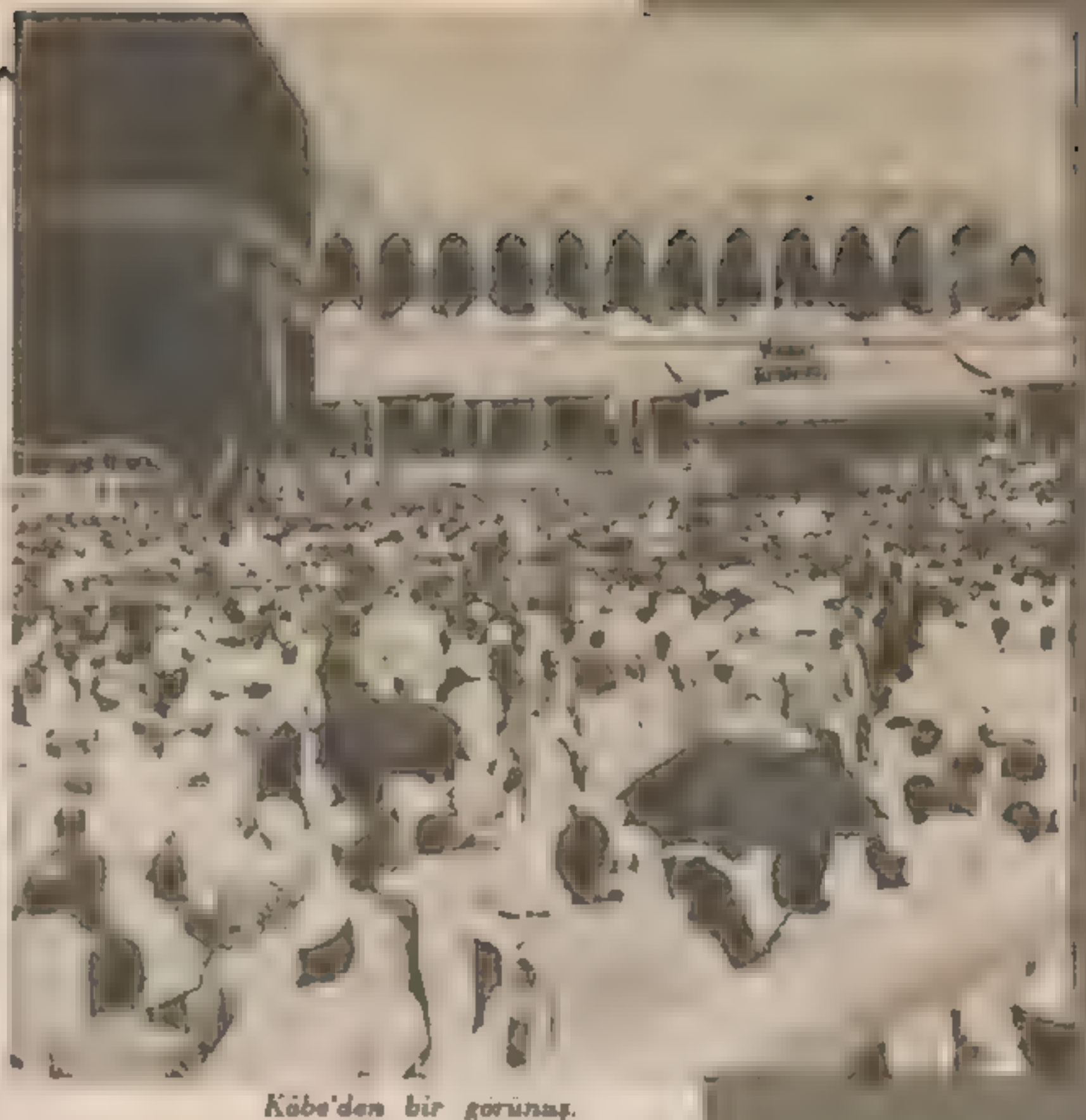

Kâbe'den bir görünüş.

Yazan: K. E. Uykucu

BİLİNDİĞİ gibi Hz. İbrahim, Kâbe'yi Allah'ın birliği adına inşa etmişti. Kur'ân-ı Kerim'e göre Hz. İbrahim'e Tanrı tarafından şu emir tebliğ edilmişti: «Biz İbrahim'e Beytullah'ın yerini göstermiş ve ona demiştik ki: 'Bana, bir ortak koşma Evimi tavaf edecek olanlar için temizle, herkesi hacca davet et, onlar yaya olarak veyahut develerle gelsinler. O, develiler, en uzak yoldan gelirler. Malum olan günlerde benim adımı anmak isterler.'»

Hz. İbrahim, Tanrı buyruğunu alınca, bunu halka duyurmak için o gün «Makam-ı İbrahim» denilen yere çıktı. «Ya İbadullah! Cenab-ı Hak kendi namına yapılmış olan Kâbe'yi tavaf etmenizi emrediyor. Allah'ın size farzettiği bu davete icabet ediniz,» diye seslendi.

O günden sonra Hz İbrahim'ın koyduğu kurallar içerisinde halk Hacca gelmeye başladı Fakat bu durum, İslâm'dan önceki Araplar tarafından değiştirildi Gerçi Arablar her yıl belirli bir zamanda Kâbe'yi ziyaret ediyor ve putlara kurban kesiyorlardı. ama Haccın, Allah tarafından Hazret-i İbrahim vasıtasıyle farz edilmiş olduğunu unutmuşlardı. Hac esnasında Allah'ın adını anarak ona dua edecekleri yerde, dedeleri ve buyuk atalarının zenginliklerini, kadınlara duşkunluklerini sayıp anlatıyorlardı

Hz Muhammed zamanında ise durum tekrar Hz. İbrahim zamanındaki şekle dondü. Hac İslâm'ın farzlarından biri oldu. Bu sebeple Hac mevsiminde binlerce Müslüman, Hac görevlerini yapmaya koştu.

Osmanlılar devrinde Hac'ca gidecekler bir kafile halinde yola çıkarlardı. Bunların arkasından da padişahın, sarayın ve ayrıca halkın kıymetli hediyelerini Mekke ve Medine'ye götürecek olan **Sürre alayı yola çıkardı.**

Haremeyen adı verilen Mekke ve Medine'ye, Hac mevsiminde sürre gondermek, Abbasîler zamanında âdet olmuştu.

Osmanlılar'dan ilk surre yollayan padişah, Çelebî Sultan Mehmed'tir.

Halifeliği resmen Osmanlılar'a getiren Yavuz Sultan Selim ise, **Sürre alayını bir nizam ve intizama bağladı.**

Mekke'ye götürülen hediyeler

Sürre alayı ve «Mahmil-i Hümâyûn»a saray ve halk pek alâka gösterirdi. Zira alay, Mekke ve Medine'ye yalnız sarayın değil, aynı zamanda halktan da isteyenlerin hediyelerini götürürdü. Bunlar, sahiplerine teslim edilmek üzere meşin çantalara konurdu.

Saraya ait mahmil-i hümâyûn'da ise, kutsal makamlara, Mekke ve Medine emîrlerine ve ileri gelen kimselere verilmek üzere; elmas ve inci işlemeli hil'atlar, mücevherli kılıçlar, kıymetli ve eşine ender rastlanan halılar, paha biçilmez değerde Kur'ân-ı Kerîm'ler bulunurdu.

Sürre alayının her yıl şaban ayının 15. günü saraydan kalkması âdetti. Saray, mahmil-i hümâyûn'a refakat edecek olan şahısları tesbit eder, şabanın 15. günü bu şahıslarla birlikte surre emîni, evkaf nâzırı ve diğer devlet ileri gelenleri sarayda toplanırdı. Hediyeler, evkaf nezaretinin temin ettiği develere konur ve kızlarağası vasıtasıyle sarayın bahçesine çıkarılırdı.

Bundan sonra padişahın bizzat seyrettiği tören başlardı. Önce kızlarağasının saray bahçesinde dolaştırdığı deve seyredilirdi. Kızlarağası bu işi yaparken hevecandan titrerdi. Zira padişah, âdet üzere deveyi üçüncu dolaşımdan sonra evkaf işlerine bakan paşaya vermesini emretmezse, zavallının gorevi son bulurdu. Çok zaman kızlarağasına kızan padişahlar, sürre alayı günu herkesin gözü önünde ağayı azlederlerdi.

Alay İstanbul'dan ayrılıyor

Azledilmeyen ağa, devenin yularını 3'üncü dolaşmadan sonra paşava teslim eder, o da bir kere daha dolaştırır, sürre eminine verirdi.

Bu torenden sonra önde teşrifatçı, onun arkasında da kaftancıbaşı, müjdecıbaşı, kâhya, surre emini ve develer geçerdi.

Sürre alayı, Kabataş'tan gemiyle Üsküdar'a geçerdi. Üsküdar'da mutasarrıf tarafından karşılanan alay, Paşakapısı'na getirilirdi. Mutasarrıf burada sürrevi makbuz karşılığı teslim alırdı

Surre buradan jandarmaların refakatinde yola çıkar, Hicaz'a gelirdi. Mahmil-ı hümâyûn'un çolde eşkıya saldırısına uğradığı da olurdu. Bu yüzden alaya, Şam'da muhafızların katılması âdetti. Osmanlı devletinin son zamanlarında mahmil, alaylarla gitmez olmuş, bunun yerine her yıl kurşunlu ve mühürlü sandıklar, tren vasıtasıyle Hicaz'a ulaştırılmıştır.

Hac farîzasının ifası sırasında çeşitli törenler, çeşitli ziyaretler yapılır. Bunların arasında Kâbe'nin yakınındaki makamların ziyareti de vardır. Kâbe'nin avlusundaki fotoğraf hacı adaylarını Makam-ı İbrahim'in çevresinde gösteriyor.

Karagün Dostu Arayan

Sadrâzam

Sokak sokak sığınacak bir yer aramaktan perişan olan Ahmed Paşa'ya emektarı Halil dayanamadı, şöyle dedi: «Behey efendim, vezirliğiniz başından beri olan hareket ve sekenâtınızdan ikıbet-i hâl buna muncer olacağı bedihî idi. Ancak gaflet-i devlet ile ne siz dirayetlü olup bir tedarik kaydına düştünüz, ne de gurur ve ceberrutunuzu gören hayırhahlar ikaza kadir oldular. Hemen Allaahü Taalâ halâs eylîye.»

Yazan: Raşıp Şevki Yeşim

VEZİR-İ AZAMIN sarayında derin bir sessizlik vardı. Gecenin saat beşinde büyük sofadaki guguklu saat uzun uzun ottu. İşte bu sırada mühürdar Selânikli Ahmed Efendi, yanında yüzü örtülü bir adam olduğu halde merdivenleri çıktı ve Ahmed Paşa'nın yatak odası önünde durdu. Paşa hâlâ yatmamıştı.

— Bre kimsin? Nedür? diye seslendi.

Ahmed Efendi:

— Kulumuz Süleyman gelmiştir devletlû vezir, arzedecekleri vardır, dedi.

Yüzünü siyah bezle sarıp kapamış olan Seksen Birinci Bölüğün Odabaşısı, paşanın adamıydı.

Paşa kapıyı açıp da onu görünce:

— Bre gel, ne olur? Orta Camide cemiyet eylemişler, nedür aslı? diye sordu.

Odabaşı, yüzündeki sargıyı çekerek eğildi, paşanın eteğini öptü:

— Benim devletlûm, kul ayaklandı, sen ve dahi hasekileri istemezler. «Evvelen rüşvet âlemden kalksın, saniyen hasekiler hunkârın yanından gitsin, salisen vezir Ahmed Paşa bize virülsün!» derler.

Ahmed Paşa'nın yüzü birdenbire sapsarı kesildi:

— Cemiyetin aslı bu mudur? Gayri nesne olmaya... Şevketlû hünkâr ne dir?

— «Cemiyeti dağıtsunlar, mesulleri ne ise kabûle karîn olur,» demişler.

— Hay bre kâfir, ya bizden istedükleri nedür?

— Devletlû vezir, Orta Cami'de meşveret olunup, hünkâra haber salmışlar.. Bize incünmez isenüz ne dedüklerin söyliyeyin .

— Söyle incinmezüz!

— «Vezir Ahmed Paşa müfsit ve vâcibülkatildir. İzale olunup, defterdarlıktan mazûl Mevlevî Mehmed Paşa vezir olsun!» demişler.

Vezîr-i âzam Ahmed Paşa'nın korkusu büsbütün arttı. İçinden: «Hay bre medet, can pazara düştü!» diye düşündü. Hemen odabaşını salıverdi. Hazinedarını ve mühürdarını çağırttı. Atının hazırlanmasını emretti. Hazine odasından altı kese flori alarak bunları bir heybeye yerleştirdi. Kıymetli iki yüzüğü de parmaklarına taktı. Gulümlarından Abdi ve Halil'i yanına aldı, yola çıktı.

Henüz sabaha çok vakit vardı. Ahmed Paşa, temmuzun bu güzel gecesinin temiz havasını ciğerlerine çekerek, Süleymaniye'ye doğru yol aldı. Maksadı, ahbaplarından birinin evine sığınmaktı.

Süleymaniye civarında Deli Birader Ahmed Ağa'nın kapısına düştü. Ahmed Ağa paşanın büyük nimetlerini görmüştü.

— Buyur devletlûm, başım ve canım ile berabersüz... Elbette kulun sana fedadır! dedi, içeriye aldı.

Bu sırada paşa, takip edildiğinin farkında değildi. Süleymaniye çarşısını geçerken devriye gezen muhzırlardan biri, paşayı tanımış, peşine düşmüş, onun Deli Birader'in evine girdiğini görmüştü. Hemen vezîr-i âzam sarayına koştu, mühürdarına:

— Hiç bilir misüz, paşa kande gitti? Deli Birader'in hanesine vardı! dedi.

Zaten saray halkı paşadan ümidini kesmişti! Bu sırada Deli Birader de saraya çıkageldi. O da endişe ediyordu. Ne olsa o da canını düşünüyordu. Paşanın kendi evine sığınıp sığınmadığının duyulup duyulmadığını öğrenmek istedi. Mühürdar hemen baklayı ağzından çıkardı:

— Ya ne sorarsız? Paşa senin hanene gitmiş. Hemen hünerin var ise bir hoşça sakla! dedi.

Deli Birader bir anda dehşete düştü. Şu halde bütün şehir Ahmed Paşa'nın kendi evine sığındığını biliyor demekti.

Deli Birader hemen sadrâzama koştu:

— Behey sultanım! Üç at ile saraydan aşikâre çıkıp saklanmanız hiç olur mu? Bu ne şaşkınlıktır? Bize geldiğinizi cümle âlem duymuş. Gayri bizden gitmek gereksiz. Atları bırağın ve bir aher emin yere varın! dedi, âdetâ velinimetini kovdu.

Sadrâzam şaşkın bir haldeydi. Altın keselerini heybelerden çıkarıp gulâmlarının koyunlarına soktu, atlarını bıraktı, yaya olarak sokağa düştü. Aklına ilk gelen, eski bendelerinden Ali Ağa oldu. Fakat Ali Ağa «kalleş ve oynak bir âdemdi,» Vezîr-i âzamı sahte bir saygıyla karşıladı:

— Efendim, safa geldinüz. Sizi saklamak, uğrunda baş vermek emr-i sehildir, buyurun. Ve lâkin biz meşhur âdemleriz, ve muhıblerinizden olduğumuz cümleye aşikârdır. Bizde olduğunuza hayallenüp, iptida benim hanemi ararlar. Neûzubillâh ele girerseniz hâl müşkül olur.

Temmuzun bu güzel gecesi Ahmed Paşa için bir cehennem halini almıştı. Sokağa çıktığı zaman alnından iri iri terler damlıyordu. Ardında gulâmları olduğu halde sokak sokak dolaşıyor, her gittiği kapı yüzüne kapanıyordu. İçini bastıran keder ve sıkıntı gittikçe kabarıyordu. Yürümekten bitap bir hale gelmişti. Bir aralık: «Ah!» diye inleyerek bir taşa oturdu. Gulâmı Abdi bile, paşanın haline acıyarak:

— Behey devletlûm, bugün için bir mahsus dost ve bir yar-ı sâdık peyda etmedinüz. Hayf! dedi.

Vezîr-i âzam esefle başını salladı:

— Behey oğlan! Ahvalimiz böyle olacağın bilür müydük?

Paşanın emektarı Halil ise dayanamadı:

— Behey efendim, vezirliğiniz başından beru olan harekât ve sekenatınızdan âkıbet-i hâl buna müncer olacağı bedihî idi. Ancak, gaflet-i devlet ile ne siz dirayetlu olup bir tedarik kaydına düştünüz ve ne gurur ve caberrutunuzu gören hayırhahlar ikaza kaadir oldular. Hemen Allah-ü taâlâ hâlâs eyliye...

Ahmed Paşa çaresizlik içinde bir süre düşündükten sonra gulâmlarına:

— Hay bre kalkın, şol cânibde Hacı Behram'ın haneciği vardır, bir dahi ona varalın!.

Behram Ağa, eski sadrâzamı görünce:

— Hay devletlû vezir! diyerek eteğini öptü.

Paşayı içeriye aldı, fakat az sonra ise, «Orta Camie haber uçurdu.»

Ahmed Paşa, çabucak ele geçip yeni sadrâzam Sofu Mehmed Paşa'nın emriyle Topkapı Sarayı'na getirilmişti. Sarayda, yeni sadrâzama yana yakıla yalvarmış:

— Benim babacığım, bana kıyma. Ehl-ü ayâlim ile beni Kâbe'ye gönder, diye dizlerine düşmüştü. Fakat Sofu Mehmed Paşa iki yüzlülük göstermiş, kendisini kurtaracağını söylemiş, Ahmed Paşa'nın malını ve mülkünü, nesi varsa müsadere etmiş, kendisini de adamlarıyle beraber, sarayın bir odasına hapseylemişti.

Bir gece paşa derin bir uykuda iken ayağından birinin çektiğini hissederek sıçradı. Gelen, sipahiler kâtibi Potur Ali idi.

— Buyurun sultanım! diyordu. Leşker sizi ister, sahib-i devlet babanız mâbeyne girip necatınıza sây etse gerektir!

Ahmed Paşa kalktı, merdivenden inerken cellât Kara Ali'nin koluna giriverdiğini görünce:

— Hay kâfir kahbe oğlu! diye haykırarak, «Kaziyye ne olduğun» anladı.

Kara Ali, yamağı hamal Ali ile beraber vezîr-i âzamı sarayın ahırına doğru sürüklediler. Ahmed Paşa çırpınıyordu. Kara Ali, Ahmed Paşa'nın başından sarığını kaparak kendi kafasına geçirdi bir yumruk savurdu, paşayı diz üstü çöktürdü, sonra kemendinin halkasını boynuna taktı. Bir ucundan kendi, öteki ucundan yamağı çektiler ve paşa kısa bir çırpınmadan sonra cansız kaldı.

Okul müdürü Talip Yüzak,
bir yarışmada derece alan
öğrencilerle birlikte.

Istanbul Kız Lisesi

Röportaj : Öz Dokuman
Fotoğraflar : Tamer Güvenç

DIVANYOLU'NDAKİ Sultan Mahmud türbesinin hemen arkasında yüksek tavanlı, koyu sarı kunt bir bina, sokak boyunca uzanır gider. Bir yüzü genişçe bir avluya bakan bu binayı, 119 yıl önce I. Abdülmecid'in annesi Bezm-i Âlem Vâlide-Sultan yaptırmıştır. Bugün burada, sayısı 2400'ü bulan öğrencisiyle Istanbul Kız Lisesi öğrenim yapmaktadır.

119 yıl, dile kolay... Zaman bir asrı çoktan dönmüş de çeyrek yüzyıla yaklaşmış. Nice savaşlar, nice tatlı hâtıralarla dolu bir yüzyıl. Ya, 1850 yılında Bezm-i Âlem Vâlide - Sultan'ın rüştiye mektebi olarak yaptırdığı büyük bina? Yüksek tavanlı, odalarında hangi okullar ders gördü, kimler az sonra girecekleri imtihan heyecanıyle okulun geniş avlusunda tedirgin, kaygılı dolaştı, imtihan sonuçlarını bekledi?

İLK KIZ LİSESİ

Istanbul Kız Lisesi Müdürü Talip Yüzak, nazik, tecrübeli bir yönetici.

— Kaç yıldır bu görevdesiniz? diye soruyorum.

— 1966 yılında bu okuldaki görevime başladım. Bundan önce Eyüp Lisesi'nde müdürdüm. Eyüp Lisesi'ne de Adana Kız Lisesi'nden geldim.

— Uzun bir yöneticilik hayatınız var; çeşitli okullarda bulunmak tecrübe bakımından büyük kazançlar sağlamıştır şüphesiz.

Hafifçe gülümsüyor:

— Adana Kız Lisesi'ndeki müdürlüğüm sekiz yıl sürdü. Ondan önce de Niğde Lisesi müdürüydüm. Istanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nin coğrafya bölümünden mezunum. Kısa bir öğretmenlik ve stajdan sonra yönetici kadrosuna geçtim.

— Istanbul Kız Lisesi, sanırım ki, en eski kız liselerimizden biridir. Kısaca kuruluşunu anlatır mısınız?

Nazik bir hareketle başını salladı, hay hay, memnuniyetle diyerek, masasının üzerinde duran kalınca bir dosyayı açtı, içinden bazı kâğıtlar çıkardı:

— Efendim, bugün okulumuzun ders gördüğü bina, 1850'de Sultan Mahmud'un zevcesi Bezm-i Âlem Vâlide - Sultan tarafından yaptırılmıştır. Ne var ki, daha bina inşa edilmeden önce, burada bir medrese vücûda getirilmesi tasarlanmış, sonradan civarda birkaç medrese olduğu düşünülerek bu fikirden vazgeçilmiş. Yerine bir mektep yapılması kararlaştırılmış. Yalnız şunu söyliyeyim; Esmâ Sultan bir vakfiye tanzim ederek, binanın nasıl kullanılması gerektiğini göstermiştir.

— Demek bina okul yapılmak üzere vakfedilmiş?

— Evet. Hattâ vakfiyede, okulda okunacak derslerle, müdüre ve hocaya verilecek ücretler bile tesbit edilmiş. Bakın şurada ne yazıyor: «Mektebe bir nefer hoca, bir nefer halife, bir nefer de odacı tayin olup, hoca efendiye 200 kuruş, halife efendiye 80 kuruş, odacıya 70 kuruş, ceman 350 kuruş verile,» diyor. Sonra, okutulacak dersleri de bir bir sayıyor: Tarih, coğrafya, hesap, Arabî, Farisî, inşa, terceme.

BEZM-İ ÂLEM İNAS SULTANİSİ

Okulun gelişmesi de, kuruluşu kadar ilgi çekici. Çeşitli sebeplerle konaktan konağa, binadan binaya taşınmış. Müdürler gelmiş, az bir zaman yahut uzunca, yönetmişler okulu, sonra başka görevlere gitmişler, yerlerine yenileri gelmiş. Hepsinin de okulun, bugünkü duruma gelişinde etkisi var.

— Bir kız lisesi olarak okul ne zaman öğretime başladı acaba? diye sordum.

— Okulumuz ilk olarak, 1911 yılında Kabasakal'daki Nemlizâde konağında öğretime başladı. O zamanki adı, İnas İdadîsi. Okulun ilk müdürü Edip Bey, müdiresi de Nakiye Hanım'dır. Ne var ki, yer darlığından olacak, 1912'de okul, Aksaray'da Sineklibakkal semtindeki Redif Paşa konağına taşınıyor. Adı da Istanbul İnas Sultanîsi olarak değişiyor.

— Peki, halen bulunduğunuz binaya taşınması ne zamana raslar?

Talip Yüzak, kısa bir süre düşündü:

—Efendim, okul bu binaya 1915 yılında taşınmış. Yalnız, I. Dünya Savaşı sırasında Mülkiye Mektebi, sonra da Istanbul Erkek Lisesi buraya geldiğinden, küçük binada çalışmak zorunda kalıyor. Adı da değişiyor, Bezm-i Âlem İnas Sultanîsi oluyor.

—Yani binayı yaptıran Bezm-i Âlem Vâlide - Sultan'ın adını alıyor, diye sözünü kestim.

— Evet öyle, diyerek başını salladı. Ne yazık ki okulumuz, Bezm-i Âlem Sultanîsi adını almasına rağmen, onun yaptırdığı binadan gereği kadar faydalanamamıştır.

ISTANBUL KIZ LİSESİ

Istanbul Kız Lisesi'nin yarım yüzyıllık bir tarihi var ama, okulun gelişmesi hızlı olmuş. Hem de uzun zaman bir yerde bile kalmamış, o semtten bu semte taşınmış durmuş.

— Doğrusu takdir etmek gerekir, dedim.

— Değil mi efendim, diye gülümsedi. Çeşitli yerlerde öğretim görmesine rağmen kızlarımız başarı göstermiştir. Okulumuz ilk mezunlarını 1916 yılında vermiş. Bunlar arasında dârulfünuna girip yüksek tahsil yapanların sayısı bir hayli kabarık.

— Istanbul Kız Lisesi, bir zamanlar Vefa Lisesi'nin bugün öğretim yaptığı binasında da bulunmuş galiba...

— Evet, bu I. Dünya Savaşı'ndan çok sonralara raslar. Ondan önce Süleymaniye'deki eski Meşihat binasına taşınmıştı. Zaten okulun Istanbul Kız Lisesi adını alması da bu yıl yani 1924'te oluyor. Yalnız bu binada ancak bir yıl öğretim görüyor, ertesi yıl Vefa Lisesi'nin binasına taşınıyor.

— Ya bugünkü binanıza tekrar dönmeniz, o ne zaman?

— 1933 yılında. O zamana kadar Vefa Lisesi'nde öğretim yapıyor, sonra 1933 - 34 ders yılından itibaren gene eski binasına yani, Bezm-i Âlem Vâlide-Sultan'ın yaptırdığı binaya taşınıyor. O zamandan beri de buradayız işte.

SELİMİYE KIŞLASI KADAR

Talip Yüzak'ın odası üst katta. Oldukça büyük, öğrencilerin ders aralarında dolaştıkları, koşup oynadıkları geniş avluya bakıyor. Oda kapısının hemen yanında, bir etajerin üstüne irili ufaklı kupalar dizilmiş; açık fıstık yeşili duvarın önünde parıldıyor.

Yaklaşıp bakıyorum; Istanbul basketbol birinciliği, okullararası spor birinciliği, bilgi yarışması... Çeşitli dallarda kazanılan başarıların armağanları.

— Okulumuz, birçok alanda örnek liselerden biridir, diye atılıyor Talip Yüzak. Kültür faaliyetlerinde olduğu kadar sporda da sayısız başarılarımız vardır.

Öyle ya, eski binanın girişinde de, karşı karşıya duran iki büyük camlı dolap var, boy boy kupalarla dolu camlı dolaplar. Bunu söyledim. Okul müdürü:

— Başka salonlarda da kupalar, şilitler ve plakalar var, dedi. Yer darlığından hepsini bir salonda toplıyamadık.

— Yer darlığından mı? Halbuki binanız bir hayli büyük.

— Evet öyledir, hatta yakın zamanda bir de yeni binaya kavuştuk. Buna rağmen sınıflarımız kalabalık oluyor.

Okulun basketbol takımı bir çalışma sırasında.

Istanbul Kız Lisesi'nin yeni binası ve bahçesinden bir görünüş.

— Kaç öğrenciniz var?

— 2400 öğrencimiz var. Bu yıl 1100 öğrenci kayıt oldu. Bunların içinde 210 paralı yatılı, 56 parasız yatılı öğrencimiz bulunmaktadır.

Azıcık şaşırmıştım doğrusu; gözümün önüne, şöyle bir, Selimiye kışlası geldi, kesin bilmiyorum ama, her halde orada da bu kadar kişi vardır, diye düşündüm. Talip Yüzak, duraklamamdan şaşırdığımı farketmiş olacak:

— Bu rakama bir 500 kişi daha ekleyin, dedi. Misafir olarak Cağaloğlu Kız Orta Okulu da bizim binada öğretim görüyor. Yani binamızdan, avlumuzdan, bahçeden 2900 kişi faydalanıyor. Onlar, ikili öğretim yaparlar. Bu yüzden de, giriş çıkışları düzensiz oluyor.

Demek, 2900 ailenin her ferdinden en az bir kişi, bu 119 yıllık binadan ilim almaya koşuyor.

ESKİ BİNA - YENİ BİNA

1916 yılında ilk mezunlarını veren Istanbul Kız Lisesi, o günden bu yana bilim alanında birçok sivrilmiş kişiler, yurt çapında sanatçılar yetiştirmiştir. Üniversiteyi bitirip çeşitli fakültelerde kürsü sahibi olan birçok Istanbul Kız Liseli kızımız vardır.

— Acaba bir, iki isim verebilir misiniz?

— İlk aklıma geleni söyliyeyim, diyor Talip Yüzak. Prof. Hıraman Erkut, okulumuzdan mezundur ve Istanbul Üniversitesi'nde öğretim görevlisidir. Başka isimler istiyorsanız, arkadaşlara sorayım, belki hatırlarlar.

Sonra gidip yardımcılarından birine, sanat ve bilim alanında sivrilmiş kişileri araştırmasını söylüyor. Odaya girdiği zaman, pencereden yeni yapılan binayı gösteriyorum:

— İnşa sırasında görmüştüm, yeni binanız bir hayli büyük olsa gerek.

— Evet, yükümüzün büyük bir kısmını hafifletti. İnşası uzun sürdü ama modern bir pavyona da kavuştuk. Kalorifer kazanları yeni binadadır, toprak altından buraya borular uzatılmış, eski binadaki radyatörlere bağlanmıştır. İsterseniz okulu gezelim.

Tam çıkıyorduk, içeri bir hanım girdi; okulun felsefe öğretmenlerindenmiş. Oldukça sert bir ifadeyle:

— Okulumuzdan mezun, sivrilmiş kişi var mı diye sormuşsunuz, dedi.

— Eh, şöyle bir öğrenmek istemiştik, diyebildim.

— Unvan sahibi insanı ne yapacaksınız, dedi. Bize, iyi yetişmiş insan lâzım. Biz de bu fabrikada iyi ahlâklı ve faziletli insan yetiştirmeye bakıyoruz.

Cevap veremedim doğrusu. Herhalde haklıydı öğretmen.

Son sınıf öğrencileri öğretmenleri Nihal Sonunç'un nezaretinde beden eğitimi dersi görüyor.

AYDINLIK, FERAH SINIFLAR

Yeni bina 3,5 milyona mal olmuş; sınıflar geniş, koskoca da bir jimnastikhanesi var. Yalnız tavan eski binadaki kadar yüksek değil. Zaten birçok eksiği tamamlanmamış bile, büyük salon, yemekhane olacakmış.

Bir sınıfın önünden geçiyorduk: 4-J. İçeriden bağrışmalar, yüksek sesle konuşmalar geliyordu.

— Galiba dersleri boş, öğretmenleri gelmemiş olacak, dedim.

Talip Yüzak, sınıfın kapısını açtı; kimi karatahtaya bir şeyler yazıyor, kimi gruplar halinde konuşup tartışıyordu, müdürlerini görünce toparlandılar, sınıfa bir sessizliktir çöktü.

Oradan alt kattaki sınıflara inerken:

— Her halde okulun en gürültücü sınıfı 4-J'dir, diye gülümsedim.

— Okulumuzun en çok şubesi olan dördüncü sınıftır. Tam 12 şubesi vardır.

— Ya öbür sınıflar?

— I. sınıflar, 8; II. sınıflar, 3; III. sınıflar, 3; IV. sınıflar 12; V. sınıflar, 9; VI. sınıflar, 6 şubedir.

— Okulda kaç öğretmen görevlidir?

— 80 ile 100 arasında değişir. Randımanımız da fena sayılmaz. Yüzde altmış civarındadır.

Başka bir sınıfa giriyoruz; dersleri coğrafya; öğretmenleri Nadide Özay, birkaç öğrenciyi tahtaya kaldırmış, yoklama yapıyor. Öğrencilerden biri harita üzerinde dersi anlatıyor.

— Sınıfta kaç öğrenci var? diye soruyorum.

Nadide Özay:

— 75-80 kadar öğrencimiz vardır, diyor. Bakın görüyorsunuz, bir sırada üç kişi oturuyor. Yeni binamız çok güzel, aydınlık, ferah ama, gene de dar geliyor bize.

Parasız yatılı öğrencileri, millî eğitim müdürlüğü bir imtihan yaparak tesbit ediyormuş; öbür öğrenciler de, gene millî eğitim müdürlüğünce tesbit olunan okullardan mezun olunca Istanbul Kız Lisesi'ne girebiliyorlarmış.

SPORDA ÖNDER BİR LİSE

Yeni binadan çıktık. Eski binaya diklemesine bitişik tek katlı, koyu sarı badanalı genişçe bir kısma gidiyoruz. Okulun jimnastik salonu burası.

Salonun tavanı bir hayli yüksek; paraleller, basket potaları, sıra sıra da jimnastik aletleri var. Bir grup öğrenci eşofmanlarını giymiş, beden eğitimi dersine hazırlanıyor. Okulun rengi, koyu kırmızı; eşofmanlar da koyu kırmızı renkte tabiî. Öğretmenleri Nihal Sonunç, mavi bir eşofman giymiş. Kimi basket potasına top atıyor, kimi dripling yapıyor, kimi paralelde çalışıyor.

— Okulunuz spor faaliyetlerinde epey başarı kazanmış, diyorum. Birçok birincilik kupası gördüm.

BİRÇOK BİRİNCİLİKLERİ VAR

Nihal Sonuç, mesleğini seven, tecrübeli bir öğretmen:

— Okulumuz, spor bakımından önde giden liselerden biridir, diye anlatıyor. Üniversite basketbol kız takımına bizim okuldan birçok eleman veriyoruz. Bu önümüzdeki yıl liselerarası basketbol müsabakalarında birinci olacağımızı ümit ediyorum.

— Bu konuda oldukça iddialısınız demek?

Enerjik bir hareketle elini sallıyor:

—Bakın şuna emin olmanızı isterim. Ben geçen yıl on bir ay kadar Amerika'da kaldım. Birçok okulları gezip gördüm, beden eğitimi çalışmalarını yakından inceledim. Orada her gün beden eğitimi dersi var, sonra salonları, âlet ve imkânları bizlerle kıyaslanamaz bile. Bu arada bir süre de «Spring Fields Garden» adlı okulda kaldım. Burası modern dans okuludur. Tabiî vücudu dansa alıştırmadan önce beden eğitimiyle yumuşatmak gerekir. Edindiğim intıba şudur ki, bazı imkânsızlıklara rağmen, bizler de iyi dereceler almaktayız.

— Kaç yıldır bu okuldasınız?

— Altı yıldır burada görevliyim. Bundan önce Kıbrıs'taki Namık Kemal Magosa Lisesi'nde bulundum. Ankara Gazi Eğitim Enstitüsü'nden mezunum.

Öğle zili çalmıştı. Öğrenciler küme küme yemekhaneye giriyordu. Neşeli, sevinçliydiler hepsi de.

Coğrafya dersinde Nadide Özay, sözlü yoklama yaparken.

Eski Türk Hokkabazlari

Yazan : Metin And

ESKİ Türk temâşâ oyunları içinde en meraklısı hokkabazlıktı. Çünkü bir yandan el çabukluğu, gözbağcılığı gibi bir hüner gösterisi olur, öte yandan da usta ile yamağı arasında uzun, güldürücü konuşmalarla Karagöz, Ortaoyunu gibi sözlü oyunlara benzerdi. Hokkabaz özel anlamıyle hokkalarla oynayan anlamına gelir. Hokka oyunu denebilir ki, göz bağcılığı, el çabukluğu gösterileri içinde en eskisi, en yaygınıdır. Oyun kısaca şöyledir: Tersine çevrilmiş üç kap ve küçük yuvarlaklar kullanılır. Nitekim dilimizde bir deyim de vardır: «Hokka da üç, yuvarlak da». Oyunda tekrarlanan iki hareket vardır. Ya altı boş gösterilen hokkanın içinde topun veya topların çıkması, ya da içine seyircilerin top konulduğunu sandığı tersine çevrilmiş hokkanın açılınca boş veya topların eksildiğinin gösterilmesidir. Oyun hokkaların, topların sayısını arttırarak, boylarını büyüterek, ya da oyuna toptan başka nesneler katarak uzatılıp, geliştirilebilir.

Yumurta, top gibi çeşitli yuvarlak nesnelerle oyunlar yapanlara **mührebaz, beyzabaz, yuvarlakbaz** gibi adlar verilirdi. Hokkabazlar yalnız hokka oyunu göstermezdi. Eski Türk hokkabazları, eğik tutulan sopa üzerinde yumurtaları yürütüp düşürmeden sıçratırlar, paraları yok edip değiştirirler, sağdan, soldan bakır paralar çıkarırlar, hiç yoktan torba dolusu darı akıtırlar, sehpa üzerinde duran boş tastan su dökerlerdi. Gözbağcılık yapanların başka adları da vardı: **Şu'bedebaz, tasbaz, şadırvanbaz, ayyâr, efsunkûn, sihirbaz** gibi.

Hokkabazlık Türkiye'ye XV. yüzyıl sonu ve XVI. yüzyıl başında Portekiz ve İspanya'dan kaçıp Türkiye'ye sığınan Yahudiler'in getirdiği bir sanattır. Nitekim, yakın çağlara kadar Türkiye'de kukla ve hokkabazlık yapanlar Yahudiler olmuştur. İspanya'da hokkabazlara genel olarak **juglares** deniyordu, ayrıca **jugador de manos, juego de maestre coral, mease coral, passa mesagicomar** da denirdi. Hokkabazlar bir yandan da jonglörlük, soytarılık yaparlar, kukla da oynatırlardı. İspanyol tiyatrosu üzerine önemli araştırmalar yapmış olan Londra Üniversitesi profesörlerinden Varey, XIV. yüzyılda hokkabaz için **jocx vas** denildiğini söylüyor. İspanyolca'da j

harfi h gibi okunduğuna göre bunun okunuşu **hok vaz** olmaktadır, bunun da ses benzerliği bakımından Türkçe'deki hokkabaza yakınlığı ortadadır. Ancak İspanya'ya Arapça'dan girmiş olabilen bu kelimenin Farsça olması gözönünde tutulanca bunu kabul etmek zor olur. Nitekim ünlü Arapça ve Arap edebiyatı bilgini, İspanya'nın Ankara Büyükelçisi Ekselans Emilio Garcia Gomez'in bu satırların yazarına verdiği bilgiye göre, Arapça'dan İspanyolca'ya oyunla ilgili pek çok kelime girmiş olmakla birlikte bu **jocx vas** kelimesini hiç duymadığını belirtmiştir.

Eski Osmanlı metinlerinde hokkabazlık üzerine pek çok bilgi buluyoruz. XVI. yüzyılda Gelibolulu Âli hokkabazları şöyle anlatıyor: **Bunların bir fırkası dahi Hokkabazan: tutuşda ve kapışda cüsthiz olup alışda gûya kî sihirsazlardır.** Bir başka yerde ise: **Ve Hokkabazlar ise boş hokkada mekr ü sihir ü efsundan terkib olunmuş ma'cun bünyaddır.** Gelibolulu Âli 1582 şenliğini anlattığı bir başka eserinde gözbağcılığı aşağıdaki mısralarla anlatıyor:

Bir çuvalın içine kondu heman
Ağzını dikdi kıldı bahre revan
Bir zaman durdu âb içinde çuval
Ol herifin olundu garkı hayal

Bir süre sonra adam su yüzüne çıkıyor:

Hem sökülmüş durur dehan-ı çuval
Kendi torlak ne saçı var, ne sakal
Buna herkes teaccüb etti dürust
Ne cihetten sokuldu bend nehust
Kim tıraş eyledi bir anda serin
Bilmediler bu nüktenin eserin.

Başka metinlerde de hokkabazları anla-

XVI. yüzyılda padişah önünde hüner gösteren hokkabazlar.

XVIII. yüzyılda bir Musevî hokkabaz ve yardağı.

tan yerler buluyoruz. Nitekim II. Mahmud'un 1250 - 1834 yılında kızının düğünü üzerine bir sûrnâme yazan Rıf'at, bu düğündeki hokkabazları «Der Târif-i Hokkabazan» başlığı altında şöyle anlatıyor:

Gâhî o mahalde Hokkabazlar
Fâş itmede îdi nice rezlar
Gâhice ağır bahâlı bir şal
Kat'ile dürüst iderdi herhal
Gâhi birinê verüb emânet
Diğerden anî bulurdu elbet
Bir hûb yüzük koyub havâna
Bir gürz havâle itdi ana
Hurd itdi tozun havâya verdi
Herkes ana yâzık oldu derdi
Yoksâ yine tâm hey'etiyle
Sarmış o yüzüğü bir fitile
Kesdi o fitili bi-mehâbâ
Oldu yüzücek vücûdu peydâ
Girmişdi birî çuvâla ol dem
Derbend îdi dest ü pâyi muhkem
Hâlî idi ol çuval sıra
Bakılmış idî mukaddem âna
Uğraştî çuvâl içinde ol kes
Kurtarasın elin ayağın kes kes
Çıktı gülerek çuvaldan ammâ
Bir tabla yemek çıkardı a'lâ
Nâdide nice hüner görüldü
Ol sûrda çok safâ sürüldü

1720 YILINDA BİR SÜNNET DÜĞÜNÜ

Yukardaki mısralardan anlaşıldığı gibi eski Türk hokkabazları, Houdini ve günümüzün hokkabazları gibi elleri, kolları bağlı olduğu halde, çuvallardan kurtuluyorlardı. Günümüzde **escapology** denilen bu hünere güzel bir örnek 1720 yılındaki sünnet düğününde Zûrbaz Şahin ile Hacı Mehemmed'in elleri ve ayakları bağlı iken içine konuldukları yeşil ve sarı zenbillerde yer değiştirmeleridir. Nitekim Topkapı sarayında bulunan Nakkaş Levnî'nin çizdiği ve buraya alınan resim bu sahneyi canlandırmaktadır. Bu olayı görüp sûrnâmesinde anlatan Mehmed Hazin'in şu satırlarını okuyalım:

Şahin ile Hacı Mehemmed, bir çadır kurdurup, bir yeşil ve bir sarı zenbil getirip ikisinin dahl gözleri ve iki ellerin bağladılar. Bâdehû Hacı Mehemmed yeşil zenbile ve Şahin sarı zenbile girdiklerinden sonra, zenbillerin dahl ağzını muhkem dikip, derûn-ı çadıra vaz'ı ve eteklerin zemine beraber indirip pûşîde kıldılar. Çeyrek saat mürûrundan sonra çadırı kaldırın diye içerîden sadâ ettiklerinde vaktâki çadır ferî' olundu, gördüler ki yine zenbiller va'z olunduğu gibi durur ve

ağızları dahi kendi diktikleri gibi dikili, bu kerre zenbilleri taşra çıkarıp ağızların söktüler. Gördüler gözleri bağlı ve iki elleri artlarına bağlı, lâkin yeşil zenbile giren sarıdan ve sarı zenbile giren yeşilden çıktılar. Bu keyfiyet vüzerâ ve vükelâyı hayret - engiz etmekle sadrâzam hazretleri ikisine dahi başka başka insandan sonra sekiz nefer ayakdaşlarına dahi altınlar ihsan buyurdular.

Hokkabaza Usta veya Ortaoyununda olduğu gibi Pişekâr, yardımcısına yardak denilir. Ustanın elinde bir pastav (şakşak) bulunur, bununla yardağa vurur. Bazen ikinci bir yardak da olur. Ustanın omuzunda takım cilbendi, yardak kova şalvarlı başında fes veya kaveza dedikleri ağaşısı dar, yukarısı geniş, tepesi bezden yapılmış bir toplu külâh, beş, on parçadan yapılmış mintan ve ona uygun şalvar gibi koca bir don giyer, elinde tef olur. Seyircinin dikkatini oyunun püf noktasından uzaklaştırmak için yardak tefle velvele yapar veya bir büyücek deniz minaresini öttürür. Eski hokkabazların eşyayı yok etmek veya çıkarmak için **enbân** denilen bir torbaları vardı. Yakın çağda ünlü hokkabazlar arasında Portakaloğlu, Boyacıoğlu, Ortaköylü Yasef'in oğlu, Karanfiloğlu, Yapakçıoğlu, Bezzazoğlu, Çiçekçioğlu, Endamoğlu, Usta Kanarya vardı ve bunların çoğu Mûseviydi. Usta ile yardak arasında tıpkı Karagöz'deki ve Ortaoyunu'ndaki gibi uzun, güldürücü bir muhavere olurdu. En tanınmış Hokkabaz muhaveresi «Dalyan Muhaveresi» ydi. Önce dua ettikten sonra muhavereye şöyle başlarlardı:

Usta — **Aman benim pehlivanım**

Yardak — **Buyur Ustacığım**

Usta — **Akşamdan beri yanıma gelmişsin bir patırdı, bir gürültü.**

Yardak — **Ustacığım, kim kaldırdı, kim götürdü** (usta, şakşağı ile vurur, yardak şakşağı yiyince külâhı düşer, sonra yeniden giyer)

Usta — **Öylesi değil**

Yardak — **Ya nasıl ustacığım?**

Usta — **Yani bir vaveyla kopardın.**

Yardak — **Evet komşunun bahçesinden bir sarı leylâk kopardım** (şakşak) **Bir kırmızı leylâk kopardım** (şakşak).

Böyle sürüp gittikten sonra, oyunun sonunu da şöyle getirirlerdi:

— **Hoş olsun pehlilvanım, bu fasılda tız kurtuldun elimden, bundan sonraki fasıllarda elbbette elime geçeceksin, o zaman kozumuzu pay ederiz.** (Dört yanı selâmlar vererek, cilbendi omuzlayarak geldikleri gibi meydandan çıkarlar).

Avrupalı sihirbazların Türkiye'ye gelmesiyle yavaş yavaş eski hokkabazlığımız gözden düşmüş, yerini modern sihirbazlık almıştır (1).

---

(1) Türkiye'ye gelen Avrupalı hokkabazlar için şu yazıya bakınız: Metin And, «Türkiye'ye gelen ilk gazbağcılar», Tarih Mecmuası, Şubat 1967.

1720 yılında zenbil oyununu gösteren hokkabazlar.

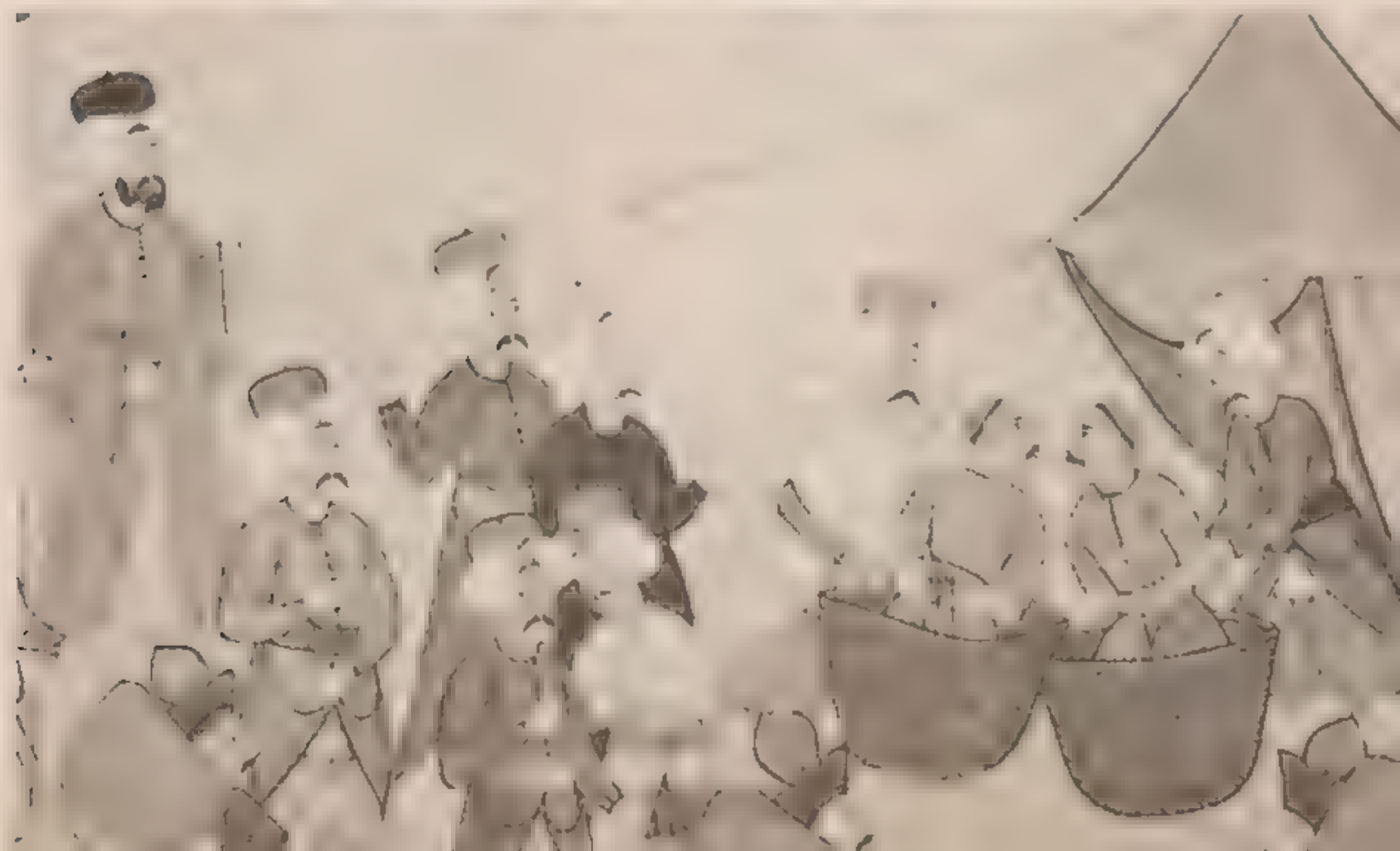

Tarihimizin Yeni Yaslan Bir Tesbihi

Yazan: Ord. Prof. Dr. A. Süheyl Ünver

TÜRK ve İslâm dünyasında, geçmiş peygamberler başta olmak üzere, hükümdarların, bilim ve tasavvuf âleminde mevki ve makam sahibi büyük simaların şecereleri üzerinde itibarî bile olsa, dikkatle durulmuş ve mühim sayıda şecere kitaplarının çeşitli nushaları Türkiye ve dünya kütüphanelerinde yer almıştır. Bilhassa İslâm dünyasında resim, çok mutaassıb muhitlerde câiz görülmemekle beraber, bunların kitaplar içinde bulunması, gizli bir müsamaha ile karşılandığından resimli şecere kitapları arandığı nisbette görülebilir.

Bunlar, İslâm dünyasında kurulmuş ünlü çeşitli devletlerin tarihlerine sırasiyle ışık salan mühim kaynaklar olduğu gibi başta peygamberler, hükümdarlar, tarikat büyükleri, şeriat âlimleri, aklî ilimlerin başında tıbbın büyük hekimleri, İslâm tarikatleri velîleri ve şeyhleri, Peygamberimizin soyundan gelen şerîfler, bilhassa Müslüman devletlerinden Büyük ve Anadolu Selçukluları, Osmanlı hanedanı şecereleri tarih için kaçınılmaz derecede zengin mehazlardır.

Şecere kitaplarında takip edilen peygamberler sırası şöyledir:

Âdem ve Havvâ neslinden, Şît Aleyhüsselâmdan beri gelen, Nuh Peygamber, çocukları ve torunlarından üreyen peygamberler ve cahiliyet devri tabakaları ve nihayet son gelen Peygamberimiz, Müslüman tabakadan cumhuriyet usuliyle seçilen ilk halifeler, saltanat kuran Emevî ve Abbâsî halifeleri, Sâsânîler, Gazneliler, Deylemî'ler, Harezmî'ler, Selçukîler, Mülhitler, Cengiziler, Osmanlılar ve Fatımîler ve daha talî İslâm devletleri başında bulunanlar, bazen siyasî sebeplerle itibarî değişikliklerle gösterilmişlerdir. Hepsinin sayıları ve saltanat müddetleri de belirtilmiştir.

Bunların Arapca ve Farsca yazılanları, muhtelif tarihlerde dilimize çevrilmiş, biz Selçuklular ve Osmanlılar'a müteallik olanlar da, hususî bir ihtimam gösterilerek, devirleri, siyasî tarihleri ışığı altında muhtasar ve faydalı bilgiler de katılarak İslâm devletleri tarihlerini aydınlatacak bir mahiyete sokulmuştur.

Bunlar pek çok sayıda yayılarak bugün her yere dağılmış durumdadır. Garb'e gidenler de az değildir. Bunlardan en gü-

zel ve mühim olanlarından biri, hâlen Viyana'da Avusturya Millî Kütüphanesi'ndedir. Yine orada A F 17'de sade resimli ve çok tafsilâtlı bilgilerle bir ikincisi vardır. Yine Hüseyin imzalı, tarihi 1104 (1692) dür. İkinci Sultan Süleyman'ı içine alır. Hepsi 70 sahifedir.

İrlanda'da Dublin'de bulunanı Minorski' den öğrenilmiştir.

Memleketimizde ve bilhassa Istanbul'da olanlar elliye yakındır. İçinde resimli olanları azdır. Ankara'da Vakıflar Umum Müdürlüğü arşivinde, Topkapı Sarayı Müzesi'nde, büyük boyda Türk - İslâm Eserleri Müzesi'nde, Süleymaniye Umumî Kütüphanesi'nde bulunan ve Türk ressamları tarafından çizilmiş resimlerinin sanat değerleri fazladır. Bir hayli de resimsizleri vardır.

Bunlara Osmanlı hanedanı da alâka göstermişlerdir. En çok da bunlar, Avcı Sultan Mehmed (1648 - 1687) zamanında çoğaltılmış, son padişahlara kadar buradan yürütülmüştür.

Bu sefer Doğan Kardeş matbaasında basılan «Subhatu'l - Ahbâr» isimli Silsilename, Avcı Sultan Mehmed'e takdim olunan nushadır. Bunun ikinci derecede eşi olup Ankara'da Vakıflar Umum Müdürlüğü'nde bulunan yine ressam «Hüseyin»'in 1094 (1682) de hazırladığı Subha ve görebildiklerimizin çoğu bu padişah zamanına aittir. Viyana'dakinin de tarihi budur.

Görebildiklerimiz arasında, Türk resim sanatı bakımından en mutenası, metni ve takip ettiği sıranın dikkatli oluşu bakımından en güzeli bu yeni basılanıdır.

Garp'ta renkli tıpkıbasım tekniği ile aslı gibi eserler verilmektedir. Fakat, Doğan Kardeş'te yapılan baskı, onların arasında en başta yer alacak nefasettedir.

Tıpkıbasım olarak, kâğıdına varıncaya kadar aynen vücude getirilen bu şâheserin aslı, Türk elçilerimiz gibi, Viyana'da sanat ve inceliğimizin temsilcisi olarak dururken, dünyada, resim sanatımız ve tarihimize meraklı en az iki bin kişi bu nefis tab'la kütüphanelerini süsleyecektir ki, bu da memleketimiz için millî bir kazançtır.

Bu güzel eser, Türk resim tarihi bakımından da mühimdir. Topkapı Sarayı Müzesi'nde geçmiş asırlardan beri muhafaza olunan büyük tarihî simalarımızın resimleri gibi bu eserdeki portreler de en baş portre kaynaklarımızdan biri olacaktır.

Yeni çıkan Selçuk ve Osmanlı kronolojilerinde ve bilhassa dilimize çevirip, Müzeler Müdürü Halil Edhem Eldem'in bastırdığı «Düveli İslâmiye» eserine aktarılmış olan bilgiler dışında hayran kaldığımız bu resimler üzerinde de durmamız lâzımdır.

Ayrıca bu eserin basılması, kütüphanelerimizdeki diğer silsilenamelerin tetkikine vesile olabilir.

Bunlar kısmen birbirlerinden alınmadır. Bir kısmının hattatları istisna olunursa, ilk müelliflerini bilemiyoruz. Osmanlı hükümdarlarının bilhassa üzerinde durdukları bu eserlerin kısmen tarihlerini, az bile olsa ressamlarını tanıyabilmekteyiz. Garplılar'ın bile üzerinde az durdukları bu konunun yeni basılan nefis nüshanın ışığı altında yeniden ele alınarak mahiyetlerinin dünya bilim âlemine tanıtılması zamanı gelmiştir.

Dünya yüzünde birinci sayılması lâzım gelen sanat hazinemizin nadide altın anahtarı mahiyetinde gördüğümüz bu eseri bu kadar nefis bir surette dünyaya, memleketimize ve kütüphanelerimize sokmakta âmil olarak her noktadan şeref kazandıranlara ve üzerinde titizlikle çalışanlara şükranımız sonsuzdur.

Zira, XVII. asırda Türk resim tarihinin birinci ve en olgun 102 portresini ortaya çıkardılar.

Subhatu'l - Ahbâr'ın bir sayfası.

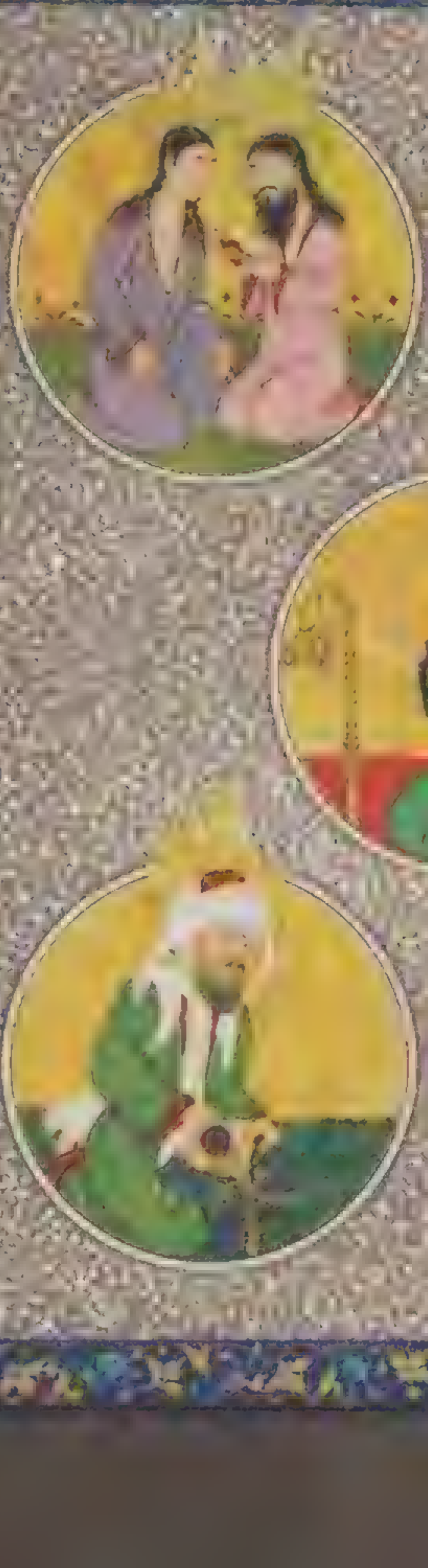

132 MİNYATÜRLÜ, TÜ

SERİ BİR CİHAN TARİHİ

XIX. Asırda Istanbul'u Ziyaret Eden Batılı Prensler ve Hükümdarlar : 2

Yüz Yıl Önceki Misafirler

Yazan : Adnan Giz

EUGENİE'NİN ayrılışından beş gün sonra, Prusya Veliahdı Prens Friedrich Istanbul'a geldi. Orta Avrupa'daki küçük, büyük Alman devletleri arasında Prusya, her alanda büyük gelişmeler göstermiş ve üç yıl önce, yüzyıllardan beri Alman imparatorluğunu temsil eden Avusturya'yı yenilgiye uğratmıştı. İmparator Birinci Wilhelm'in oğlu olan Prens Friedrich, bu savaşta büyük başarı gösterdi. İngiltere kraliçesinin kızı ile evli bulunan Prusya Veliahdı, 1888'de babasının ölümü üzerine imparator olacak, fakat birkaç ay sonra, gırtlak kanserinden ölerek, yerini oğlu II. Wilhelm'e bırakacaktı.

Prusya Veliahdı da Pertevpiyâle vapuru ile Çanakkale'ye giden Rauf Paşa tarafından karşılanmış ve 23 ekim sabahı Istanbul'a gelmiştir. Vapur, Beylerbeyi Sarayı önünde demir atmış, Sadrâzam Âli Paşa, Prensi gemiden alarak, padişahın hazır bulunduğu saraya getirmişti. Prusya Veliahdı da Beylerbeyi Sarayı'nda misafir edildi.

Prenslerin akımı birbirini takip ediyordu. 24 ekim günü İtalya Kralı'nın ikinci oğlu Prens Amedeo geldi ve Göksu kasrında misafir edildi. Kral, aynı gün içinde padişahı ziyaret etmiş ve ziyareti iade olunmuştu. Daha önce ağabeyi Veliahd Umberto ile Istanbul'a gelen ve bu sırada 24 yaşında bulunan Prens Amedeo, 1870 yılında İspanya krallığına seçilecek, fakat bu ülkedeki karışıklık yüzünden üç yıl sonra krallıktan ayrılarak yurduna dönecek ve Aosta Dükü unvanını alacaktı.

24 ekim akşamı Dolmabahçe sarayında verilen ziyafette Prusya Veliahdı İtalya Prensi ve iki devletin elçileri hazır bulunmuştu.

Prens Friedrich iki gün içinde, Sadrâzam Âli Paşa'nın Bebek'teki yalısına gitmiş, Istanbul'un görülecek yerlerini gezmiş, Beyazıt'ta Serasker kapısını ziyaret ederek, şerefine yapılan geçitresmini izlemişti. Bu arada İtalyan Prensini kabul ve ziyaret etmişti.

FRANZ - JOSEPH TÜRKİYEDE

İki prens Istanbul'da iken Osmanlı tarihi bakımından önemli olan bir üçüncü misafir için gereken hazırlıklar tamamlanıyordu. Osmanlılar'ın, Nemçe adını verdikleri Avusturya, Batı sınırlarında yüzyıllarca savaştığımız bir eski komşumuzdu ve tarihte ilk defa olarak bir Avusturya imparatoru ülkemizi ziyaret edecekti. Gücünden ve topraklarından pek çok şey kaybetmesine rağmen, Avusturya - Macaristan hâlâ Avrupa'nın büyük devletlerinden sayılıyordu. Süveyş kanalının açılışı tö-

renine gidecek olan İmparator Franz Josef, Türk topraklarına Tuna üzerinde Rusçuk'tan girmişti. Padişah adına, Kırım Savaşı'nın ünlü kumandanı Ömer Paşa, Miralay Necib Bey ve hunkâr yaverleri imparatoru karşılamış ve trenle Varna'ya inmişlerdi. Orada bekleyen Sultânîye vapuruna binerek, 28 ekim günü Istanbul'a geldiler. O dönemde Avusturya ile ticarî ilişkilerimiz çok olduğu gibi, Istanbul'da da bir Avusturya kolonisi vardı. Avusturya vapur kumpanyası, imparatoru karşılamak isteyenler için bedava gemiler tahsis etmiş, böylece üç bin kişi 5, 6 vapurla karşılama törenine katılmıştı. Sultânîye gemisi, bir dairesi imparatora ayrılan Dolmabahçe sarayının önünde demirlemiş ve mutad protokola göre padişah, saltanat kayığı ile imparatoru gemiden alarak dairesine getirmişti. Karşılama töreninde Franz Jozef, Feld Mareşal üniformasını giymiş, Sultan Aziz de göğsünde Avusturya'nın Sainte - Etienne nişanını taşıyordu.

O gün tebdilen ve kayıkla Boğaziçi'nin görülecek yerlerini gezen imparator, daha sonra Istanbul'da bulunan Prusya Veliahdını kabul etmiş ve beraber yemek yemişlerdi.

Prusya Veliahdı aynı gün içinde Tophane'yi, Beyoğlu'nda kilise ve hastaneleri gezmiş, Beyoğlu'nun meşhur fotoğrafçısı Abdullah Frerler'de resim çektirtmiş, öğleden sonra Üsküdar tarafına geçerek önce Mahmud Hüdaî hazretlerinin türbe ve tekkesini ziyaret etmiş, Kadıköy ve Fenerbahçe taraflarını görmüştü. O akşam padişah tarafından, imparator şerefine verilen büyük ziyafette hazır bulundu.

29 ekim günü, camlı köşkten selâmlık resmini seyrettiler. Sonra Prusya veliahtı padişaha veda etti ve deniz yolu ile Istanbul'dan ayrıldı.

Avusturya imparatoru gelişinden itibaren 5 gün Istanbul'da kalacaktı. Bu süre içinde Topkane'yi, cami, müze ve kiliseleri, Kapalıçarşı'yı gezmiş, Beyazıt kulesine çıkarak Istanbul'u dürbünle seyretmişti. 30 ekim cumartesi günü Beykoz'da Eugénie'ye yapılan tören ve geçit resminin bir benzeri Avusturya imparatoru için yapıldı. Pazar günü, altı atlı bir araba ile yanında Serdâr-ı ekrem Ömer Paşa olduğu halde Beyoğlu'nda Santa Maria kilisesindeki âyinde hazır bulunmuş, sonra elçiliğe kadar yürüyerek gitmişti. O gece Avusturya kolonisinden 300 kişi ellerinde meşaleler olduğu halde Dolmabahçe sa-

Sultan Reşad, Istanbul'u ziyaret eden iki imparatorla bir arada. Sağında Avusturya - Macaristan İmparatoru Franz Joseph, solunda Almanya İmparatoru II. Wilhelm (resim temsilidir).

rayının önüne gelmişlerdi. Bu sırada imparator, Hoca Naum'un tiyatrosuna gitmek üzere araba ile yola çıkıyordu. Törene katılanlarla beraber yoldaki ahali de arabanın peşine takılmış, yollar tıkanmıştı. Bu gece kaybolan bir Avusturyalı'nın ölüsü, birkaç gün sonra yol üstünde kör bir kuyuda bulundu.

PRENS HENRİ ISTANBUL'DA

Avusturya imparatoru, 1 kasım pazartesi günü akşamı, padişaha veda ederek, gemi ile İstanbul'dan ayrıldı. Mısır'a gitmeden Kudüs'e uğrayarak kutsal yerleri gezecekti. Bunun için Istanbul'dan, dört fayton, yirmi at ve gerektiği kadar aşçı ve hademe vapurla Yafa'ya gönderildi.

1869 yılının son ziyaretçisi olarak, Hollanda Kralı'nın kardeşi Prens Henri (1820-1879) beraberinde eşi olduğu halde bir korvet ve iki refakat gemisi ile 7 kasım günü Istanbul'a geldi ve mutad törenle karşılandı. Prensle eşinin ikametine Yıldız Kasrı tahsis olunmuştu. 8 kasım günü Istanbul'un görülecek yerlerini gezen misafirler şerefine, o gece padişah tarafından bir ziyafet verilmişti. Bu sonuncu misafirler, 9 kasım günü İskenderiye'ye doğru Istanbul'dan ayrıldılar. Günlerce süren açık hava törenlerine Boğaziçi'ndeki kayık gezintilerine bakılırsa, o yıl çok iyi gittiği anlaşılan havalar, artık bozmaya yüz tutmuş, 10 kasımdan itibaren vükelâ ve zenginler, Boğaziçi'ndeki yalılarından, kışlık evlerine ve konaklarına dönmeye başlamışlardı.

II. ABDÜLHAMİD DEVRİ

1876'da II. Abdülhamid'in tahta çıkmasından iki hafta sonra, bugün adı unutulmuş bir hükümdarla eşi, Istanbul'a geldiler. Brezilya İmparatoru II. Pedro ve eşi.

Pedro, Portekiz'in Bragança hanedanına mensuptu. 1831'de babasının çekilmesi üzerine imparator olmuş ve 1889'da Brezilya'da cumhuriyetin kuruluşuna kadar 58 yıl hükümdarlık etmişti. O yıl karı-koca, Avrupa'da bir geziye çıkmışlardı. Önce imparatoriçe 17 eylül cuma günü Varna yolu ile Istanbul'a geldi. Kaptan Paşa gemisi emrine verildi. Birkaç gün sonra da imparator geldi. 21 eylül günü padişahı ziyaret ettiler. Kabul resminde, hariciye nazırı ve dîvân-ı hümâyûn tercümanı Münir Bey hazır bulunmuştu. II. Abdülhamid, aynı gün içinde imparatorun ziyaretini iade etti. 23 eylülde Boğaziçi'ni gezen misafirler, Istanbul'da on beş gün kaldılar.

Bu dönemdeki ziyaretler içinde en önemli ve gösterişlisi, 1889'da Almanya İmparatoru II. Wilhelm'in gelişi oldu.

II. Wilhelm'in babasından yirmi yıl sonra ve daha iki yıllık bir hükümdar iken yaptığı beş günlük ziyaret, dünyanın ilgisini çekecek, Orta - Doğu'nun I. Dünya Savaşı'na uzanan kaderini az çok etkileyecekti.

Kayser Wilhelm yönetimi ele aldıktan sonra, giriştiği büyük maceralar arasında Yakın ve Uzak - Doğu'daki İngiliz ve Rus nüfuzunu kırarak, politik ve ekonomik çıkarlar elde etme gayretine düşmüştü. Her türlü mamûl ve silâh ihraç eden, limanlar, gemiler, demiryolları yapan bir endüstri devleti için, Osmanlı İmparatorluğu'nun geniş topraklarında önemli iş konuları vardı. Almanya'nın bu yakınlaşması, büyük devletler arasında bir denge kurarak varlığını korumaya çalışan Abdülhamid'e de uygun gelecek, Wilhelm'in Istanbul'a kadar gelişini kullandığı siyasetin bir başarısı sayacaktı.

KAYSER WİLHELM TÜRKİYE'DE

İmparator ve beraberindekiler, Kayser zırhlısı, Hohenzolern ve Danzig vapurları ile Çanakkale'ye geliyorlardı. İmparatorun beraberinde eşi Augusta Victoria, kardeşi Prens Henri, Hariciye Nâzırı Herbert von Bismarck vardı. Wilhelm, bu tarihte otuz yaşında bulunuyordu. Yedi yaşından beri askerî eğitim görmüş, Bonn Üniversitesi'ni bitirmişti. Eşi Augusta Victoria, Schleswig - Holstein Dükası'nın kızıydı. Wilhelm, İngiltere Kraliçesi olan büyük annesi Victoria'ya yaptığı bir ziyaret sırasında, prensesi görererek beğenmiş ve yirmi yaşında evlenmişti.

Zamanın protokol düzenine göre, eski Sadrâzam Edhem Paşa'nın başkanlığında Hariciye Nâzırı Said, Tevfik, Musurus Paşalar'la, Osmanlı hizmetinde bir Alman askeri olan Golç Paşa'nın katıldığı bir heyet, imparatoru karşılamak üzere İzzeddin vapuru ile, Çanakkale'ye gitti. İmparator bu heyeti, Kayser zırhlısında kabul etmiş, deniz yolu hakkında bilgi almak üzere Golç Paşa'yı yanında alıkoymuştu.

2 kasım 1889 cumartesi sabahı, Osmanlı donanması, misafirleri getiren gemileri Yeşilköy açıklarında karşıladı. Gemiler, Dolmabahçe önüne geldiği zaman, imparator zırhlıdan, Hohenzolern gemisin geçti. Bu sırada Tophane ve Nakkaştepe'den selâm topları atılıyordu. Zamanın sadrâzamı Kıbrıslı Kâmil Paşa, Edhem ve Said Paşalar ve başkaları Teşrifiye vapuru ile Hohenzolern gemisine çıkmış ve imparatora tak-

Franz Joseph'ten sonra Avusturya İmparatoru olan I. Karl da, İstanbul'u ziyaret etmiştir. İşte İmparator I. Karl, İmparatoriçe Zita ile saltanat kayığında.

dim edilmişlerdi. Bu sırada II. Abdülhamid, araba ile beraberinde Nâmık ve Gazi Osman Paşalar olduğu halde Yıldız'dan Dolmabahçe sarayına inmişti. Misafirler, Dolmabahçe rıhtımına çıkınca, padişah tarafından karşılandılar. Sarayda on dakika dinlenmeden sonra arabalarla alay halinde Yıldız'a gidildi. Dört atlı saltanat arabalarının birincisinde, sağında imparatoriçe ve karşısında Küçük Said Paşa olmak üzere Abdülhamid bulunuyordu. İkinci araba ile imparator ve kardeşi, karşılarında Sadrâzam Kâmil Paşa, üçüncü araba ile Kont Bismarck ve Edhem Paşa, onların ardından 12 araba ile misafirlerin maiyeti geliyordu. O gün, Wilhelm, Hussard üniforması, eşi ise beyaz bir elbise giymiş, eline beyaz şemsiye almıştı. Yollar boyunca piyade ve süvari askerleri dizilmişti. Ezanî saatle yedide Yıldız sarayına gelindi. Bir süre dinlenmeden sonra, bir buçuk saat süren bir geçit resmi yapıldı. O gece Yıldız'da büyük bir ziyafet verildi. Davetliler iki sofraya dağılmıştı. Birinci sofrada padişah vardı. Sağına imparatoriçeyi, soluna imparatoru almıştı. İkinci sofraya Kâmil Paşa başkanlık ediyordu. Yemek iki saat sürdü. Salonda kırmızı çuhadan, sırmalı ve çok süslü elbiseler giyen elli sofracı hizmet ediyordu. Yemekten sonra misafirler, sarayın görülebilecek yerlerini gezdiler ve alt katta kahvelerini içerek müzik dinlediler.

3 kasım pazar günü, misafirler önce elçiliğe, sonra Aynalıçeşme'de Protestan kilisesine gittiler. Beyoğlu o kadar kalabalıktı ki, damlara bile çıkanlar olmuştu. Kiliseden ayrıldıktan sonra tekrar elçiliğe gelerek öğle yemeğini yemiş, kordiplomatiği ve Alman kolonisini kabul etmişlerdi. Pazartesi günü imparator ve maiyeti, Harbiye'yi ziyaret ederek, geçit resminde hazır bulundular. Beş günlük ziyaret sırasında, Beyoğlu, Istanbul'un ve Anadolu yakasının gezilecek yerlerini görmüşlerdi.

TÜRKİYE'DEN AYRILIŞ

6 kasım çarşamba günü, gelişlerinde olduğu gibi aynı merasimle ve padişahla birlikte Yıldız'dan, Dolmabahçe sarayına indiler. Padişah, misafirlerini rıhtımda uğurladı. Misafirler «Osmanlı sınırına girdikten sonra haklarında gösterilen misafirperverliği ve Istanbul'da geçirdikleri günlerin anılarını ömürleri boyunca unutmayacaklarını» söyleyerek veda ettiler. İmparator, Kayser zırhlısına, eşi Hohenzolern vapuruna binmişti. Gemilerin direklerine Türk bayrağı çekilmişti. Uğurlamakla görevli olanlar yine Çanakkale'ye kadar gittiler.

Onbinlerce Mâbediyle dikkati Çeken bir Ülke

SİYAM

Yazan : Peter White
Türkçesi: Aydın Dokur

GÜNEŞLİ bir gunde Laos sınırından geçip Siyam topraklarına girdik. Yanımda rehberim olan genç bir Siyamlı ile, iki yardımcısı vardı. Gökyüzü açık gümüşi renkteydi; tepemizde bir top güneş, kızgın kızgın parlıyor, ortalığı kavuruyordu.

Bangkok'a gidiyorduk; Siyam'ın başkentine. Yolumuz uzundu, 1,5 kilometre genişliğindeki Mekong nehrini aşacak, ormanlardan, pirinç tarlalarından geçecektik. Mekong nehri, Laos'la olan sınır boyunca, 700 kilometre kadar uzanıyordu.

Çang - May şehrine girdiğimiz zaman akşam olmak üzereydi. Burası, ülkenin kuzey-batısında büyük bir şehirdir, ortasından bir ırmak geçer, bir kenarı da koca bir ormana yaslanmıştır.

Çang - May'ın banliyösünden geçiyorduk; yol kenarında küme küme duran şemsiyeler gözüme ilişti. Hepsi aynı boyda, aynı biçimdeydi, yalnız renkleri değişikti: Sarı, mavi, kırmızı, turuncu, mor. Güneşe doğru açmış çiçeklere benziyorlardı. Rehberim, bakışımdan, şemsiyeleri merakla süzdüğümü anlamış olacak:

— Bu çevrede yaşayanların başlıca işi, şemsiyeciliktir, diye anlattı. Yaklaşık olarak 300 aile bu işle geçinir. Hattâ diyebilirim ki, şemsiye modasına da bu aileler hâkimdir.

Siyam'daki muhteşem mâbetlerden biri.

PİRİNÇ TARLALARI

Ertesi gün Çang - May'ı gezmeye koyulduk. Yol kenarında, nehir boyunca küçük küçük evler uzanıyordu. Bazı evler de nehrin kıyısına çakılmış kazıklar üzerinde yapılmıştı. Birkaç basamak merdivenle hemen suya giriliyordu.

Rehberim, Siyam'da çoğunlukla küçük evlerde yaşandığını söyledi.

— Nüfusun büyük bir bölüğü tarımla uğraşır, diye ilâve etti. Her dört Siyamlı'nın üçü çiftçidir.

Sonra beni şehrin dolaylarına götürdü. Yeşillikler arasında çamur rengi su birikintileri göz alabildiğine gidiyordu. Pirinç tarlalarıymış buraları; çiftçilerin başlıca kazanç kaynağıymış...

Sonra, Ping nehri kıyılarına indik: Yemyeşil otlar kıyıyı kaplamıştı âdeta. Çoluk çocuk yerliler, nehirde balık tutuyordu.

Bizim yaklaştığımızı görünce bakmaya başladılar. Rehberime:

— Yabancılardan çok çekinirler mi? diye sordum.

— Yoo hayır, diye başını salladı. Çocuklar bile balık avlıyor burada. Su-

Sandalda sebze satışı yapan bir Siyamlı kız.

larında pek çok balık varmış. Hattâ halk arasında «Suda balık, tarlada prinç var,» diye de bir atasözleri yaşıyor.

Şehri gezerken bir şeye daha dikkat ettim. Küçük el sanatları pek yaygındı. Bol bol tahta oymalar, dini heykelcikler yapıyorlar

Şehrin hemen orta yerindeki bir tapınağın yanından geçiyorduk, küçük bir Siyamlı kız gördüm; ufak tefekti, açık pembe renkte üzun bir eteklik, koyu zeytin yeşili buluz giymişti, başında da sarı hasırdan bir şapka vardı. Yanına yaklaşınca boynunda beyaz bir şeyin pırıldadığını farkettim, dikkatle baktım: Buda'nın alçıdan yapılmış küçücük bir heykeliydi.

Kızın elinde büyücek bir sepet, sepette, iri lahanalarla, yerelmaları vardı. Kız, Laos sınırındaki bir köyde yaşıyormuş, şehrin pazarına sebze falan getirmiş. Rehberim:

— Siyam'da pirinçten sonra en çok yenen şey, lahana, hıyar ve yerelmasıdır, dedi. Sonra eliyle nehri göstererek, nehirlerimizde de çok lezzetli balıklar vardır. Siz hiç «plakon» yediniz mi? diye sordu.

— Plakon mu? Hayır yemedim, dedim.

— Bu, insan kolu boyunda bir balıktır, eti de çok nefistir. Hele kızartması çok guzel olur.

Gerçekten de öyleydi; bir gün Bangkok'taki bir lokantada yemek yiyordum, garsonun plakon, plakon deyip durduğunu farkettim, elimde işaret ederek getirmesini anlattım. Tatlımsı, lezzetli, beyaz etli bir balıktı.

BANGKOK'A DOĞRU

Çang - May, kuzeyin en büyük şehri. Nüfusu 75 bin kadarmış. Rehberim:

— Burası, ülkenin üçüncü büyük şehridir, dedi. Ne var ki, Siyam'da nüfusun çoğu köylerde yaşar. Bilemedin 20 binin üstünde 6 şehir vardır. Buralarda yaşayanlar topu topu 2 milyon kadardır. Gerisi, yani 30 milyonu köylüdür.

Siyam'ın nüfusu 32.000.000. Yüzde doksanı Tay; Çinli, Malezyalı, Vietnamlılar da var ülkede. En çok konuşulan dil Siyamca, sonra Çince geliyor.

Siyam'da Budizm çok yaygın. Müslümanlar'la Hıristiyanlar azınlıkta. Ülkeyi, irili ufaklı tapınaklar kaplamış âdeta. Bir Budist rahiple konuşuyordum, bana 23 bin tapınak, manastır, ibâdethane olduğunu söyledi.

Ülkenin kuzeyi ormanlık. Bu ormanlarda daha çok «tek» ağacı yetişiyor. Sert bir cins ağaç bu. Tapınakların ve bazı evlerin dik, sivri damları bu ağaçtan yapılıyor.

Bol yağmurlu bir bölge olduğundan Siyam'da pirinç kadar tütün de yetişirmiş. Kauçuk ihraç malları arasında.

DOĞUNUN VENEDİK'İ: BANGKOK

Başkente vardığımız zaman akşam olmak üzereydi; hava hafifçe kararmış, şehir baştan başa ışıklarla donanmıştı. Yawaraj caddesi trafiğin en kesif olduğu bir yer; sağlı sollu neonlar, vitrinlerin parlaklığı göz alıyor. Siyamca, Çince ve İngilizce yazılar çoğunlukta. Zaten rehberimin dediğine bakılırsa, Bangkok'ta yarım milyon Çinli yaşıyormuş, ticaret de hemen hemen bunların elindeymiş.

Ertesi gün bir bulvar kahvesinde oturmuş, birkaç Siyamlı ile konuşuyordum. Güneş bir hayli kızgındı hani, tepemizdeki koca pembe şemsiyeye rağmen sıcaktan bunalıyorduk.

Cadde çok kalabalıktı; yol, otomobillerden tıkanmıştı âdeta. Siyamlı rehberim:

— Buraları bundan on beş yıl önce görecektiniz, dedi. Ne bu kadar otomobil vardı, ne de direksiyonda bir kadın görebilirdiniz. Şu bulvardaki büyük binalar on yıl içinde yapılmıştır. Hele Bangkok'un dolayları pirinç tarlasıydı.

Şehirde kanallar da gördük. Eskiden bu kanallar daha da çokmuş, rehberim yüzlerce olduğunu söyledi.

— Zamanla şehir kalabalıklaştı, diye anlattı. Yollar, caddeler trafiğe yetmez oldu. Bunun üzerine de kanalları doldurup, yolları genişlettiler.

Gerçekten de öyle. Şehri geziyorduk, kanallar boyunca dizi dizi kayıkların durduğunu gördüm. Üstü tenteli küçük kayıklarla da turistleri gezdiriyorlardı.

«KOV», HER ŞEY DEMEK

Bir Siyamlı'nın başlıca yiyeceği «kov» dur. Yani pirinç. Bangkok'ta konuştuğum yaşlı bir Siyamlı:

— Halk çoğunlukla pirinç yer, diyordu. Tabii bu arada, Avrupa ve Amerika'da oku-

Uzak • Doğu'nun kendisine has dumanlarını yapan iki Siyamlı kız.

muş olanlar bir de sarayın ileri gelenleri başka şeyler de yerler. Ama bunlar azınlıktır. Bizim için «kin kov» yani yemek yemek, pirinç yemek anlamına gelir. Biz hemen her türlü yemeğe pirinç koyarız. Balığa, ete hattâ yemişe bile. Pirinç haşlarız, kaynatırız, balık, salça ve baharatla pişiririz. Yoo öyle demeyin, çok lezzetli olur hani.

Ülkede yetişen pirinç iri, uzun uzunmuş, sertmiş de; bu bakımdan civar ülkede yetişenlerin yanında daha çok aranıyormuş.

Ana cadde üstünde birçok mücevherci dükkânı gördüm, Doğu'nun birbirinden çekici sanat eserlerini vitrinlerinde sergilemişlerdi: Kabzası işlemeli hançerler, kolyeler, som altından Buda heykelleri.

SİYAM'IN TARİHİNE BİR BAKIŞ

Siyam'daki ilk Lao başkenti 575 yılında kuruldu. O bölgede yaşayan çeşitli ırkların birleşmesi de bu yıllara raslar. Sonra çatışmalar, savaşlar birbirini kovaladı. 1350 yılından sonra kurulup genişlemeye başlayan Siyam kralığının sınırları, bütün yarımadayı içine alıyordu. Siyam'ın komşusu Kamboç'a saldırıp Angkor şehrini ele geçirmesi, esir ettiği 90.000 kişiyi kendi ülkesine götürmesi işte bu yıldan sonra olmuştur.

Bangkok'taki ünlü Vat Trimitr mâbedinde bir Budist rahiple konuşuyordum. Büyük, muhteşem bir yapıydı mâbet. Doğu üslûbunda sivri sivri damı vardı, avlusunun tam karşısında birkaç adam boyu yüksekliğinde heykeller duruyordu. Rahip:

— Bu heykeller, tapınaktaki Buda'nın koruyucularıdır, dedi.

Sonra tapınağı gezmeye koyulduk. Büyük salonda koca Buda heykelini görünce, hayranlığımı gizleyemedim. Som altındandı heykel, salonun loşluğu içinde göz alıyordu. Heykelin ağırlığı 5 buçuk tonmuş. Yüzyıllar boyu süren savaşlardan, istilâlarından ve dolayısıyle yağmalarından heykeli kurtarmak için üzerini yumuşak bir cins kille sıvamışlar. Kilin çıkarılması, çok yakın bir zamanda olmuş.

Siyam'ın Kamboç'la olan savaşı 400 yıl kadar sürmüş. Sonunda Siyam kazanmış ama, XV. ve XVI. yüzyıllarda ülke, sık sık Birmanyalılar'la Peguanlar'ın boyunduruğuna düşmüş. 1555 yılında Holandalılar'dan yardım görerek müstevlileri kovmuş, yine bağımsızlığa kavuşmuş. O zaman başkent Ayutthaya imiş. Rehberim, siyasî durumu şöyle anlattı:

— 1680 yılında hükümdar Phra Narain, XIV. Louis'ye bir elçi yolladı. Japonya ile ticarî temaslarımız da bu yıllardan sonra başlar.

Bir Budist rahibi, çalışma masasının başında.

Siyam'da fillerle ulaştırma yapmak çok yaygındır.

Rehberim:

— Bizimle ilk ilişkiyi kuran ülke Portekiz, diye devam etti. Tarihi de 1511'dir. Sonra XVII. yüzyılda Portekizliler yerlerini Hollandalılar'a bıraktılar. İngilizler'le olan ilişkimiz de Kral I. James devrine rastlar. Yüzyıllarca Kamboçyalılar, Birmanyalılar ve Peguanlar'la savaşıp durduk. Annam ve Tonkin'in Fransızlar, Birmanya'nın da İngilizler tarafından ele geçirilmesinden sonra rahat ettik. 1896 yılında İngiltere ile Fransa bize garanti verdiler, işte bundan sonra Siyam iç gelişmeye kavuştu.

Bugünkü başkentleri olan Bangkok, 1782'de kurulmuş. Eski başkent Ayutthaya, Birmanyalılar tarafından yakılıp yıkılınca oranın 45 kilometre uzağında Bangkok'u kurmuşlar. Ülkenin yerlileri olan «Tay»ların güney Çin'den geldiği sanılıyor. Kubilay Han'dan kaçıp bugünkü Siyam topraklarına yerleşmişler. Halen ülkenin kuzeyinde yoğun bir arkeolojik araştırma yapılıyormuş.

Ertesi gün Bangkok'un dolaylarında dolaşmaya çıktık. Hava çok sıcaktı. Birden nasıl geldiğini anlıyamadım, şiddetli bir yağmur bastırıverdi. Sağa sola kaçışalım derken, iliklerimize kadar ıslandık. Çok sürmedi yağmur, sonra güneş kızgın kızgın parlamaya başladı gökyüzünde.

Rehberim buna azıcık şaştığımı anlamış olacak:

— İklim çok tuhaftır burada, dedi. Hele güneye inince sıcaklık daha da artar. Kasımdan şubat'a kadar kuzey-doğu musonları dolu dolu yağmur getirir. Sonra rüzgâr yön değiştirir, mayıstan eylüle kadar da güney batı musonları hüküm sürer. Birkaç yıl önce siz buraya gelen yabancıları görecektiniz. Böyle yakıcı sıcaklar başlayınca, kendilerini kanala atar, serinlemeye çalışırlardı.

— Peki, şimdi ne yapıyorlar? diye sordum.

— İki, üç saat ilerimizde bir sahil şehri vardır. Ban Pataya. Sıcaklar bastırınca zenginler otomobillerine atladıkları gibi oraya gidiyorlar.

Bangkok'ta birkaç gün daha kaldık. Dükkânları, eğlence yerlerini, tapınakları dolaştık. Yalnız çok gürültülü bir şehir hani. Zaten buraya gelen yabancılar da aynı şeyden şikâyetçiymişler. Derken, cipimize atladık, güneye doğru yollandık.

Bu defa yanıma, Malayca konuşan birini almıştım. Siyam'ın güneyde Malezya ile sınırı var. Bu kesimde Siyamca kadar Malayca ve Çinçe de konuşuyorlar. Yolda rehberim:

— Ülkemizin bu bölgesi uzun yıllar Malezyalılar'ın hükümranlığında kalmıştır. Şöyle böyle XVI. yüzyıldan XVIII. yüzyılın sonlarına kadar diyebilirim. Burada 1 milyona yakın Müslüman Siyamlı yaşamaktadır. Sonra Siyamca kadar Çince de

Maske takmış bir Siyamlı, dinî bir dans sırasında (yukarıda), genç bir Siyamlı kız (altta).

geçer bir dil. Bangkok'ta bile Çince çok yaygın bir dil. Hem bütün ticaret, hemen Çinliler'in elinde. Dükkâncıların çoğunluğu Çinli.

Sonkla, güneyin büyük limanlarından biri; yılda 61 bin ton kauçuk ihraç ediliyormuş buradan, zaten bu bölgenin başlıca ürünü kauçuk. Bunun yanında demir cevheri ve kalay da ihrac mallarındanmış.

Şehri geziyorduk; benim yabancı olduğumu anlayan bir Siyamlı, rehberime yaklaştı, bir şeyler söyledi. Meraklanmıştım, nedir diye sordum.

— Boğa güreşlerine götürsene, diyor, dedi rehberim.

Siyam'da hiç duymamıştım bunu, nasıl olduğunu sordum.

— Geçen hafta doğüştü, önümüzdeki pazara bir daha döğüşecekmiş boğa, dedi.

— Peki bir boğa nasıl olur da birden çok döğüşe katılabilir, onu öldürmüyor musunuz?

— Yoo hayır, burada boğalar birbirleriyle döğüşürler, alanı terkeden yenik sayılır.

Sonra Hat Yai'ye gittik; çoğunluğunu Malezyalılar teşkil ediyordu şehrin, zaten sınıra da çok yakın. Bunun az güneyinde Pattani var. Bu şehirde Müslümanlar çoğunlukta, bir de cami yapmışlar.

Bu bölgenin kasabaları belli özelliklerle tanınmış. Kimi ipekçilikle, kimi tahta oymacılığıyle, kimi dokumacılıkla, kimi de heykelcilikle. Rehberim Songhla'da yapılan otellerin şu son yıllarda bir hayli arttığını söyledi. Turistler daha çok buraya rağbet ediyorlarmış. Bangkok'a hareket edeceğimiz gün, bizim kaldığımız otele 40 kadar İsviçreli turist geldi.

FESTİVAL

Başkente dönüyorduk, yol üzerindeki bazı köylere ve kasabalara uğradık. Bazı köylerde küçük küçük kabileler yaşıyordu. Akha, Karen, Yao, Lahu, Lisu, Lua... Birbirinden farklı da dil konuşuyorlardı. Oldukça yoksuldular, pirinç tarlalarında çalışırlarmış, bazısı da kauçuk toplarmış.

Rehberim, bu kabileler arasında çok ilgi çeken toplulukların yaşadığını söyledi. Hele bir kabile vardır, hiç yalan söylemez burada. Eğer biri yalan söylerse, büyükbabalarının ruhu onları çarparmış.

Bangkok'a döndüğümüz zaman festival vardı. Caddeler, kanallar bir hayli kalabalıktı.

O gece kanal boyunca yürüdüm; ellerinde mumlar, binlerce Siyamlı kayıklarla dolaşıyordu. Uzaktan, ateş böceklerine benziyorlardı. Bir zaman doğunun büyülü havasına kendimi kaptırıp seyrettim.

Zümrüt Buda mâbedinin avlusundaki dev muhafız heykelleri.

ZEUS HEYKELİ — Bugün artık hiç bir izi kalmayan bu dev heykel, fildişindendi. Elbiseleri altın, gözleri kıymetli taşlardan yapılmıştı.

Dünyanın Yedi Hârikası

Yazan: Ayşe Sâfi

«DÜNYANIN Yedi Hârikası» diye adlandırılan eski eserler, yapılışlarından yüzyıllar sonra bile önemlerini kaybetmemiştir. Bugün temsilî resimleriyle tanıdığımız eserlere «hârika» pâyesini veren ilk şahıs Philo isimli bir Yunanlı'dır. Bugün de onun hazırladığı listeyi kullanıyoruz. Ancak bazı modern bilginler, ilk listeyi hazırlayanın Philo olmadığını iddia etmektedirler. Onlara göre ilk ayırımı M.Ö. II. yüzyılda Sidonlu, Antipater isimli bir Yunanlı yapmıştır. Fakat bu konunun uzmanlarınca yine de Philo bu alanın ilk ismi olarak kabul edilmektedir.

Rivayete göre o devirde, Akdeniz'de ticaretle uğraşanlar, Philo'dan, dünyanın en güzel, en enteresan ve en çok hayranlık uyandıran eserlerini seçmesini istemişler. Philo da listesini bu istek üzerine hazırlamıştır.

Bazı bilginler bu listenin turizm öncüsü olduğunu savunurlar. Eğer bu söylenti doğru ise Philo'yu aynı zamanda ilk seyahat kitabını yazan bir kişi olarak da kabul etmemiz gerekir.

Filonun listesine göre «Dünyanın Yedi Hârikası» şunlardır:

1) Keops Ehramı,
2) Bâbil'in Asma Bahçeleri,
3) Zeus Heykeli,
4) Artemis Mâbedi,
5) Halikarnas'ta Kral Mausolos'un mezarı,
6) Rodos Heykeli,
7) İskenderiye Feneri.

Eski dünyanın bu yedi hârikası rahat bırakılmamış, her fırsatta itirazlar yükselmiştir. 550 yılında, Tours'lu St. Grégoire bu listeye ilk defa müdahale edince, bilim adamları arasında bir gürültü kopmuştur. St. Grégoire bu listeden «Keops Ehramı», «Zeus Heykeli» ve «Artemis Mâbedi»ni çıkarıyor, sebep olarak da bunların pagan, yani puta tapanların ilâhları olmasını gösteriyordu. Ayrıca, «Bâbil'in Asma Bahçeleri» ismini değiştirmek ve onun yerine «Bâbil'in Duvarları» demek istiyordu. Çünkü «Bâbil'in Asma Bahçeleri» bir kadın için yaptırılmıştı. Yazar, kadına eser ithaf etmenin ileri de bir gelenek olmasını önlemek istiyordu. Listeden çıkarılan üç «hârika»nın yerine ise «Nuh'un Gemisi», «Süleyman'ın Mâbedi» ve «Herakles'in Tiyatrosu»nun konulmasını istiyordu. Ancak «Herakles'in Tiyatrosu»nu seçişi biraz garipti. Çünkü diğer üç hârikayı liste dışı bırakırken, pagan ilâhları olduğunu ileri süren St. Grégoire, «Herakles'in Tiyatrosu»nun paganların ibadet yerleri olduğunu unutuyordu.

ARTEMİS MÂBEDİ

Bu mâbed, Büyük İskender'in bile dikkatini çekerek ona maddî yardım yapmayı düşündürmüştü. Fakat Efeslîler böyle bir hârikaya sahip olmanın şerefini Makedonyalılar'a kaptırmak istemiyorlardı.

St. Grégoire yalnız bu değiştirme ile yetinmemiş, bir de kendisi «Allah'ın eliyle yaratılmış» hârika listesi hazırlamıştır. Bozulamayan ve aynı kopya edilemeyen tabiat hârikalarını şöyle sıralıyordu:

Okyanus'un med ve cezri, Anka Kuşu, Etna Dağı, Dünya'nın ve Ay'ın dönmesi.

XX. yüzyılın başlarında bile bu konunun tartışılması durmamış, yeni yeni fikirler ileri sürülmüştür. Halbuki XIX. yüzyılın sonlarında Benjamin Wheeler isimli bir yazar, «Century Magazin» isimli bir dergide bu hârikaların sayılarının belirli olduğunu savunmuştu.

1913 yılında, «Scientific American Magazine» de keşifleri içine alan yeni bir yedi hârika listesi daha yayınlanmıştır. Bu listeye göre, yedi hârika şöyle sıralanıyordu: Telgraf, uçak, otomobil, betonarme, röntgen, fotoğraf ve sinema.

Bu yeni listelerden sonra zaman zaman anketler yapılmış, ünlü ilim adamları, yazarlar ve tarihçilerden, bu konudaki fikirleri sorulmuş ve her defasında ortaya yeni bir isim çıkmıştır.

Meselâ 1937 yılında yeraltı geçidi, 1946'da ise Atom bombasının yurdu Los Alamos seçilmişti. Bu turizm yazarının yaptığı anket sonucunda da Tâc-Mahall, Çin Seddi, Hürriyet Âbidesi listeye girmişti.

Bu konuda derinlere gidilirse, muhakkak ki daha başka yeni isimler de çıkabilir. Hele bu anketler günümüzde tekrarlanırsa, ay yolculuğunun listenin birinci sırasını alacağına şüphe edilemez. Biz bu yazımızda yeni listeler yerine bugüne kadar bilinen «Eski Dünya'nın Yedi Hârikası» nı inceleyeceğiz.

1) KEOPS EHRAMI

«Dünyanın Yedi Hârikası» ndan günümüze kadar gelebilen yalnız Mısır'daki Keops Ehramı'dır. Bilindiği gibi Eski Mısır'da hükümdar olan firavunlar, pramit şeklinde, yüksek taş yapılara gömülürlerdi. Ehramların yapılışlarında dinî inanç-

RODOS HEYKELİ — Limanın girişinde yükselen bu dev heykelin bir benzeri daha yoktu. İki ayağı limanın iki yakasında olan bu heykelin başında bir de fener vardı.

MAUSOLOS'UN MEZARI — Daha sonraki yüzyıllarda anıt-kabir yapımına örnek olan bu anıt - kabrin bazı kabartma ve heykelleri Londra'da British Museum'dadır.

lar da rol oynadığı için, çok muhteşem inşa edilirlerdi. Belki de bu yüzden günümüze kadar gelebilmişlerdir.

M.Ö. 2723 - 2563 yılları arasında yaşamış olan IV. Sülâle hükümdarlarının yaptırmış oldukları üç ehram, çeşitli yönlerden en önemli olanlarıdır. İkinci hükümdar Keops veya Kufu'nun kendisi için yaptırmış olduğu ehram, «Yedi Hârika»dan birisidir. Keops, kendi türbesi olan bu ehramı yaptırtırken, tahta çıkmıştır. Eskiden Mısır'da başkent Tinis iken, eski imparatorluk zamanında bugün Kahire'nin bulunduğu bölgeye, Menfis'e nakledilmiştir. Keops'un ehramı da bu bölgede, Nil nehrinin batısında, ovadan 30 metre kadar yüksekte kayalık bir tepenin yamacında inşa edilmiştir. Bazı kaynaklara göre yapım 20 yıl sürmüş ve 300 000 esir çalıştırılmıştır. Yapıda kullanılan kırmızı granit, Kuzey Mısır'dan, 1.000 km. mesafeden özel olarak getirilmiştir.

En eski ehram, Sakkara'daki ehramdır. Fakat hârika diye seçilen ise, en geniş olanı yani Keops ehramıdır. Tabanı 525 metrekaredir. Yapıldığı zaman yüksekliği 150 metre imiş. Fakat iklimin tesiriyle tepeden yıpranmalar olduğu için, bugün yüksekliğinden on metre kadar kaybetmiştir. Ehramda her biri iki buçuk ton ağırlığında 2.300.000 taş blok kullanılmıştır.

Son yıllarda toprak altından çıkarılan ünlü Sfenks de bu Keops ehramının yakınlarındadır.

2) BÂBİL'İN ASMA BAHÇELERİ

M.Ö. 605 - 526 yılları arasında yaşayan İkinci Bâbil Krallığı'nın ünlü hükümdarı, Süleyman mâbedini yıkan, ve büyük inşaatçı diye tanınan Kral Buhtunnasr'ın karısı için yaptırdığı asma bahçeler de, yedi hârikalar arasına girecek güzellikteydi. Efsaneye göre, eski mâbetler, şehir duvarları, nehir kıyılarına setler ve köprüler yaptırmakla ünlü Buhtunnasr, yabancı uyruklu eşi Semiramis'i memnun etmek için bu bahçeleri yaptırmıştır. Semiramis dağlık bir bölgeden geldiği için Bâbil'in gözün alabildiğine uzayan düzlüğüne alışamıyordu. Kral da ona vatanını andırması için, kat kat yükselen bu bahçeleri inşa ettirmişti. Bahçeler, birbirinden 20 metre yükseklikte 5 teras halindeydi. Her sete devrin en nadide çiçek ve meyva ağaçları diktirilmişti.

Teraslardaki çiçekler en üst katta bulunan havuzdaki su ile sulanırdı. Ancak bugün bile Fırat nehrinden havuza suyun nasıl çıkarıldığı ve sulamanın nasıl yapıldığını uzmanlar çözememektedirler. Terasların zeminine kalın kurşun levhalar yayılmış, üzerine özel bir şekilde hazırlan-

KEOPS EHRAMI — Yedi hârikadan günümüze kadar gelen yegâne örnek. Keops Ehramı, günümüzde muhteşem görünüşünü Sfenks ile tamamlar.

mış kamış ve katran karışımı bir madde dökülmüştü. Böylece suyun kraliçenin çok güzel dekore edilmiş dairesine sızması önleniyordu.

Bu dünya cennetini ayakta tutabilmek için her gün 1.000 kölenin çalıştırıldığını kitaplardan öğreniyoruz. Fırat nehrinin kıyılarındaki düz yaylada yapılan bahçelerin, zamanın seyyahlarının hayranlığını kazandıkları muhakkaktı. «Bâbil'in Asma Bahçeleri» kadar, sarayı, şehir duvarları da ünlüydü. Son yıllarda bazı arkeoloji uzmanları Bâbil'in şehir duvarlarını bulduklarını iddia etmiş, fakat bu iddia genellikle kabul edilmemiştir.

3) ZEUS HEYKELİ

Eski Yunan'da halk arasında, «Zeus Heykeli»ni görmeden ölmenin bir felâket olduğuna dair bir inanç vardı. Bu kadar önem verilen bu heykel, M.Ö. V. yüzyılda Phidias isimli ünlü heykeltraş tarafından yapılmıştır. Bugün hiç bir kalıntısına rastlanmayan bu heykel, zamanında gerçekten hârika seçilebilecek nitelikteydi.

M.Ö. V. yüzyılda Atina'da yaşayan Charmides ve karısının Phidias isimli bir oğulları olmuştu. Çocukluğu veya hayatı hakkında yeterli bilgiye sahip olmadığımız Phidias'a dünya çapındaki şöhretini bu «Zeus Heykeli» kazandırmıştır.

Söylentiye göre, ünlü Başkan Perikles ve güzel karısı Aspasya, Phidias'ı Atina'yı süsleyecek güzel binalar ve heykeller yapmakla görevlendirmişler. O da şehre pek çok bina ve heykel yapmıştır. Parthenon'daki Athena heykeli de onundur. Fakat Phidias, Perikles'in ölmesinden sonra Atina'dan ayrılmış ve Peleponez'in batısındaki eski Elis krallığına sığınmıştır. Burası eski Yunan'da bir ibâdet merkezidir.

Meşhur Zeus mâbedi de bu bölgede, Olimpos Dağı'ndaydı. Etrafında 36 granit sütun yükseliyordu. İçeride de bunlara benzer sütunlar vardı. Elia'lılar, Phidias'tan bu mâbede bir «Zeus Heykeli» yapmasını istediler. Phidias, heykeli 8 yılda tamamladı. Heykel, tahta bir zemin üzerine oturtulmuş, vücut fildişi, elbiseler levha halindeki altından, gözler ise kıymetli taşlardan yapılmıştı. Bugün için uzmanlar heykelin yüksekliğini söyliyemiyorlar, fakat Philo, 14 metre kadar yüksek olduğunu kaydediyor.

4) ARTEMİS MÂBEDİ

«Artemis Mâbedi», Anadolu'da, Efes'te Tanrıça Artemis için yaptırılmıştır. Efsaneye göre, eski dünyanın en zengin adamı Krezüs'e, zenginliği ve kuvveti yüzünden tanrıların kıskançlığını üzerine çekeceği hatırlatılmış, o da, tanrıların gazabın-

dan kurtulmak için «Artemis Mâbedi»nin yapılmasına büyük para vermiştir. «Artemis Mâbedi» Milât'tan yüzlerce yıl evvel İyonlar zamanında yapılmıştır.

Zemini tahminen 140×75 metre idi. Her biri 20 metre yüksekliğinde 127 mermer sütunu vardı. 120 yılda tamamlanmıştı.

O zamanlar Efes'te Erostetenes isimli bir Yunanlı, ismini tarihe mal etmek için M.Ö. 365 yılında bir ekim gecesi «Artemis Mâbedi»ni yaktı. Ruh hastası kundakçı, gerçekten kötü insan olarak tarihe geçti, fakat Praksitales harap olan mâbed yerine aynını yeniden inşa ettirdi. Mâbedin ikinci defaki yapılışına başlandıktan 14 yıl sonra Büyük İskender, Efes'e geldi. Mâbet için gerekli paranın kendisi tarafından verileceğini, fakat onun «Diana Mâbedi» diye anılmasını teklif etti.

Efesliler bu şerefin bir Makedonyalı'ya verilmesini istemiyorlardı. İskender'i incitmeden teklifi reddettiler. Mâzeretleri de şuydu: Bir ilâhın başka bir ilâh için mâbet inşa ettirmesi alışılmış usullerden değildi. Fakat bugün yine de bu mâbetten «Artemis Mâbedi» yerine, bazan «Diana Mâbedi» diye de söz edilir.

Mâbet, şehirden 1,5 kilometre uzaktaydı. İbâdet için ziyarete gelenlerin güçlük çekmemeleri için, şehirle mâbet arasında 10 metre kadar genişlikte, zemini beyaz mermer kaplı bir cadde yaptırılmıştır. «Artemis Mâbedi» aynı zamanda dünyanın ilk müzesi olarak kabul edilmektedir.

«Artemis Mâbedi»ne ilk tecavüz, pagan ibâdetine karşı olan Paul isimli biri tarafından yapılmıştır. 265 yılında, Gothlu Alarik tarafından yıkılıncaya kadar ayakta duran «Artemis Mâbedi»nin bir sütunu, daha sonra inşa edilen Ayasofya için Istanbul'a getirilmiştir. Eğer söylenti doğruysa, Ayasofya'nın kubbesini taşıyan sütunlardan biri Efes'ten gelmiştir. Bugün bu mâbetten çok az kalıntılar vardır.

5) MAUSOLOS'UN MEZARI

Bugünkü anıt-kabir stilinin öncüsü olarak kabul edilen Bodrum'da «Mausolos Mezarı» Halikarnas bölgesinde M.Ö. IV. yüzyılda yapılmıştır. Mausolos ve kızkardeşi Artemis, o zamanlar Karya krallığında, kraliyet âdetlerine uyarak evlenmişlerdi. Onların hükümranlığı zamanında Karya Krallığı en kudretli devrini yaşamaktaydı. M.Ö. 353 yılında Mausolos ölünce karısı Artemis, Yunan mimarlara onun için bir mezar yaptırdı. Kocasından iki yıl sonra Artemis de öldü, fakat mezarın yapımı devam etti. 1402 yılında bütün Ege sahillerini sarsan meşhur depremde yı-

İSKENDERİYE FENERİ
En üst bölümüne konan aynalı bir ayna yardımıyle ışığı tâ uzaklara kadar yayan bu fener, deniz fenerlerinin öncüsüdür.

kılan mezar, dikdörtgen şeklindeydi. İyon stilindeki sütunların taşıdığı pramide benzer bir kubbesi ve kubbenin üzerinde dört atın çektiği bir araba içinde Mausolos ve Artemis'in heykelleri vardı. 1800 yılında Ege'de kazı yapan İngiliz arkeologları, bazı kalıntılar bulmuşlar ve bunları gizlice memleketlerine kaçırmışlardır. Bu kalıntılar bugün Londra'da, British Museum'da teşhir edilmektedir.

6) RODOS HEYKELİ

M.Ö. 408 yılında Rodos adasının doğu kısmında gelişen ülkenin yeni başkenti Rodos kuruluyordu. M.Ö. 280 yılında ise bu kısımda Apollo'ya atfedilen bronzdan bir heykelin yapımına başlanmıştır. Limanın girişinde yükseklen bu dev heykelin tamamlanması 12 yıl sürdü. Bronz kısımlar parça parça monte edilmişti. Heykelin çeşitli sebeplerle yıkılmasını önlemek için ayakları büyük kaya parçalarıyle takviye edilmişti. Limanın girişinde iki kıyıya oturtulan ayakları arasından limana giren gemilere yol göstermek için başına ışık veren bir fener yerleştirilmişti.

Yapılışından elli altı yıl sonra M.Ö. 224'te bir depremde yıkıldı. Yıllar sonra Rodos, Araplar tarafından istilâ edilene kadar böyle kalan heykeli, Araplar yerinden kaldırarak madenî kısımlarını erittiler, bu dev heykel de tarihin malı oldu.

7) İSKENDERİYE (PHAROS) FENERİ

Mısır sahillerinde, Nil deltasının batı kısmında Pharos isimli küçük bir adacık vardı. M.Ö. 332'de Büyük İskender Mısır'ı zaptettiği vakit, generallerinden Dinocrates'ten bu adanın sahille birleştirilmesini ve bu kısma da kendi adını taşıyacak bir şehir inşa ettirmesini söyledi. Ancak İskender, adını taşıyan şehrin tamamlanmasından önce ölmüştür. İskender'in ölümünden sonra ülkesi, generalleri arasında taksim edildi. İskenderiye bölgesi Ptolemaios'ye kalmıştı. İşte Pharos adasındaki ünlü fenerin yapılması da Ptolemaios zamanına rastlar.

Fener, bir dereceye kadar şimdiki gökdelenlere benzemektedir. 150 metre yüksekliğinde, 300 odası olan, düğün pastaları gibi kat kat yükselen bir binaydı. Ona hârikalığını kazandıran, tepesindeki ışığı yansıtan adese şeklindeki aynasıydı. Her gece devamlı yanan ateşin ışığını yansıtan bu ayna, civardan geçen gemilere büyük yardımlar sağlıyordu. 400 yılında kısmen harap olan fener, 1326 yılındaki depremde tamamen yıkılmıştır.

BÂBİL'İN ASMA BAHÇELERİ — Kat kat bahçeleri ve yapı tekniği ile olduğu kadar, heykelleriyle de meşhur olan Bâbil'in Asma Bahçeleri bir kadın için yapılmıştır.

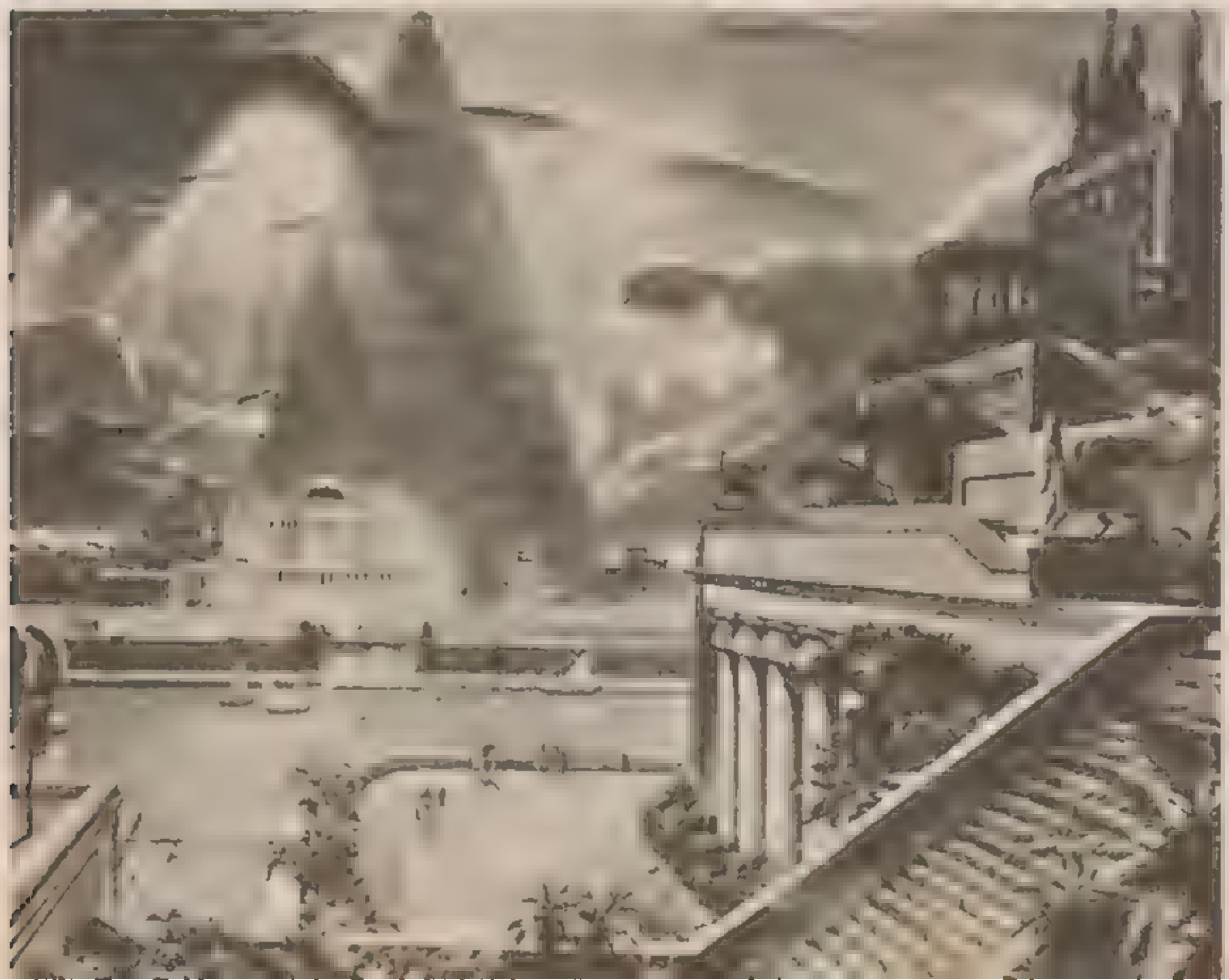

Hamdullah Suphi ve Türk Ocakları

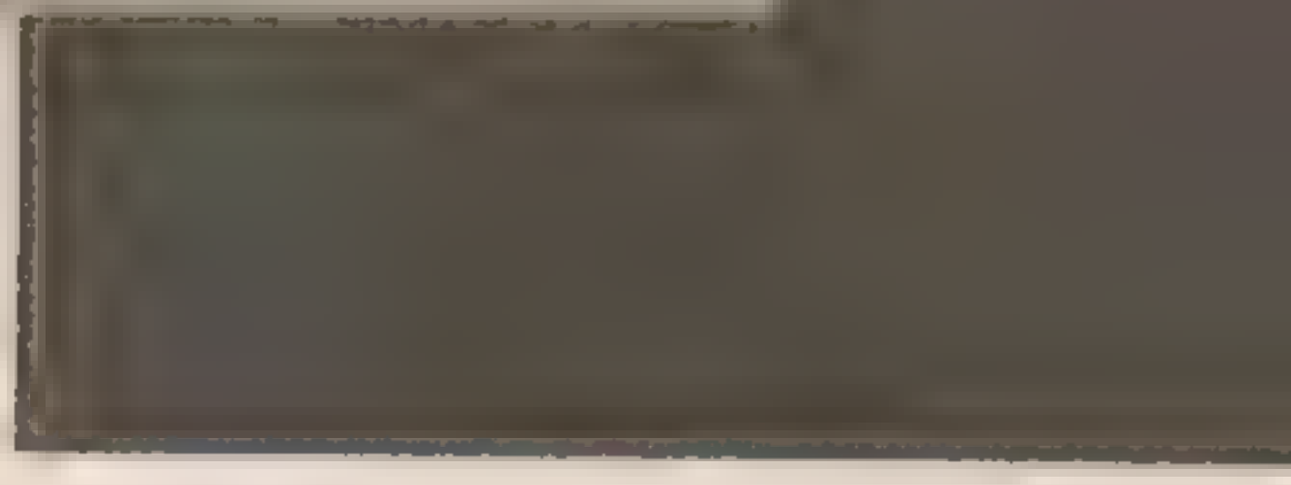

Yazan : Seniha Sami Moralı

SUBHİ Paşa'nın en küçük çocuğu, Hamdullah, 1885'te dünyaya geldi. Subhi Paşa'nın ilk çocuğu, Âyetullah Bey, yedi sene evvel ölmüştü. Hamdullah, henüz bir yaşında iken yetim kaldı.

Subhi Paşa'nın ölümü, çocuklarından henüz küçük yaşta olanları müşkül durumda bıraktı. Yetim maaşlarından başka gelirleri yoktu. Oğulları, Galatasaray sultanisine irâde-i seniye ile meccanen leylî kaydedildiler. Kışın Istanbul'daki konakta, yazın, Çamlıca'daki köşkte otururlardı.

Hamdullah, on yaşında iken şiir yazmaya başladı. Mektep arkadaşları, adını «şair» koydular.

Yaz tatillerinde, bizim yalıda uzun müddet misafir kalırdı. Amcam olduğu halde benden ancak bir yaş büyüktü. Kalabalık, neşeli bir aile idik. Akraba çocukları ile toplandığımız zamanlar, türlü oyunlar oynardık, fakat Hamdullah oyunlarımıza katılmazdı. Bir köşeye çekilir, okur, yahut düşünürdü. Babamın pek zengin kitaplığından, benim —bir genç kıza göre pek mükemmel olan— kitaplığımdan istifade ederdi. Babamın muntazaman aldığı Le Temps gazetesini merakla okurdu. Halamın, bizimkine bitişik yalısına misafir gittiğimiz bir gün, baktık ki Hamdullah, kitap elinde, arkamızdan geldi. Kısa bir misafirlik için bile elinden bırakmaya kıyamadığı kitap, Lamartine'in Türkiye Tarihi idi.

Bir gün yine Le Temps gazetesini okurken, fotoğraf makinemi aldım:

— Bırak bir dakika şu gazeteyi, dedim. Resmini çekeceğim.

Gazeteyi, arkasındaki kanapeye attı, poz verdi. O resmi hâlâ saklıyorum.

Oyundan kendimi aldığım zamanlar —yaşımıza başımıza bakmadan— felsefî, edebî, siyasî münakaşalara girişirdik ve ekseriya sonunda kavga ederdik. Ben mutekidim. Hamdullah, o zamanın gençleri gibi, şüpheci idi (Bunun sebebini araştırmak uzun bir mesele. Belki şöyle hulâsa edilebilir; din derslerimiz amelî ibadete hasredilirdi, asıl mühim olan, manevî ve ahlâkî cihet meskût geçirilirdi). Hamdullah, Namık Kemal'e bilâ kayd ü şart hayrandı. Ben, Kemal'in nazmını takdir etmekle beraber, nesrini fazla tumturaklı ve mübalağalı bulurdum. Yalnız siyasette hemfikir idik. O devirde ağır bir istibdadın baskısı altında yetişen gençliğin ruhu isyan ile doluydu. Memleketi kemiren felâketlerin, kötü idarenin sebeplerini, gençliğe mahsus acele hükümle bir şahsa irca ederdik. Ortadan kalksa kurtulacağımızı tehayyül ederdik.

Bir gün Çamlıca'ya misafir gitmiştim. Büyük bir merak ve heyecan içinde Hamdullah'ın etrafında toplandık. Bize bir gazeteden bir makale okuyordu: Istanbul matbuatında okumaya alıştığımız hürriyetçi ve isyancı sözler. Gazeteyi öyle katlamıştı

ki, adını göremiyorduk, kendisi de ısrarımıza rağmen, söylemek istemiyordu. Okumakta devam ederken, gazeteyi açıp tekrar katlaması sırasında iki defa adının birer kısmını farkedebildim ve nihayet haykırdım:

— Şûray-ı Ümmet!

Makale, Paris'e kaçmış olan amcamız Sâmi Paşazâde Sezâî Bey tarafından yazılmıştı.

Hamdullah'ın canı sıkıldı. Korkuyordu, ağzımdan kaçırırım diye. Haklıydı, çünkü heyecanıma her zaman hâkim olamazdım. Başka bir gün, Tevfik Fikret'in Sis manzumesini gizlice bana vermişti, ben de babama göstermekten kendimi menedemedim, çünkü «çok beğenecek» diye düşünüyordum.

Büyüklerimiz her ne kadar hürriyet ve adalet idealini bize telkin ettilerse de, çocukların ağzında tehlikeli olur, yabancılara duyururlar diye üzülüyorlardı. Babam, küçük kardeşine ciddî surette nasihat etti:

— Başına iş açacaksın, dedi. Böyle tehlikeli yazıları elinde tutma.

Nasihatın tesiri olmadı. Hamdullah, henüz Galatasaray'da talebe iken 1317 (1901) tarihini taşıyan ve saraya karşı husumet ve nefret gösteren, Namık Kemal, Midhat Paşa, Askerlerin Şarkısı, Istanbul adlı âsi şiirlerini, Fransız postanesi vasıtasıyle, imzasız, Paris'e gönderiyor, Şûray-ı Ümmet'te neşrediyordu. On altı yaşında idi.

Güzel yaz gecelerinde yalının rıhtımına çıkardık, yıldızların isimlerini öğrenirdik. Bir gece tuhaf bir aşağılık kompleksiyle Hamdullah bana sordu:

— Avrupa'da bizim akranımız, yıldızların hepsini bilir, değil mi?

— Bir tanesini bile bilmezler, dedim.

Camille Flammarion'un halka ve çocuklara mahsus eserlerini okumuştum. Memleketindeki münevverlerin bile astronomiye karşı lâkayt olduklarına esef ediyordu. Hamdullah, astronomiye öyle merak sarmıştı ki, La Fontaine'i bir masalında astronomlarla alay ettiği için affedemiyordu.

Âtıf Paşazâde Rauf Bey ile evlendiğim zaman kendisini amcama takdim ettim. Hamdullah'ın sorduğu ilk suallerden biri şu oldu:

—Edebiyata ayrıca merakınız var mı?

— Yalnızca edebiyata merakım var, cevabını aldı.

Ondan sonra pek iyi anlaştılar.

Hamdullah'ın bize misafir geldiği bir gün, babamın çocukluk arkadaşı, Abdülhak Hâmid Bey geldi. O devrin âdetine uydu, hareme girmedi, babam da evde yoktu. Büyük şair, selâmlıkta Rauf ve Hamdullah ile birlikte oturdu. O gittikten sonra Hamdullah hareme avdet etti, beni ayıpladı:

—Abdülhak Hâmid Bey evine geliyor da görmüyorsun! dedi.

— Ne çare, dedim. Bizim evin âdeti böyle.

Babamın ne kadar muhafazakâr olduğunu Hamdullah da biliyordu. Memleketimizin içtimaî hayatında başlamakta olan değişikliklere uymak istemedi, harem - selâmlık usulüne ömrünün sonuna kadar riayet etti.

MEŞRUTİYET DEVRİ

Meşrutiyet ilân edildiği zaman büyük, küçük, genç, ihtiyar, nasıl ferahlamış, sevinmiştik!

Hamdullah tahsilini bitirmişti. Gazetelere şiirler, makaleler yazmaya başladı, «Hamdullah Subhi» diye imzalardı. İlk şiirleri Resimli Kitap ile Servet-i Fünun mecmualarında intişar etti. Fecr-i Âtî edebiyatı müessislerindendir. Davul mecmuasında hikâye ve mizah nevilerini tecrübe etti. Muhitindeki gençler ve edebiyatçılar kendisini çabuk tanıdılar ve çok sevdiler. Dârülmuallîminde muallimliğe tayin edildi. Uşakizâde Halid Ziyâ Bey, mâbeyn baş kâtipliğine tayin edilmişti. Dârulfünunda okuttuğu bedâyi dersinin, Hamdullah'a devredilmesine tasavvut etti. Talebelerden çoğu, yeni hocalarından daha yaşlı idiler. O zamana kadar ders, Fransızca bir eserden tercüme edilerek okutulmuş ve Batı sanatına hasredilmişti. Hamdullah, Şark sanatını talebesine tanıttı. İslâm medeniyeti çerçevesi içinde inkişaf etmiş olan Türk, Arab, İran ve Müslüman Hind sanatlarını tahlil etti. Istanbul'un muhtelif semtlerindeki mimarî şaheserleri gezdirdi. Bu gezintilere Dârul-Fünun'un öbür şubelerinden yüzlerce genç de katıldılar.

Hamdullah, Anadolu'da, Rumeli'de seyahat etti, halkla temas etti. Konya'ya gitti, tarih derslerimizde pek mübhem bir malûmat edinmiş olduğumuz Selçuklular'ın bıraktıkları âbideleri gördü.

TÜRK OCAKLARI

Meşrutiyet ilân edildiği zaman duyduğumuz sevinç ne çabuk söndü!

Haris ve acemi idareciler, memleketi felâketten felâkete sürüklediler.

Türkler'den başka Osmanlı İmparatorluğu'nu teşkil eden bütün unsurlar, Osmanlı İmparatorluğu'nu yıkmak isteyenlerin teşvikiyle galeyanda iken Hamdullah, Türk Ocağı'nı tesis etti.

Türk Ocağı, öbür unsurların hususî tesanüdüne karşı bir aksülamel olarak or-

taya çıktı. Her biri, kendisini sıyanet için ayrı bir yol tutmuş, hususî bir istikbâle yürüyordu. Türk Ocağı, dâvası olmayan, hakkı düşünülmeyen, inkâr edilen bir millet adına ortaya çıkmış bir müessesedir.

«Türk» kelimesi, istihfafla ve Osmanlı kültüründen nasib almamış Anadolu köylüleri için kullanılırdı. Hattâ, Rumeli Türkleri'ne «Türk» demeye kıyamazlardı, gayrimüslim unsurlardan ayırmak için onlara «Arnavut» denirdi. Arnavutluk ile hiç münasebetleri olmadığı halde.

20 haziran 1911'de tıbbiye ve mühendis mektepleri talebeleri ile, genç zabitler ve baytarlar toplanarak, Türk Ocağı'nı teşkil etmek fikrini ortaya koydular. 1912'de Ocak resmen tesis edildi. Müessisleri arasında Hamdullah'tan başka Ahmed Ağaoğlu ile Ziyâ Gokalp'i görüyoruz. Hamdullah reisliğe seçildi.

Ocağın ilk merkezi, Divanyolu'nda küçük bir kira evinin üst katında iki çıplak ve fakir odada kuruldu. Toplantılara gelenleri oturtmak için kâfi iskemle yoktu, civar kahvelerden ödünç alınırdı.

Aza arasında tıbbiye ve mühendis mektepleri talebeleri, genç zabitler, doktorlar, muharrirler, şairler vardı. Fakat Hamdullah şiir yazmıyordu artık. Vaktini içtimaî ve millî meselelere hasretmişti.

Hitâbete fıtrî istidadı vardı. Mektep talebesi iken hitabet mümareseleri yapardı. Sesi berrak ve ahenkli, ifadesi heyecanlı ve sürükleyici idi. Çok seneler geçtikten sonra, Ankara'da Mustafa Kemal Paşa, kendisine hediye ettiği fotoğrafının altına şu ithafnameyi yazmıştır:

«Nutuklarını yalnız fikir değil, aynı zamanda şiir ve musiki olarak dinlediğim kardeşim Hamdullah Subhi'ye».

Hamdullah, nutuklarında tarihten misaller getirmeyi pek severdi ve bir defa başladı mı fazla uzatırdı.

Milliyetperver olduğu kadar feminist idi. Türk kadını ilk defa, Ocağın salnesinde, erkek ve kadından mürekkep bir kalabalığa hitap etti, şiir okudu, piyano çaldı. Halide Edib Hanım, Nakiye Hanım nutuklar söylediler.

Hamdullah, 1915 senesinde, Ocak'ta güzel şiir okuyan, Saide isminde genç bir kızla tanıştı. İsfendiyaroğulları ve Ramazanoğulları ailesine mensup Ahmed Muhtar Bey'in kızıdır. 1917'de evlendiler. İki oğulları dünyaya geldi. Saide Hanım'ın ceddi, İsfendiyaroğulları'ndan Doğancı Ahmed Paşa, Anadolu beylerbeyi iken, Adana'da Ramazanoğulları'ndan Pirî Mehmed Paşa'nın kızı Bânu Hanım'la evlenmişti. Üsküdar'da Doğancılar'daki türbesinde medfundur.

«TÜRK YURDU»

Ocağın gayelerinin en mühimlerinden bi-

Hamdullah Subhi'nin oturduğu Sâmi Paşa konağı bir müze gibi değerli eşya ve tablolarla doluydu. Fotoğraf, Hamdullah Subhi'yi konağın kabul salonunda gösteriyor.

Hamdullah Subhi son yıllarında

ri de Batı kültürünü benimsemekti. Türk Ocağı, garbılığın mümessili olacaktı. Nizamnameye göre, siyasî partilerin tamamiyle dışında kalacaktı. «Millî hudutların dışında hiç bir iştigal sahası kabul etmemiş ve etmiyecektir,» diye karar verildi, fakat manevî tesiri hudutları aştı Aza arasında Kazanlılar, Azerbaycanlılar vardı.

Türk Yurdu adı altında ayda bir çıkan bir mecmua neşredildi. Heyeti tahririyesi arasında Mehmed Emin, Ahmed Hikmet, Ahmed Ağaoğlu, Faruk Nafiz, Abdülhak Şinasi Hisar, Ziyâ Gökalp, S. Runciman gibi imzalar görürüz.

Birinci Cihan Harbi'ne sürüklendiğimiz zaman, 28 tane ocak merkezi tesis edilmişti.

Istanbul'a İtilâf kuvvetleri girdiği zaman ilk işgal ettikleri müessese, Türk Ocağı'dır. Fakat azaları başka yerlerde gizlice toplanarak Ocağı idâme ettiler.

Hamdullah ile arkadaşları, gaye uğrunda çalışmaktan fariğ olmadılar. Hamdullah, harp esnasında Çanakkale'yi, Suriye'yi ziyaret etti. Mütareke'den sonra, Batı devletleri İzmir'i Yunanlılar'a işgal ettirdikleri zaman, Sultanahmet'te toplanan mitinglerde, milletin heyecanına tercüman olan en hararetli hatiplerden biri Hamdullah idi.

Tahkik-i mezâlim komisyonunda aza olarak İzmir'e gitti. Türkler'le görüştü, kendilerini teşci etti. Kadınlardan daha az şüphe edilir diye Kız Muallim Mektebi'nde kadınları gizli bir toplantıya davet etti, bazı erkekleri biraz yılgın gördüğü için, onları teşci etmeye çalışmalarının elzem olduğunu anlattı. İzmir'de on bir gün, Aydın'da dört gün kaldı.

Anadolu'da, Kuvây-ı Milliye henüz teşekkül etmemişti. Türkiye'de mevcut Ocakların merkezi olan Istanbul Türk Ocağının azaları, Mustafa Kemal Paşa'ya şikâyetlerini yazdılar. Türk Ocakları, milliyetsever ve inkılâpcı gençliği birleştirmiş bulunuyordu.

Hamdullah, işgal altında toplanan Meclis-i Mebusan'da, Saruhan'dan mebus intihab edildi. Müzakereye başlamadan evvel şu kararı teklif etti:

«Anadolu'da vatan müdafaası için ortaya çıkmış olan Kuvây-ı Milliye'yi tanıdığımızı, millî hareketi tasvib ettiğimizi ve bu harekete istinad etmekte olduğumuzu, memlekete ve dünyaya karşı ilân etmeliyiz...»

Meclisin Felâh-ı Vatan grubunda 11 ocak 1919'da «İngiltere ve İslâm hanedanları» hakkında bir nutuk irad etti. Bunun üzerine dîvân-ı harb kararıyle idama mahkûm oldu, fakat Ankara'ya kaçmayı başardı. Orada mücadeleye devam etti. 1920'de vâki irticaî isyanı müteakip Büyük Millet Meclisi'nin kararıyle birkaç mebus,

Konya'da vaaz ve irşada memur edildiler. Hamdullah, Konya'da Kapu Camii'nde haziranın ilk haftasında cuma namazından sonra bir nutuk irad etti. Yine Konya'da Sanayi Mektebinde, Antalya'da Paşa camii'nde, Uluborlu'da Bülbül camii'nde de konuşmalar yaptı.

1920'de Matbuat, İstihbarat ve İstitlâat Umum Müdürlüğü'ne tayin edildi. Dünya matbuatı ile temas kurdu.

1921'de maarif vekilliğine tayin edildi. Millî marş güftesinin yazılmasını Mehmed Âkif'e teklif etti. Marşı, Meclis'te büyük heyecanla okuyarak kabul edilmesine yardımcı oldu.

Bir istizahı mütekip reyler toplanınca lehinde hasıl olan ekseriyet kendisini tatmin etmediği için istifa etti. Maarif vekâletinde on bir ay kalmıştı.

Hamdullah'ın hassasiyeti telepati derecesinde idi. 1921'de İkinci İnönü muharebesi esnasında Ankara'da Adnan Bey'in evinde, Hamdullah ile birkaç zat daha Mustafa Kemal Paşa'nın etrafında toplanmışlardı. Cepheden gelecek haberi merak içinde bekliyorlardı. Bir telgraf geldi. Ricat başladığı bildiriliyordu. Herkes yeis içinde olduğu halde Hamdullah, ümidini kesmediğini söyledi:

— On altı yaşımdan beri yaptığım tecrübelere güvenerek diyebilirim ki muzafferiz. Bu anda içimde beş bin ışık yanıyor. Biz mağlûp olalım ve ben ruhumu bu kamaşma halinde bulayım, bunun imkânı yok. İkinci bir haber gelecek. Bu birinci haberi tashih edecek. Biz muzafferiz.

Bekir Sâmi Bey şöyle bir mütalâada bulundu:

— Cezbeye tutulana meczub derler.

Sabaha yakın gelen bir telgraf, düşman tarafından işgal edilen bütün mevzilerin mukabil taarruzla geri alındığını, düşmanın takip edildiğini bildiriyordu.

Mustafa Kemal Paşa dedi ki:

— Hamdullah Subhi Bey, bu zaferi herkesten evvel siz bize haber verdiniz. Tebrik telgrafını siz yazınız .

Hamdullah, «Siz, düşmanla beraber, Türk milletinin makûs tâlihini de yendiniz,» cümlesini ihtiva eden meşhur telgrafı yazdı, Mustafa Kemal Paşa imzaladı.

Ankara'da 23 nisan 1923'te Merkez Türk Ocağı'nı açtı. Zaferden sonra Istanbul'a gitti. Düşman eliyle kapatılmış olan Ocağı, 1 haziranda yeniden açtı.

1925'te ikinci defa olarak maarif vekilliğine tayin edildi. 28 eylülde Etnoğrafya Müzesi'nin temelini attı.

Cumhuriyet Halk Fırkası'nda aza olduğu halde ekseriyetin fikrine daima uymazdı. Türbelerin kapatılmasına da şiddetle itiraz etti. Uzun süren bir hastalıktan dolayı maarif vekilliğinden tekrar istifa etti.

Bir taraftan da Türk Ocakları'nın fazla ehemmiyet kesbetmesi, hükümeti kuşkulandırmaya başlamıştı.

Ocakların adedi, bir sene içinde 70'den 135'e varmıştı. Ayrıca, köylerde yardım evleri de tesis edildi.

Ocak'ta Dârul - Bedayi trupundan başka iki Fransız trupu temsiller verdi. Birinde meşhur Mme. Piérat bulunuyordu.

Akşam saatlerinde İngilizce, Fransızca, Almanca, usul-i defterî, usul-i muhasebe ve bankacılık dersleri için Ocağa üç yüze yakın Türk genci devam etti. Gençlere sıhhî filimler gösterildi. Fakir köylülere meccanî tedavi, meccanî ilâç temin eden doktorlar vardı. Çakallar köyünde merkezî bir mektep yapıldı, bir de dispanser açıldı.

Merkeze yük olmıyan bir matbaa, otuz sanatkâra ve işçiye ekmeğini temin etti ve çalıştırdı. Kitaplar hazırlandı, basıldı.

Hükümet bir sergi açmak istediği zaman Ocakta tertip edilerek halka açılır, konserlerde Türk, Alman, Fransız sanatkârları dinlenirdi.

Fakir mekteplilere harcırah ile kitap ve tedavi parası verildi.

Amerika'nın Ohio eyaletinde büyük bir elbise fabrikasının başında çalışan hayırsever bir zenginin nakdî yardımiyle yeni bir merkez binası inşa edildi. 23 nisan 1930'da merasimle açıldı.

Bazı şubelerde Ocağın nizamnamesine mugayir olarak siyasiyatla uğraşmaya başlandı. Bandırma Türk Ocağı, belediye intihabatı için halk partisine karşı kendi listesini çıkardı.

Bir taraftan da yabancı hükümetlere tâbi Türk halkı üzerinde icra edilecek tesirden korkuluyordu.

1931'de hükümet, «artık Türk Ocaklarında yapacak bir iş kalmadığından... tarihî vazifesini tamamladı» bahanesiyle Ocakları kapattı. Yerine Halk Evleri kaim oldu ki doğrudan doğruya hükümetin kontrolu altında idi.

Esasen o sıralarda birçok cemiyetler kapatılıyordu.

Hamdullah için bu, elîm bir darbe oldu. Hayatını Ocaklara vakfetmişti. Teselli makamında kendisine elçilik teklif edildi.

ROMANYA ELÇİLİĞİ

Belgrad, Bükreş, Kahire elçiliği teklif edilince, Hamdullah, Bükreş'i tercih etti, çünkü Dobruca ve Besarabya'da oturan

ve adetleri 300.000'i aşan Müslüman ve Hıristiyan Türkler olduğunu biliyordu.

25 mayıs 1931'de Bukreş büyükelçiliğine tayin edildi.

Besarabya ve Dobruca köylerinde dolaştı, ahali ile temas etti, evlerinde kaldı. Bilhassa Gagavuzlar'la meşgul oldu. Türk olduklarını kendilerine anlatmaya ve öğretmeye çalıştı.

Oğuz kavimlerinin ahfadı olan Gagavuzlar, daha ziyade Besarabya'da bulunmakta idi. XI. asırda Bizans papazlarının teşvikiyle Hıristiyanlığı kabul etmişlerdi. Hamdullah, bazı Gagavuz gençlerini Türkiye'de orta ve yüksek mekteplere gönderdi.

Dobruca'daki tek yüksek mektep, Mecidiye kasabasında «Müslüman Semineri» adındaki medrese idi. Hamdullah, bu medreseyi ziyaret etti. Bükreş'e avdetinden sonra Romen Maarif Vekâleti'nden seminer müdüriyetine gelen bir yazıda, Arabca okutulan din derslerinin Türkçe okutulması, Arab harfleri yerine Latin harfleri kullanılması emrediliyordu. Programa Türk tarihi ve Fransızca dersi konulması da bildiriliyordu.

Hamdullah, Romanya kral sarayı ve hükümeti muhitinde tevecciih ve itimat kazanmıştı. Teklifleri memnuniyetle kabul ediliyordu.

Bükreş'te bir Türk mezarlığı vücude getirdi. 6 haziran 1935'te orada merasim yapıldı.

Soyadı kanunu çıktığı zaman Hamdullah, Atatürk'ün tavsiyesi üzerine Tanrıöver adını aldı.

SİYASETTEN ÇEKİLİŞ

Hamdullah, Bükreş elçiliğinde on üç sene kaldıktan sonra, 1944'te ayrıldı.

10 mayıs 1949'da, on sekiz senelik bir fasıladan sonra Ocak, Istanbul'da Subhi Paşa konağında tekrar açıldı. Fakat eski ehemmiyeti kalmamıştı artık.

1959'da **Türk Yurdu**, yeni seri olarak 1. sayıdan itibaren yeniden çıkmaya başladı. Sahifelerinde Prof. A. Toynbee ile Pierre Lasser'in imzaları görüldü.

Hamdullah, Amerika hükümetinin davetlisi olarak Amerika'ya gitti, konferanslar verdi. O sırada Columbia Üniversitesi rektörü olan Eisenhower ile görüştü. 1947'de türbelerin tekrar açılması ve din üzerindeki görüşleri üzerine, Cumhuriyet Halk Partisi'nden istifa etti. Demokrat Parti listesine kaydedilerek Meclis'e girdi.

1957'de Hürriyet Partisi'ne geçti, fakat mebus intihab edilmedi.

Yaşı ilerleyince istirahat etmeye mecbur oldu. Hayatının son yıllarında zihnine ve hafızasına durgunluk âriz olmuştu.

19 haziran 1966'da öldü.

KARAKTERİ

İdealist idi. İdeali, gençliğinde kendisini bazan ifrata sürüklerdi.

Milliyetçilikten bazen şovenizme yaklaşırdı. Osmanlı İmparatorluğu'nun henüz tamamiyle yıkılmamış olduğu bir devirde açılan Turk Ocağı, güya bu inhidamı olmuş bitmiş gibi kabul eder bir vaziyet takındı. Öbür unsurlarla fikren anlaşmayı, siyaseten onlara muhtariyet vererek, bağların büsbütün kopmaması çaresini aramayı tavsiye edenlere kulak asmadılar.

Lâikliği terviç ederken, dine husûmet ilân etmeye yaklaşıyordu.

Yaşı ileriledikçe fikirlerinde istihale görüldü. Konya'da Kapu Camii'ndeki va'zında cemaate «din kardeşlerim» diye hitap etti. Türk âlemi ile birlikte İslâm âleminin istiklâline son darbeyi indirmeye hazırlanan tecavüze karşı gelmeye kendilerini davet etti. Cumhuriyet Halk Fırkası grubunun bir içtimaında şu beyanatta bulundu: «Şahsî kanaatım şudur ki, cami ve mescidi, halkın ruhuna kök salması elzem fikirlerin birer telkin merkezi haline koymalı.» Muhtelif zamanlarda ve muhtelif vesilelerle beyan ettiği şu mütalaat dikkate şayandır:

«En büyük, en istikrarlı medeniyetlerimizi bize veren, devamlı ve en ileri medeniyetleri kurduran, en sağlam cemiyeti tesis etmemize imkân temin eden ve bizatihi bir ahlâk müessesesi olan din, İslâm'dır».

«Medreselerin ıslâhı yoluna gidilseydi, dokuz asırlık üniversitelerimiz vardır diye övünebilirdik... halbuki biz medreseleri kapattık, imam ve hatip mekteplerini kapattık.»

«İlmin bütün şubelerinde olduğu gibi dinde geniş ufukları olan, din ilimleri ile beraber Garb'ın feyzlerinden nasib almış büyük münevverlere ihtiyacımız var. Bütün dünyayı taraf taraf saran manevî buhranlar ve tehlikeler ortasında bugün her zamandan ziyade dinin irşadına ihtiyaç var».

Lisanın sadeleşmesi cereyanına hız vermek isterken, yeni kelimeler ihdas etmek gibi öyle bir çığır açtı ki iş büsbütün çığrından çıktı ve herkesten ziyade kendisi esef ve azab içinde kaldı. Ahenk ve tenasübe susamış olan ruhu ahenksiz, ve hiç kimsenin anlıyamıyacağı bir lisan uydurularak mektepler, radyo, matbuat ve resmî daireler vasıtasıyle zorla millete kabul ettirilmek istenmesine üzülüyordu. «K

Hamdullah Subhi'nin amcası olan Sâmi Paşazâde Sezâi de tanınmış ediplerimizdendi.

ve G sadaları dolu bir lisan» diyordu. Karga lisanı diyebilirdi.

Şu mülâhazatı da dikkate şayandır:

«Dilin zorlanması ile fakre, çirkinliğe, suniliğe götürülmesine muarız idik, muarız kalmakta devam ediyoruz. Bir tek kökten gelmiş kelimelerle bir ilim, sanat, siyaset ve hukuk dili vücuda getirmek imkânı hiç bir tarafta görülmedi.»

«Türk dili, bizim için zengin ve asîl iki kaynak olan Arab ve Acem asıllı kelimelerden mahrum edilirse, devlet, millet, meclis, edebiyat, ilim, sanat, tarih kaybolur.»

Dilimizde karşılığı olan kelimelerin yerine, Batı lisanlarından alınmış yabancı kelimeler kullanılmasına daima muarız idi.

İrtica kadar komünizme muarız idi. Türk halkının muhtelif sınıfları arasında inkişafına çalışılan komünizme karşı ilk defa itiraz sadasını yükselten bir makaleyi 1929'da neşretti. 1930'da söylediği bir nutukta «Nerede sefalet varsa, orada Bolşevizmin müşterisi vardır. İrticadan nasıl korkuyorsanız... millî müesseselerinize ondan daha fazla düşman olan Bolşevizm cereyanından sakınınız,» diyordu.

Teşkilâtta ihtisası vardı. Birinci Cihan Harbi'nin sonuna doğru, Türkiye ile Almanya arasında muvasala kesildiği sırada Berlin'de bulunuyordu. Orada Türk kolonisini metruk buldu ve canlandırdı, sefaretten tahsisat istedi. Hastaların tedavi edilmesini temin etti.

Bediiyata meclûb idi. Antika seçiminde öyle bir isabet gösteriyordu ki, antikacılar imreniyorlardı. Topladığı birbirinden güzel eserlerle evini bir müze haline getirmişti.

Muhtelif yerlerde söylediği nutukları **Dağ Yolu**, muhtelif gazete ve mecmualarda neşrettiği makaleleri **Güne Bakan** adı altındaki kitaplarda topladı.

Bismarck ve Prens Eugen grubuna kumanda eden Tümamiral Günther Lütjens.

Yedi Denize Dehşet Saçan Modern Korsan Gemilerinin Akıbeti: 2

Bismarck

Yazan: Osman ÖNDEŞ

ALMAN bahriyesi, I. Dünya Harbi'nin akabinde, donanmasının güçlü gemilerini kaybetti ve 100.000 denizcisini terhis mecburiyetinde kaldı. Ancak çok azimli bir idareci olan Amiral Erich Reader gibi dirayetli bir komutan sayesinde Alman bahriyesi yeniden adım adım ilerledi ve Bismarck, Deutschland, Scharnhost, Admiral Graf von Spee, Gneisenau, Admiral Hipper, Tirpitz gibi dev harp gemileri doğdu.

Harbe hazırlık seferbeliğinin ancak birkaç sene evvelinde devletler arasında bambaşka bir hava vardı. Nitekim, 1936 yılı haziranında Admiral Scheer cep muharebe kruvazörü İsveç'in Stockholm limanını ziyaret ettiği zaman, Kral V. Gustav, gemiyi gezmek suretiyle alâka göstermişti. Ekim ayında ise Varna limanına giden Emden kruvazörünü Bulgaristan Kralı Boris ziyaret ediyordu.

Diğer devletlerin deniz kuvvetleri Alman limanlarına programlar düzenlediler; 1937 yılı yazında Fransız muharebe kruvazörü Jeanne D'arc, Kiel'i ziyaret etti.

HİTLER'E KARŞI KOYAN AMİRAL

Başarıların muntazamlığına rağmen, Alman deniz kuvvetleri, Hitler'e daima yanlış bilgiler verilmesi sebebiyle ağır töhmetlere maruz bırakıldı. Bu anlaşmazlıkların en çetini, 1938 yılı kasım ayında oldu. Hitler, gemi inşa programları üze-

rinde görüşmek üzere deniz kuvvetlerinde bir toplantıya katıldı. Anlaşılmaz sebeplerle gittikçe hiddetlenen Hitler, Deniz Kuvvetleri Komutanı Büyukamiral Erich Reader'i, Bismarck ve Tirpitz gemileri için ağır ithamlara başladı. Gemilerin toplarını çok zayıf buluyor, süratlerini kifayetsiz görüyordu. Amiral Reader, «Hayatım» adlı hatıratında bu olayı şöyle anlatır: «Ayağa kalktım ve deniz kuvvetleri komutanlık gorevimi bıraktığımı söyledim; akabinde salonu terk etmek üzere kapıya doğru yürüdüm. Hitler, derhal arkamdan bana yetişerek elbisemin kolunu tuttu. Birkaç söz söyleyerek ifadelerini tashihe, hattâ özür dilemeye teşebbüs etti; ani kararım karşısında aşikâr bir şekilde şaşırmış görünüyordu. Fakat, onun devam etmesini beklemiyerek, «10 yıldır Alman bahriyesini yükseltmek için çalıştım, artık 62 yaşındayım; yerimi daha genç olanlara bırakmam daha iyidir,» dedim. Hitler o zaman çaresizlik içinde kurmaybaşkanım Albay Schulte Monting'i beni ikna etmesi için çağırttı. Bismarck ve Tirpitz bizim planladığımız şekilde inşa edildi.»

42.000 tonluk, 8 adet 38 cm.'lik çift taretli topları bulunan Bismarck dev cüssesi ile 31 mil sürat yapabiliyor ve yakıt almadan 8.000 mil görevde kalabiliyordu.

Kuzey denizlerinde konvoy yollarına taarruzlar yapan Scharnhost ve Gneisneau 1941 yılında yeniden hasar görmüş ve Scharnhost makinelerinde ciddî arızalar meydana geldiğinden Brest limanında tamire alınmıştı. Gneisenau ise, 6 nisan tarihine kadar kuru havuzda onarımda kalacaktı. Ticaret konvoy yollarının serbest kaldığı gerekçesi ile Amiral Reader, Hitler'le arasındaki ezeli fikir ayrılığına rağmen, Bismarck ve Prinz Eugen'in Atlantik'te göreve çıkarılması emredildi.

DÖNÜŞÜ OLMAYAN ÇIKIŞ

Bismarck ve Prinz Eugen, Tümamiral Günther Lütjens komutasında Kuzey Almanya'nın Gothenhaven limanında 18 mayısta denize açıldılar ve kuzeye doğru yükselmeye başladılar. İngiliz keşif uçakları tarafından kısa fasılalarla gözetlenen Bismarck'ın yokluğu derhal İngilizler'i harekete geçirmeye yeter sebep oldu. Alman gemileri ise 21 mayısta Bergen yakınındaki Norveç'in Kors fiyoruna demirlediler. Diğer taraftan İngiliz Admiraltisi Koramiral Sir John Tovey komutasında bir filo tertip ediyordu. Bu maksatla muharebe kruvazörü Repulse, uçak gemisi Victorious, King George V muharebe gemisi,

Bismarck zırhlısı öldürücu salvolarından birini yapıyor Bu kudretli gemi İngilizler'in Hood zırhlısını 5 dakikada batırmıştır

35.000 tonluk, 30 mil azami sürati olan Prince of Wales kruvazârü ile 42.000 tonluk Hood Kruvazörü ve 12 muhrip toplandı. Mevcut kuvvetten Hood ve Prince of Wales ve 6 muhrip, 21 mayıs gecesi Scapa Flow'dan denize açıldılar.

İngiliz Deniz Kuvvetleri, büyük bir dikkatle Bismarck'ı gözlüyorlardı. Nihayet keşif uçaklarının Norveç'in Korsfiyord kısmında çektikleri istihbarat filimleri tetkik edilirken, alâkalılar heyecanla yerlerinden fırladılar; Bismarck Korsfiyord'da yoktu! Bismarck kayıptı; fakat bu yok oluş uzun sürmeyecek ve bir ölüm - kalım savaşı başlayacaktı.

22 mayıs gecesi King George V ve Victorious gemileri de denize açılarak batı istikametine yöneldiler. Ertesi sabah Repulse ve 3 muhrip bu kuvvetle birleşerek İzlanda'nın güney-batısına doğru rota verdi. Zira istihbarat bilgilerine göre Alman gemileri İzlanda'nın kuzey veya güneyinden ergeç geçeceklerdi. Hood grubu ise Danimarka boğazına doğru ilerledi.

Nihayet 23 mayıs gecesi Bismarck, Prinz Eugen ile beraber Danimarka boğazını geçti. Aynı gece saat 19.00'da Suffolk kruvazörü, Norfolk kruvazörünün yardımcılığında kuvvetli radarı ile, Alman gemilerini, sis perdesine rağmen adım adım takip etti, mevkilerini bildirdi.

Raporlar böylece devam ederken Hood da Tümamiral L. E. Holland komutasında Prince of Wales ile beraber yeni bir rota takibine başlamıştı.

Nihayet Alman gemileri Sabah 5.35'te sancak tarafta göründüğü zaman, deniz sakin, görüş çok açıktı. Aynı anlarda Hood ve Prince of Wales, muharebe mesafesini süratle azaltmak için tam yolla düşmanlarına doğru yol alıyordu. Nefesleri kesercesine ilerlemeyen zaman ancak 5.52 olduğu sırada aradaki mesafe 13 mile inmiş ve toplar alev saçmaya başlamıştı.

BİR SALVODA HOOD BATIYOR

Bismarck, Hood'u hedef olarak seçmişti ve ateş açışından bir dakika sonra Hood üst güvertesine isabet aldı. Beş dakika sonra ise Bismarck'ın bir salvo ateşi Hood üzerinde kümelendi. Dehşetli bir infilak ufku kaplarken, Hood alevler içinde sarsıldı. 42.000 tonluk dev geminin cephanelikleri patlamış ve Hood'dan ancak 3 kişi hayatta kalmıştı.

Prince of Wales şimdi yalnızdı. Büyük su kitleleri etrafında seller halinde kümeleniyor ve tehlike saniyelerle daha da yaklaşıyordu. Bir an köprüüstünde şiddetli bir infilak vuku buldu ve komutan Albay J. C. Leach ile işaret astsubayı hariç

II. Dünya Savaşı'nda Alman korsan kruvazörlerinin hurumuna uğrayan bir tanker alevler arasında

1941 yılının en kudretli gemisi 35 000 tonluk Bismarck zırhlısıydı.

oradaki bütün personel öldü veya yaralandı. Bu derece kâbus dolu saniyeler Hood'un akıbetini hatırlatırken, top taretlerinde mekanik arızalar oldu. Mermi serpintileri topları anormal bir şekle sokmuştu.

Prince of Wales, isabetler almaya devam etti; iki mermi, tam su hattında patlayarak civardaki bölmelere 500 tona yakın deniz suyu doldu ve bu kısımlarda hayat felce uğradı. Bismarck, Prinz Eugen ile birlikte atışını üzerine teksif ettiğinden prince of Wales ağır yaralar alarak, sis perdesi yapa yapa var gücüyle kurtuluşu uzaklaşmakta buldu. Bismarck ise onu takibe teşebbüs etmedi.

Çarpışma sırasında Bismarck iki mermi yarası almıştı. Harp gücüne hiç bir zarar yapmıyan bu mermiler, baş taraftaki bir yerden su sathında delik açmış ve bu mevki de akaryakıt tankına rastladığından yakıta deniz suyunun karışmasına sebep olmuştu. Amiral Lütjens devamlı olarak takip edildiklerini biliyordu. Bu sebeple gecikmeden Fransa'da St. Nazaire'e varmak gerektiği kararıyle güney batıya inmeye çalışıyordu.

Diğer taraftan Hood'un kaybı, İngilizler için çok haysiyet kırıcı kabul edildi. Zira, İngiliz donanmasının en büyük harp gemisiydi. Bahriye geleneği olarak dünyanın en kuvvetli harp gemisi kabul edilirdi. Ve bu dev gemi 5 dakikada batıvermişti.

Hood'un salvo isabeti ile batışı, İngiliz gemi inşa tekniği itibarını zedeleyecek bir sonuç yarattı.

DAHA FAZLA HARP GEMİSİ

Amiral Lütjens, tahminlerinde yanılmamıştı. Zira gece Victorious uçak gemisinden havalanan torpito uçakları devamlı hücumlar ve dalışlar yaparak torpitolarını Bismarck'a doğru ateşlediklerse de bunlardan yalnız bir tanesi isabet etti, fakat zırh kısmına çarptığından hiç bir hasar yapamadı.

Gece geç vakitlerde İngiliz kruvazörleri teması kaybettiler, fakat Amiral Lütjens, uçsuz bucaksız Atlantik'te fırtına içine daldı. Bu arada İngiliz admiraltisi yanlış istihbarat ve değerlendirme sonucu Bismarck ile Prinz Eugen'in Norveç'e dönmekte olduklarını zannederek anavatan filosuna önlemek emrini verdiler. Emir İngiliz gemilerinin 7 saat yanlış bir rotada seyretmelerine sebep oldu. Ama İngiliz admiraltisi Hood'un intikamını almak azmindeydi. Bu sebeple yeniden diğer birliklere emirler verilerek bir konvoyu koruyan Rodney ve Romillies kruvazörlerine konvoyu terkederek Bismarck'ı takip etmeleri bildirildi. Cebelitarık'ın 1.500 mil güneyinde bulunan ve Tümamiral Sir James Somerville komutasındaki «H Kuvveti» denilen filo da, süratle savaş mahalline intikal emrini almıştı. Renown muharebe kruvazörü, Ark Royal uçak gemisi, Sheffield ve Dorsetshire kruvazörleri ile 6 muhripten müteşekkil H Kuvveti, Atlantik'te verilen mevkie doğru yola çıktı. Böylece iki Alman kruvazörü hemen hemen İngiliz donanmasının yarısı ile karşı karşıya getirilmiş oluyordu. İngilizler

başarıya ulaşmak için diğer çarpışmalarda da bu taktiği tercih ettiler.

Fakat anavatan filosu komutanı Amiral Sir John Tovey, düşmanlarının gece kaçmalarından çekiniyordu. Bismarck ile gece muhasematına kalkışmak büyük riskleri gerektirdiğinden, en emin yol olarak Victorious uçak gemisinden uçaklarla saldırmaya karar verdi.

Hava kararmadan 9 uçak Bismarck'a taarruz için havalandılar. Bu olay bir uçak gemisinden kalkan uçakların bir harp gemisine hücumlarına ait ilk tarihî vak'adır.

Istırap dolu ve boşuna geçen bir gün tamamlanmıştı. Muhripler ile Repulse kruvazörü yakıtları azaldığından ikmal için ayrılmak zorunda kaldılar.

Hareketinden 31 saat sonra 26 mayıs geceyarısı Bismarck Brest limanına 700 mil mesafede iken, İngiliz uçakları tarafından yeniden görüldü. İngiliz harp gemilerinde bu defa artan bir kinle dövüşmek arzusu vardı. Fakat bir Alman gemisine karşı çıkarılan gemi adedi o kadar fazlaydı ki, her İngiliz muhribine küçük birer parça düşüyordu. Bu ana kadar Prinz Eugen çarpışmanın daha çok başlarında 24 mayıs gecesi Victorious uçak gemisi uçaklarının hücumlarından sonra yakıt ikmali ve arızasının onarımı için mecburen Bismarck'tan ayrılıp savaş sahasından uzaklaşmıştı.

Ark Royal uçak gemisinden havalanan uçaklar, devamlı akınlarla Bismarck'a torpito atışı yaptılar. Bismarck, uçaklara karşı da gayet tesirli atışlarla savundu. Nitekim uçaklar Ark Royal'a avdet ettiklerinde hepsi de gayet ağır isabetler almış durumdaydılar. Hattâ uçaklardan birinin gövdesinde 127 isabet sayıldı. Bu uçağın pilot ve yardımcısı yaralıydı. Bütün bunlara rağmen, yalnız bir uçak düşmüştü.

Pilotların ifadelerinden, attıkları torpitolardan bir tanesinin Bismarck'a isabet ettiği anlaşılıyordu. Ayrıca Bismarck infilâkı müteakip, kendi izi üzerinde geniş daireler çizercesine dönmeye başlamıştı! Gemi acaba kontroldan mı çıkmıştı, yoksa dümen donanımı hasara mı uğramıştı? Hakikatte torpitolardan biri dümen donanımını bozmuş ve dümen bir tarafta sıkışıp kalmıştı. Böylece Bismarck bir rota takip edemeyerek fırtınalı denizde geniş bir daire çizmeye başladı. Sonuç şimdi belli oluyor demekti.

BİSMARCK'IN SON ANLARI

Ertesi gün, 27 mayısta hava hâlâ fırtınalı ve görüş çok zayıftı. Saat 8.15'te Norfolk, Bismarck'ı 8 mil baştarafında görmüştü. Mevkiini King George V ve Rodney'e rapor etti.

Saat 8.47'de Rodney ağır topları ile atışa başladı ve Bismarck iki dakika sonra hasmına cevap verdi. Üç salvo ateş etmişti ki üçüncü salvo Rodney yakınında kümelenip az daha tam isabet vuku bulacaktı.

Saat 8.54'te Norfolk 10 milden bombardımana katıldı. Saat 9.04'te H Kuvvetinden Dorsetshire kruvazörü savaşa girdi. Artık Bismarck bu kadar çok düşmanla başa çıkamaz haldeydi. Hangi topunu hangi gemiye tevcih edebilirdi!

Prinz Eugen de, Alman donanmasının 14 000 tonluk ve 32 mil uzami sürati olan modern bir ağır kruvazörü idi

Bismarck'ın batırdığı Hood zırhlısı, dunyanın en buyuk harp gemisiydi

Saat 10.00'da Bismarck tamamiyle susmuştu ve dövülmüş bir çelik yığını halindeydi. Bu anlarda Brest'e 200 mil daha yaklaşmıştı halbuki, Ancak daha 500 millik yolu vardı ve bu dev gemi aradaki mesafeyi tamamlıyamıyacak kadar haraptı.

İngiliz gemileri intikam darbelerini indirebilmek için korkusuzca ona yaklaşabilirlerdi. Zira bacası devrilmiş yahut parçalanmıştı; topları gayrımuntazam, her biri bir yana dönmüş veya yıkılmış haldeydi; geminin orta kısmından gayet kesif kara dumanlar yükseliyordu.

Amiral Sir John Tovey'in, King George V'in komutanına «Daha yaklaşın, daha yaklaşın; isabetleri göremiyorum» dediği duyuldu. Rodney, müdafaasız ve sarılmış Bismarck üzerine 18 inçlik toplarıyla ateş açtı; müteakiben tam vasatına doğru atış oyunu oynar gibi bir torpito gönderdi. Zannediliyordu ki bu, Bismarck'ı batıracak son isabetti. Fakat Bismarck hâlâ yüzüyordu!

Lâkin Bismack her tarafından yükselen alevler arasında kalmıştı ve ergeç batmak üzereydi. Saat 10.15 olmuştu. Amiral Sir John Tovey, Dorsetshire komutanına şeref hakkını verdi; bu, aynı zamanda ölüm ıstırabına son vermek için indirilen bir merhamet darbesiydi.

COUP DE GRACE

Amiral «Coup de Grâce» diye mırıldandı. Arenalardan yayılan bu söz ıstırap çeken düşmana ölüm acısını dindirmek için indirilen merhamet darbesi anlamına geliyordu. Böylece Dorsetshire, iyice yaklaştıktan sonra 2 torpito atışı ile Bismarck'ın işini tamamladı.

Koca dev, denizlerin hâkimi ve Almanlar'ın efsanevî harp gemisi Bismarck batmaya başladı.

Ağır ağır kıç tarafı sulara gömülürken, alevler ve dumanlar arasında sancağı el'an dalgalanıyordu. Muazzam teknesinin tahribine rağmen, makinelerinde hiç bir hasar yoktu, fakat pervane ve dümeninin tahribi, aldığı sayısız yaralar onun ölümünü hazırlamıştı. Girdaplar yaratarak Atlantik'e gömüldü. 2.000 subay, astsubay ve erinden ancak 110 kişi hayatta kalabilmişti. Boğulanlar arasında Amiral Lütjens de vardı.

Fransa'nın Moskova Büyükelçisi General Catroux'nun Hatıraları : 2

Ezilen İnsanlık

Çeviren : Mustafa İstanbullu

10 ARALIK 1945'te imza edilen ittifak muahedesinin ilk yıldönümü Kremlin'i Fransa'ya karşı canlandıran hâdise idi. Bu kutlama günü basit, fakat samimî geçmiş, hiç bir gösteri yapılmamıştı. Matbuat nedense bu günü yadetmekten çekiniyordu. Yalnız Pravda gazetesi hariç... Pravda, doğrudan doğruya İttifakı değil de, ittifak hakkındaki yazılardan bazı parçaları alarak Fransızlar'ın paktın ahkâmına ve pakt mefhumuna riayet etmediklerini yazmıştı.

Bir de o gün, Rus hariciye bakanlığında göze çarpan tek, fakat manidar bir hâdise olmuştu. General de Gaulle'den «Mareşal Stalin» adresiyle bir tel alınmıştı. Stalin «başkumandan» unvanını taşıdığı cihetle, mareşal hitabının efkârı umumiye nazarında hoş karşılanamıyacağı hukuk müşavirim Pierre Charpentier'ye bildirildi. Hâdise sefaretime aksetti. Yaptığım tahkikat neticesinde, bu hâdiseyi protokol servisinin sehven yaptığı öğrenildi. Bunun üzerine, hemen şahsen General de Gaulle'e bir tel çektim ve mesajını istenilen şekilde yeniden tekrar göndermesini arzettim. Bu iş yapıldı. Fransız hükümet başkanının gönderdiği kompliman telgrafı gazetelerde neşredildi; fakat bu vesile ile Fransa ile Rusya arasındaki paktan hiç bahsedilmedi.

12 aralıkta Hervé Alphand'ı Molotof'a takdim ettim.

H. Alphand, bütün milletlerin menfaatine olarak, Tamirat Komisyonu'nda Rusya'ya peşinen Ruhr'dan bir parça ayrılmamasına ve Ruhr'un siyasetten tecridine lüzum gördüğünü ileri sürdü ve daha sonra da Molotof'un bütün sorularına açık olarak cevap verdi. Sonunda Molotof, kendisine tevdi ettiğimiz muhtıraları iyiden iyiye tetkik etmeden önce faydalı bir şekilde müzakereye devam edemiyeceğini bildirdi.

22 aralıkta Kremlin'e gittiğimiz zaman, Molotof, henüz muhtıraları incelemeye fırsat bulamadığını, bu hususta yeniden zaman verilmesinin zarurî olduğunu söyledi. Tehiri mucip bu beyanat karşısında eğilmeden evvel bakandan, hiç olmazsa teklifimizin nüvesini teşkil eden Ruhr'un ayrılması meselesinde Kremlin'in ne düşündüğü hakkında beni tenvir etmesini istedim. Fakat o, sözü başka mecraya döktü. Bana öyle geldi ki, Kremlin'in bütün gayesi böylece zaman kaybettirerek, bir an evvel neticeye varmak isteyen Fransızlar'ı muallâkta bırakmak ve Fransız - Sovyet dostluğuna ne derece kıymet verdiklerini bu şekilde göstermekti.

Aradan zaman geçti; General de Gaulle iktidarı terk etti. Yeni hükümet Fransız-Sovyet paktına sadakatini teyid ederek harici siyasetini de açıkladı. 1 şubat 1945'te Nordrhein - Westfalen statüsüne temas eden Molotof, henüz resmî istişarelere başlayamadığını, bunun sebebinin umumî seçim hazırlıkları olduğunu anlattı.

Rusya'nın kendisini Ruhr'un ayrılması lehinde taraftar olarak ilân edip etmiyeceği hususundaki sualime Molotof, şu manidar cevabı verdi:

«Sovyet hükümeti 1944'te akdettiği pakt ile görüşlerini Fransa'ya bildirmiştir. Halen aynı hükümler dairesinde hareket etmekte, aramızdaki ittifak da bütün kıymetini muhafaza etmektedir. Temenni ederim ki, Fransız hükümeti tarafından da aynı şekilde hareket edilmiş olsun».

RUSYA'DA HERKES DEVLETİN HİZMETİNDEDİR

Bu hikâyeyi biraz yumuşatmak ve okuyucuları dinlendirmek için onları Moskova'nın atmosferinde yaşatmaya çalışacağım.

Yabancılara, doğru haber kaynaklarını kapayan, onları insanî temaslardan menneden ve hiyanetin, casusluğun insana musallat olduğu ve her şeyin gizli tutulduğu bir memlekette böyle bir etüde girişmek şüphesiz pek güç bir iştir. Bununla beraber yine de bir şeyler yazmaya çalıştım.

Şayet Kremlin, İtalyan usulü saraylarının cephelerini ve kalelerinin barbar gururunu daima göklere doğru yükseltiyorsa, Moskova'nın diğer tarafında gözün alabildiğine ahşap evler uzanmakta ve bu kısma manastır ve kiliselere ait kubbelerin altın renkleri aksetmemektedir. Görülen şeyler, yaz ve kış Moskova semasını kararta fabrikaların bacalarından tüten kesif dumanlardır. Duyulanlar ise çan sesleri değil, ancak hoparlörlerin gürültüsüdür. Bu çok büyük şehri, sanayi medeniyeti ve materyalizm istilâ etmiştir. İşte bu sebepledir ki Moskova, manevî durumunu değiştirmiştir.

Tekrar başkent olan ve büyük sanayi merkezi derecesine yükselen Moskova, henüz dahilî yapısını yeni şartların ihtiyaçlarına göre tanzim edememiştir, etmekten de çok uzaktır. Üzerine aldığı herhangi bir işi gerçekleştirmede pek seri davranan yeni rejim, Moskova çevresinde birçok fabrika kurmuş, blok halinde evler yaptırmış, güzel köprüler, metro ve geniş caddeler açmıştır.

Ancak şehrin geri kalan kısmı eski va-

Lenin,
1917 yılında.

ziyetini muhafaza etmiş, hattâ hususî mülkiyet hakkının ilgasından beri eski vaziyet gitgide daha fena bir durum almıştır. Çünkü sadece Moskova Sovyeti'nin kolektif mülkü haline getirilen ve hiç bir bakım görmeyen bütün bu gayri menkul mallar, gün geçtikçe harap olmaya yüz tutmuştur.

İkinci derecedeki caddeler, otomobillerin faaliyetini güçleştirmekte ve bir takım kazalara da sebebiyet vermektedir. Öte yandan, nüfus artmasının meydana getirdiği zorluklar yüzünden mesken meselesi de halledilememiştir. Çünkü, bu hususta birçok hüsnüniyet sahipleri ne düşünürlerse düşünsünler, Rusya'da meskenler, ancak baremdeki vazife ve rütbelere nazaran taksim edilir.

SOSYALİZM, MÜSAVAT DEMEK DEĞİLDİR

Bu nevi taksimat devlet akidesinin bir tatbikinden başka bir şey değildir. Bu akidenin mânası şudur: «Sosyalizm, müsavat demek değildir». «Sosyalist rejimde devlet her ferde ihtiyaçlarına göre değil, iktidarına göre borçludur».

Bu hal, komünist rejimde imtiyazlı bir sınıfın yaşadığını göstermektedir. İşçilerin büyük bir kısmı müşterek bir evde, kalabalık içerisinde yaşamakta, hattâ bazan tek bir oda, iki veya üç aile arasında taksim edilmiş bulunmaktadır.

Tasvirini çok duyduğum bu müşterek evlerden birine girebilmek maalesef bana kısmet olmadı. Şehirdeki apartmanları veya sayfiyelerde ve rejim liderlerinin yaşadıkları «Daşa» denilen ve hiç bir yabancıya gezdirmedikleri evleri de gezip göremedim.

Buna karşılık olarak ancak fahrî akademisyen unvanını alan tanınmış bir tarihçinin ve bir de Sovyet tuğgeneralinin evini görebildim.

Tarihçi akademisyen üç odalı bir evde karısı ve bir kız yeğeniyle, general de dört odalı bir evde yalnız eşiyle yaşıyordu. Bu dairelerin her ikisi de tıpkı arı peteği gibi blok halindeki muazzam kâgir binaların birer parçasını teşkil ediyordu. Evlerin hizmet ihtiyaçları, zemin katları işgal eden iaşe dükkânlarından yahut aşhanelerden temin ediliyordu. Hiç bir güzelliği olmayan bu büyük kışlaların odaları hep aynı tipte yapılmıştı. Apartmanlar birbirinden ancak oda adedi itibariyle ayrılıyordu. Standardizasyon tam bir kaide idi.

Bu arada, vaktiyle, İsveç'te Sovyetler Birliği'nin büyükelçisi olarak bulunan Ma-

Bir Rus işçisi. Bu işçi, bir odada yaşamaya, gerekirse aynı odayı başka bir ailcyle paylaşmaya mecburdur.

Rusya'nın en büyük şehirlerinden Klef'te bir cadde.

dam Kolantay'ın evinde az çok nüanslı bir atmosferle karşılaşmak bana nasip oldu. Hiç bir şahsın yardımına dayanmadan inkılâp dâvası uğrunda büyük hizmetlerde bulunduğundan dolayı oturduğu ev kendisine mükâfat olarak verilmişti.

RUSYADA GREV HAKKI YOKTUR

Moskova'da yaşayan milyonlarca insan müsavat göz önünde tutulmayarak, müşterek ve şiddetli bir kanuna, yani kolektif menfaate hizmet eden bir çalışma kanununa itaat etmektedir. Rejim, işsizlere müsamaha ve devletin muazzam makinesindeki faydasız çalışmalara müsaade etmediği gibi, her ferdin iktidarı nisbetinde çalışmasını emreder. Terfiler, cezalar, mükâfatlar ve ücretler hakkında verilen kararlar kesindir. Sovyet işçileri, kendilerini çalıştıran devletin müsaadesi olmadan fabrikayı terk edemezler.

Muvakkaten Moskova'da oturan yabancı bir işçi bir gün benim yanımda «Sovyet sendikaları, işçileri devlete karşı korumak için değil, bilâkis devleti işçilere karşı müdafaa etmek için kurulmuş teşekküllerdir,» diye ifadede bulundu. Dolayısiyle, Sovyetler Birliği'nde grev hakkı da yoktu. Bütün bunlar, Rusya'daki kadın ve erkeklerin şahsiyetlerinin olmadığına birer işarettir.

Ferdi inkâr etmenin yarattığı hava, toptan istihsal için belki müsaittir. Lâkin kalite bakımından asla değil... Bu hava, teşebbüs fikrini öldürür ve yaratıcı kabiliyeti dumura uğratır. Dimağlara ancak taklitçiliği aşılar.

Burada, Batı'da kurmuş olduğumuz gibi hakiki bir aile ocağı kurmak da imkânsızdır. Çünkü, iş icabı, karı ve koca bütün gün birbirinden ayrı bulunmakta ve çocukları da ya çocuk bakım evlerine yahut da öğretim müesseselerine tevdi edilmektedir. Şüphesiz bu karı - kocanın evinde samimi bir işbirliği olamıyacağı gibi, sosyete hayatları da akamete uğramış olacaktır. Serbest zamanı olmaması, vaktiyle çok kuvvetli olan aile bağlarını pek gerginleştirmiş ve neslin esas meziyetlerinden birini teşkil eden cemiyet halinde yaşama kabiliyetini köreltmiştir.

SAADET ANLAYIŞI

Şüphesiz bütün beşeriyet saadete kavuşmak arzusundadır. Fakat muhtelif milletlerin örf ve âdetlerine göre saadet mefhumu değişir. Batılılar, hürriyet ve

adaleti, saadet için şart koşar. Onların saadetleri bir dereceye kadar umumun saadetine bağlıdır.

Ruslar ise, hakikatleri bilmiyorlar. Çünkü hiç bir devirde, hürriyet ve adaleti tanımadılar. Hayata karşı saygı göstermeyen, ferdin hukukuna riayet etmeyen ve insafa kalmış otorite rejimleri altında yıllar boyunca yaşadılar, Batılıları zengin kılan servet kaynaklarını araştırmadılar.

1917 ihtilâli, köylüler için kendiliğinden yapılmış gibi görünen ziraî bir inkılâptı. Bu inkılâp, siyasî hukuk iddiasında bulunmayan köylüler tarafından toprağın zaptı demekti.

Lenin, bunları yapmışsa, Rus köylüleri, aldıkları araziyi tekrar iade ederek tasarruftan mahrum kalmışlarsa, bunun sebebi, yeniden bir diktatör idaresine ihtiyaç hissetmeleri olmuştur. Çünkü, babaları gibi eskiden beri körükörüne itaat etmek, bunların kaderinde vardır. Slav milletlerinin yaradılış mizaclarından biri de kadere inanmaktır. Bugünkü durumu yaratan da budur.

Rus milletinin ya anarşiden hoşlandığı, yahut da tam bir itaat göstererek hareket ettiği tarihî bir gerçektir. Ruslar'ın saadet şartları muhakkak ki bu iki durumdan birine bağlıdır.

Stalin, esas olan bu psikolojik noktadan hareket ederek totaliter bir devlet kurmak suretiyle mutlak bir iktidara sahip olmaya muvaffak olmuştur. Stalin'in imparatorluğu altında fertler düşünmemek mecburiyetini kabul etmiş ve kendilerine çizilmiş bulunan kuvvetli düsturlara göre yaşamaya rıza göstermişlerdir.

Bundan başka şu noktayı da göz önünde bulundurmak lâzımdır. Kendi kendilerini servetlerden mahrum gören Sovyet halkına, acaba bu servetlerin yokluğu hakikaten bir fedakârlık gibi görünür mü? Görünmez, çünkü, beşerî hürriyetler, onların tanımadıkları nimetlerdir. Bunların ne zevkini tatmışlar ve ne de tatbikini görmüşlerdir.

TÜCCAR DEVLET

İstihlâk servetlerinin müstahsili, tevzi ve taksim edicisi, tek satıcısı devlettir ve devlet, piyasadan hayata zarurî görülmeyen malları ve eşyaları kaldırmıştır.

Tüccar olan devlet, tablo satan, terzilik yapan, kürkçülük ve mücevherat ile iştigal eden mağazalar açmamış, daha çok yiyecek ve giyecek satan mağazaların çoğalmasına gayret etmiştir. Kürkler, hariç memleketlere dolarla satılması için Dış Ticaret Bakanlığı tarafından inhisar altına alınmıştır. Bu şekilde bol miktarda altın elde edilmekte ve devletin hazinesinde muhafaza olunmaktadır. Moskova'da samur derilerini, mücevherleri, kıymetli taşları, sanat eseri mobilyaları ve eşyaları ancak kullanılmış olarak devletin eski satan mağazalarından temin etmek imkânı vardır. Bu mağazalara «Komisyon mağazaları» denir.

Bu şiddet rejiminde, acaba Sovyet devlet ricalinin ve bilhassa kadınlarının, büyük artistlerinin lehinde bir nizam var mı? Madam Molotof'un çok zarif akşam robları ve kıymetli kürkler giydiğini gördüm. Ama o bir istisna idi.

Moskova'nın başlıca caddelerinden biri olan, Gorki caddesine gidiniz. Derhal büyük bir sıkıntı havası teneffüs edeceksiniz. Geniş yolda yalnız Amerikan kordiplomatiğine ait arabalarla, rejimin mümtaz şahsiyetlerine mahsus lüks otomobilleri görebilirsiniz. Şayet, bir Cadillac'ın camları arkasında çekingen bir kadının cazip siluetini görüyorsanız bilin ki, bu kadın yabancıdır.

Yaz aylarında bazı güzel kadınlara rastlanır. Ama Moskova'da âşıklar ve votka pahalı olduğundan sarhoşlar görülmez. Sefalet içinde yaşayanların adedi her ne kadar çoksa da, öyle başıboş kimselere pek rastlanmaz. Bunun iki sebebi vardır: Birincisi, erkek olsun, kadın olsun sokaktakiler işlerine yetişmek için acele ederler. İkincisi, dükkânların vitrinlerinde tecessüsü uyandıracak eşyalar ve yiyecek maddeleri bulunmaz. Vitrinlerdeki pek âdi eşya da seri halinde imal edilmiş şeylerdir. Bu eşyalarda, sanat, zevk ve süs namına bir şey olmadığı gibi, satıcılarda da bunları herkese güzel gösterme merakı yoktur. Bir an için, Batılı bir nazarla bu vitrinlere bakacak olursanız, hemen başınızı çevirirsiniz. Zira gözleriniz beyhude yere zevkinize uygun bir halı, eski bir tablo veya kıymetli mücevherat araştıracaktır. Şimdi bunları dikkate alarak, Rue de la Paix yahut Rue de Faubourg St. Honoré'nin günün birinde Moskova caddelerine döndüğünü düşünürseniz, bizi bekleyen felâketi daha iyi anlarsınız.

Bununla beraber, yeni rejimin tahrip etmediği bir saha varsa, o da tiyatro, müzik ve bale sanatlarıdır. Maamafih, benim Moskova'dan ayrılacağım sıralarda, bunlar üzerinde de çalışmalar başlamıştı. İnkılâbın adamları, Rus sanatına dokunulmamasının yerinde bir hareket olacağını belirtiyorlardı.

Gelecek sayımızda:

RUS GİZLİ SERVİSİNİN OYUNLARI

TARİHE AKAN BİR AY

Ocak
1969

1 OCAK

Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay, yeni yıl mesajında öğrenci hareketlerine şu satırlarla temas etti: «Öğrenci isteklerinin ilk haklı tutumlarından uzaklaşmakta olduğunu üzüntü ile izlemekteyim. Ufak bir azınlığın tahrikleri, düzen bozucu hale gelmiş, öğretim ve öğrenim gayelerini aksatmıştır. Türk toplumunun bu türlü davranışları tasvip etmediği açıkça görülmektedir».

● Büyük fikir adamımız Prof. Mümtaz Turhan vefat etti.

6 OCAK

Orta Doğu Üniversitesi'nde sol temayüllü bir grup öğrenci, Rektör Kemal Kurdaş'ı ziyarete giden Amerika'nın Türkiye Büyükelçisi Robert Kommer'in makam otomobilini yaktı. Rektör Kurdaş, olayı Türk misafirperverliği ve fikir hürriyetiyle kabili telif olmayan haksız ve zalimce bir hareket olarak vasıflandırdı.

7 OCAK

Senatör Robert Kennedy'nin katili Sirhan'ın duruşması başladı.

9 OCAK

Orta Doğu Üniversitesi bir ay tatil edildi.

10 OCAK

1969 yazında aya inecek Amerikalı astronotlar belli oldu. Bunlardan Neil Armstrong, ilk sivil uzay pilotudur ve Gemini - 8'e kumanda etmiştir. Diğer astronot hava yarbayı Michael Collins, Gemini - 10 ile uzaya gitmiş ve 30 dakika uzayda yürümüştür. 3. astronot Edwin Aldrin ise Gemini - 12 uçuşunda 5 saatten fazla uzayda yürüyerek büyük bir rekor kırmıştır. Bu üç astronottan Neil Armstrong ve E. Aldrin, ay yüzüne inecektir.

● Ruslar, 5 ocak'ta Venüs'e fırlattıkları Venüs - 5'ten sonra, Venüs - 6 uzay aracını da fırlattılar.

14 OCAK

Ruslar, içinde insan bulunan Soyuz - 4 uzay aracını fırlattı.

15 OCAK

Dünyanın en büyük harp gemilerinden A.B.D.'nin 83.000 tonluk Enterprise uçak gemisinde yangın çıktı. Yangın sonunda atom enerjisiyle çalışan gemi ağır hasara uğradı. 25 ölü var.

● Ruslar içinde 3 kişi bulunan Soyuz - 5'i de uzaya fırlattı.

● Zonguldak'tan İstanbul'a gelen bir yolcu otobüsü, Tuzla köprüsünden dereye uçtu. Yolculardan 23'ü öldü.

18 OCAK

Bir gün önce inen Soyuz - 4'ten sonra, Soyuz - 5 de dünyaya indi. İki uzay gemisi, uzayda buluşma manevrasını gerçekleştirdiler. Astronotlardan ikisi uzayda bir gemiden diğerine geçti.

19 OCAK

Ord. Prof. Dr. Tevfik Remzi Kazancıgil vefat etti.

20 OCAK

Amerika Birleşik Devletleri'nin yeni başkanı Richard Nixon, yapılan büyük bir törenle görevi devraldı.

● Ruslar Hopa'nın sarp sahillerinde avlanan 23 balıkçımızı tekneleriyle beraber kaçırdı. Sarplılar'ın gözü önünde ve sahilden 500 metre açıkta cereyan eden olay, büyük infial uyandırdı.

22 OCAK

Ruslar'ın kaçırdığı balıkçılar iade edildi.

● Tanınmış fıkra yazarı Kadircan Kaflı vefat etti.

24 OCAK

Kaçak öğrencilerin de teslim olmasıyla, A.B.D. Büyükelçisi Kommer'in arabasının yakılmasıyle ilgili olarak tevkif edilenlerin sayısı 14'e çıktı.

● Orta Doğu Teknik Üniversitesi Danıştay'ın kararına uyularak açıldı.

26 OCAK

Sultanahmet cezaevindeki mahkûmlar Sağmalcılar'da yapılan yeni hapishaneye nakledildiler.

27 OCAK

Pakistan'da Eyüp Han rejimine karşı başgösteren direniş hareketleri gittikçe yayılıyor.

29 OCAK

Diyarbakır'daki üsten kalkan iki jet uçağımız kayboldu. Uçakları aramaya çıkan iki helikopter, şiddetli fırtınadan düştü, 4 subay şehit oldu.

Resimlerle

ESKİ TÜRKİYE

Bu resim 8 nisan 1926 sayılı Servetifünun'da şu yazı ile takdim edilmişti: «Bahçekapı'daki yeni Borsa Umumi Harp'ten evvel başlanıp, yarım kaldıktan sonra mütarekede kara renkli askerlere karargâh olmuştu. Altı ay önce binanın bir tarafına Ziraat Bankası yerleşti. Geçen perşembe günü de Türkiye Borsa Dairesi'nin yine alt katta küşad resmi icra olundu. Resmimizin yukarısında binanın mimarı Kemaleddin Bey'in aşağıda da borsa meclisi reisi Fehmi Bey'in fotoğraflarını görüyorsunuz.»

Cumhurlyetin ilk yılında Ankara'dan görunuşler: Yukarıda sağda, şehrin istasyondan görünüşü, solda, Istanbul caddesi. Aşağıda sağda Olucak deresi, solda Bendderesi köprüleri.

Eski Ankara, bundan yarım asır önce, kalenin eteklerine yaslanmış bir küçük şehirden ibaretti.

«Cemiyet-i Akvam tarafından hükm-i karakuşî ile İngilizler'e hediye edilmek istenen Musul'dan manzaralar»:

I. Dünya Savaşı'nda bir vilâyet (eyalet) merkezimiz olan Musul, savaştan sonra sınırlarımızın dışında kalmıştı. 22 teşrinievvel 1341 (1923) tarihli Servetifünun'da yayınlanan soldaki resmin altında şunlar yazılı: «Berlin'deki Türkler'in sefarethanemizin pîşgâhında Musul'un Türk kalacağı hakkında yaptıkları vatanperverâne nümayiş». Aynı mecmua yukarıdaki başlık altında, alttaki resimleri yayınlamıştı.

1925 yılında Uşak Türk Ocağı'nda açılan şehit yavruları yurdunun yatılı talebeleri özel kıyafetiyle.

1926'da Yeşilköy'de yeni açılan «Tayyare Makinist Mektebi»nin talebeleri bir arada.

KARİKATÜR

— Kuzum şu karartma hakkındaki aptalca şakalara inanıyor musun sen?

(1939)

Hep aynı hikâye

— Anneciğim yaramaz bir oğlan var, okuldan dönerken hep beni öpüyor.
— Onu görünce sen de kaçmaya başla.
— İyi ama, ya arkamdan koşmazsa...

—Son beş yıl içinde karımla gayet iyiydik.
— Peki sonra ne oldu?
— Sonra geri döndü.

(1928)

— Biliyor musun, bu hal film romanları piyasasını temelinden sarsacak.

(1954)

Hava kuvvetlerinin yeni icatlar bürosunun kapısında:

— Şimdi yalnız üç kişi kaldı icadını gösterecek.

(1939)

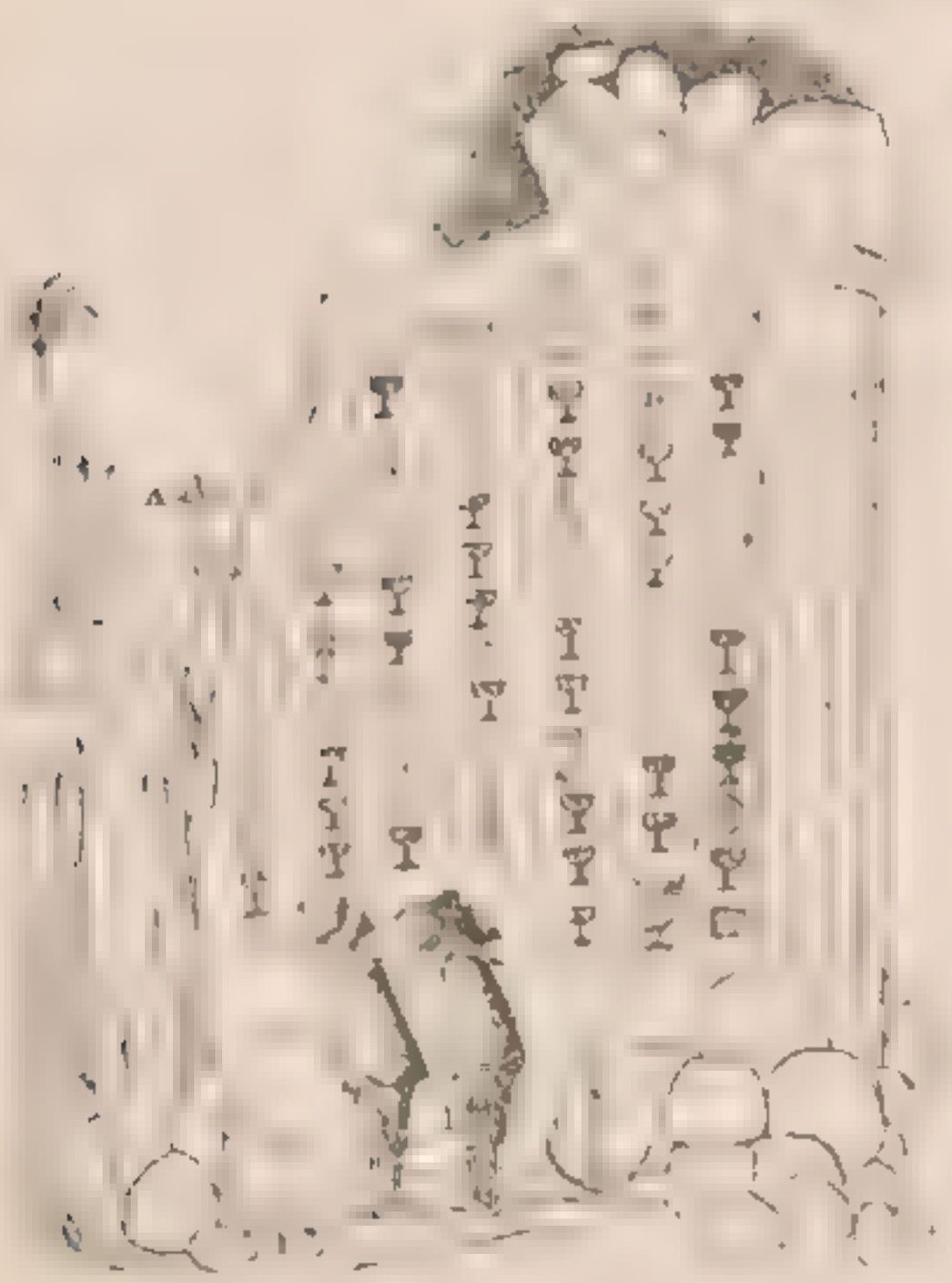

— Her halde esaslı bir içki âlemi yapmış olmalılar.

(1950)

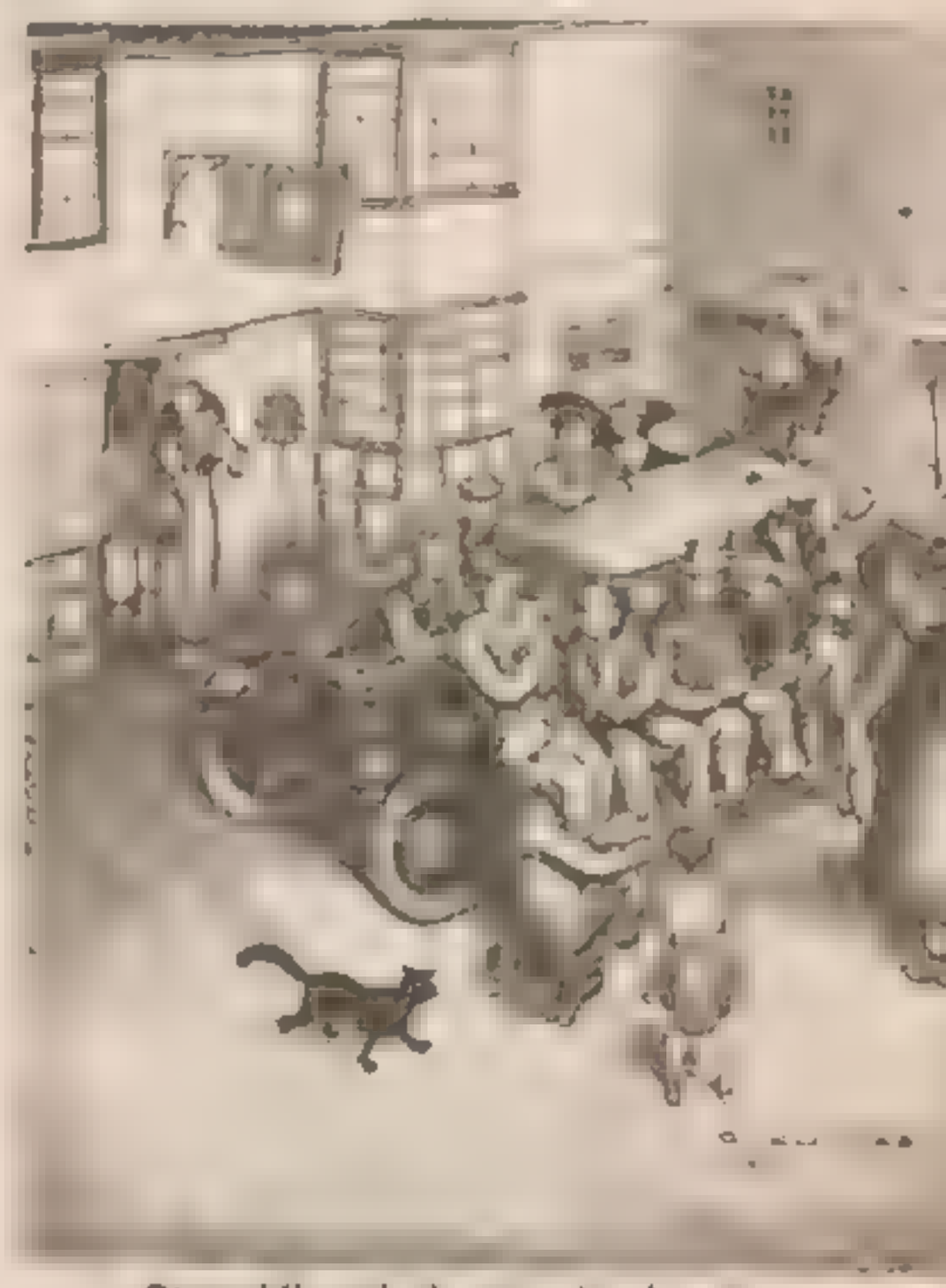

Otomobil radyoları yeni çıkmıştı:

— Şu arabanın radyosunu açık bırakma diye kaç defa söyledim sana.

(1933)

Arasında

Yahyâ Kemal'in iki Yeni Eseri

Yahyâ KEMAL, **Siyasî Hikâyeler**, Yahyâ Kemal Külliyatı, 7, Yahyâ Kemal Enstitüsü neşri, Istanbul, Baha Matbaası, 1968, 160 sayfa + 1 ek, 15 TL. — Yahyâ KEMAL, **Siyasî ve Edebî Portreler**, Yahyâ Kemal Külliyatı: 8, Yahyâ Kemal Enstitüsü neşri, Istanbul, Baha Matbaası, 1968, 204 sayfa + 1 ek, 15 TL. — **Yahyâ Kemal Enstitüsü Mecmuası**, müdür: Nihad Sami BANARLI, cilt: II, Istanbul, Baha Matbaası, 1968, 216 + VIII sayfa, 25 TL.

Nihad Sami Banarlı, büyük şairimizin 10. ölüm yıldönümünde, bu üç cildi, Türk ilim ve edebiyat âlemine sunmakla, Yahyâ Kemal üzerindeki hayran olunmaya değer, bilgili olduğu kadar azimli çalışmasını devam ettiriyor. Biz, Yahyâ Kemal'i yalnız şiir yazar bilirdik. Meğer neler yazmış. Makaleler, hikâyeler, portreler, denemeler... Bunları Banarlı, büyük bir vukuf, emek ve sevgi ile toplayıp bizlere sunuyor. Bu defa yayınlanan **Yahyâ Kemal Külliyatı**'na ait iki cilt, yalnız edebiyat tarihimiz için değil, siyasî tarihimiz için bile son derece ilgi verici. Mütefekkir bir şair olan Yahyâ Kemal, İkinci Meşrutiyet'in büyük isim yapmış siyasî ve edebî şahsiyetleri üzerine, bir sanatkâr muhayyilesi ve sezgisi ile eğilmiş. Haklarında, fevkalâde alâkayı çeker fikirler yürütmüş. Çok güzel portreler çizmiş. Diğer eserinde ise şairimiz, geçmişte Türk toplumunun hayatını, mizacını, seciyesini, tarihî veya muhayyel şahsiyetlerini canlandıran pek güzel bir Türkçe ile yazılmış hikâyelerle karşımıza çıkıyor. Kitaplar, çok titizlikle hazırlanmış. Mâkul bir imlâ sistemi kabul edilmiş. Vukuflu açıklamalar var. Öyle sanıyorum ki, bundan böyle Yahyâ Kemal edebiyatımızda, erişilemez şairliği bir yana, bir hikâyeci, bir denemeci olarak da mühim bir isim halinde incelenecektir.

Devamını ve daha sık intişarını candan temenni ettiğimiz **Yahyâ Kemal Enstitüsü Mecmuası**'nda ise değerli incelemeler, vesikalar, basınımızda büyük şaire dair çıkmış son yazılardan örnekler var. Nihad Sami'nin 33 sayfalık **Yahyâ Kemal Nasıl Çalışırdı?** başlıklı makalesi, bilhassa şairin elyazısından alınmış zengin örneklerle, büyük bir şairin şiirlerini nasıl yazdığını, üzerinde nasıl işlediğini göstermesi bakımından son derece ilgi çekici.

Ecz. M. Uğur DERMAN, **Eski Mürekkebçiliğimiz, Kalem, Kâğıda Dair**, Istanbul, 1968.

Uğur Derman, **İslâm Düşüncesi**'nden ayrı baskı olan bu küçük eserinde, unutulmak üzere bulunan eski mürekkep, kalem ve kâğıt sanatlarımızı inceliyor. Teknik bilgiler yanında, tarihî gelişmeler de veriliyor. Resimler ve şekiller, mevzuun anlaşılmasını kolaylaştırıyor. Türk sanat tarihinin en karanlık bahislerinden birine ait değerli bir eser. Biz Uğur Derman'dan, bir Türk hat tarihi kaleme almasını bekliyoruz. Yaşı ve bilgisi, buna müsaittir.

Mustafa KUŞÇUOĞLU, **Evliyâ Çelebi'den Malatya**, MİM Yayınları, Istanbul, Sucuoğlu Matbaası, 1968, 48 sayfa, 2,5 TL.

Evliyâ Çelebî'nin **Seyâhat-Nâme**'sinin IV. cildinde Malatya'ya ait sayfaların bugünkü dile nakledilmiş şekli.

Dr. Nevzad Atlığ'ın Plakları

4 yıldan beri bu sütunlarda ilk defa plaktan bahsediyorum. Plak da bir neşriyat çeşididir. Bugünün dünyasında kitap gibi, kültürlü insanın, şahsını mahrum edemiyeceği bir nesne ehemmiyetine yükselmiştir. **Hayat Tarih Mecmuası** tipinde popüler tarih dergilerinin en yüksek tirajlısı (500.000) olan **Historia**, her sayısında muntazaman yeni plakları da tanıtır ve yalnız klasik musikiyi ele alır. Bizde klasik musiki plakları yok denecek kadar az olduğu için, tabiatiyle, biz böyle bir sayfa açamadık. İnşaallah çoğalır da biz de aynı şeyi yaparız. Şimdi elimizin altında böyle iki plak var. **Kitaplar Arasında** sütununda bahsetmekte bir mahzur görmüyoruz.

Plaklardan biri (Neva Cl. 50.001), «Aras Plakçılık ve Ticaret Limited Şirketi» tarafından yayınlanmış. Dr. Nevzad Atlığ'ın idare ettiği Klasik Türk Müziği Korosu'ndan 8 eser dinliyoruz. Musikimizin mûtenâ eserleri: 1 — Dede'nin Rast Kâr-ı Nev'i (Gözümde dâim hayâl-i cânân), 2 — Rahmi Bey'in Kürdi'li Hicâzkâr Şarkısı (Söyle ey mutrib-i nâzende-edâ), 3 — Ârif Bey'in aynı makamdan şarkısı Gurûb etdi güneş, dünyâ karardı), 4 — Hânende Asdik'in aynı makamdan şarkısı (Hançer-i ebrûsu saplandı dile), 5 — Zekâi Dede'nin Ferahnâk bestesi (Söyletme benî cânım efendim, kederim var), 6 — Şâkir Ağa'nın Ferahnâk Yürük Semâî'si (Bir dilbere dil düşdü ki, mahbûb-ı dilimdir), 7 — Bir Muhayyer Dîvân (Ok gibi hublar benî yaydan yabânâ atdılar), 8 — Nevres Paşa'nın Uşşak müstezâd Dîvânı (Hasretle bu şeb gâh uyudum, gâh, uyandım), 9 — Dede Efendi'nin Gül'izâr Köçekçesi (Nâzlı nâzlı sekip gider).

Ekspres Matbaası'nda basılan plak gömleğinin arka yüzünde 8 bestekârın biyografisi, İngilizce olarak bu biyografilerin özetleri ve aynı dilde Türk Musikisi sistemi hakkında bir not var. Ek olarak verilen kâğıtta da okunan eserlerin güftelerî ve güftelerdeki kelimelerin açıklamaları yer almış.

Plağı 3 Taksim süslüyor: Necdet Yaşar'ın tanbur, Cüneyd Kosal'ın kaanun, Niyâzi Sayın'ın ney taksimleri. Koroya sazlarıyle eşlik eden diğer sanatkârlar, Câhid Peksayar (keman), Cevdet Çağla (alto) ve Hüsnü Özenen (violonsel). Hepsi devrimizin en iyi saz sanatkârları arasında bulunan iyi seçilmiş bir ekip.

Aynı şirketin yayınladığı ve gene Nevzad Atlığ'ın idare ettiği diğer plağın bir yüzünde Kürdi'li Hicâzkâr, diğer yüzünde Hüzzâm fasılları var. Plak gömleğinin arkasında 10 bestekârın biyografisi verilmiş. Ek kâğıtta da güfteler ve kelime açıklamaları bulunuyor.

Millî musiki terbiyesi, millî kültür için şarttır. Klasik musikimiz, son derecede ihmale uğramış bir sanatımızdır. Büyük yönetici Dr. Nevzad Atlığ'ın attığı bu hayırlı adımın arkasının gelmesi çok verimli olacaktır. Buna şiddetle ihtiyacımız var. Plaklar, örnek olacak derecede mükemmeldir. Bu iki plakla, iki ayrı türde, Türk musikisi âleminden iki güzel yaprak sunulmuştur. Her halde böyle eserlerle, musiki dünyamızı, elli, yüz bin satan şoför plaklarından temizlemek lâzımdır.

İçişleri Bakanlığı, Proje Müdürlüğü, **İçişleri Bakanlığı'nda Yeniden Düzenleme Çalışmaları**, Ankara, Gürsoy Basımevi, İçişleri Bakanlığı yayını, 60 + VIII sayfa.

Dr. Faruk Sükan'ın önsözünü yazdığı bu broşürde, içişleri bakanlığımızın bünyesinde toplanan bütün hizmetler üzerinde yeniden düzenleme çalışmaları hakkında teklif ve projeler var. Birçok müessesemizin böyle radikal reformlara ihtiyacı olduğu muhakkaktır. Bunun anlaşılmış ve ele alınmış olması, çok memnuniyet vericidir. İçişleri bakanı, **Önsöz**'ünde şöyle diyor:

«Bütün Türk İdaresinin içinde bulunduğu yeniden düzenleme ihtiyacını, Türk idaresindeki önemli rolü dolayısıyle, şiddetle hisseden bakanlığımız, bir yıldan beri, yapmak zorunda olduğu yeniden düzenlemeye mesnet teşkil edecek bir araştırmanın içinde bulunmaktadır. — Hizmete, refaha ve iktisadî kalkınmaya yönelmiş bir devlet anlayışı içinde, idare'nin gerçekten karışık, anlaşılmaları güç, çok çeşitli meselelerini, kapalı kapılar ardında, sadece şahsî tecrübelere dayanan masabaşı çalışmalarıyle çözmek, mümkün değildir. — Bu bakımdan, memleketin ve idarenin içinde bulunduğu şartları, hizmetin ve teşkilâtın gerçek durumunu ve aksaklıkları, yerinde inceleyip, yeniden düzenlemeyi amaç edinen bu çalışmalara, büyük önem vermekteyiz».

Y. Ö.

Tarih Postası

OKUYUCULARIMIZIN TARİHLE İLGİLİ SORULARI, BU SAYFALARDA CEVAPLANDIRILMAKTADIR.

Azmi Kocaoğlu (Erbaa — Tokat)

Hârûnu'r-Reşîd, nargile içmiş midir?

Nargilede tütün kullanıldığına göre içmemiştir. Hârûnu'r-Reşîd, 809 yılında ölmüştür. Tütünse, Amerika'dan Avrupa'ya ve oradan Asya'ya geçmiş bir bitkidir. Amerika 1492'de keşfedilmiş, tütün, ancak XVI. asırda Yakın Doğu'ya gelebilmiştir.

R. H. Uzunoğlu (Cihangir — İstanbul)

Hayat Tarih Mecmuası'nın mâkul ve temiz Türkçe'sini çok beğeniyorum. Kültürümüzü inkırâza götüreceği muhakkak olan uğursuz ve çirkin ırt dil akımına kapılmadığınız için sizi tebrik ederim.

Türk milletinin bildiği, konuştuğu, anladığı Türkçe'yi kullanıyoruz. İyi duygularınıza teşekkür ederiz.

Nihat Varol (Yenişehir — Ankara)

Yeniçeriler, Bektaşî midir? Türk ve dünya kumandanları, Türk ve dünya havacılığı mevzularında yazılar koyamaz mısınız?

Bektaşilik, Yeniçeri Ocağı'na çok girmiş bir tarikatti. Yeniçeriler bu tarikate ve piri olan Hacı Bektaş Veli'ye büyük saygı beslerlerdi. Doğrudan doğruya Bektaşî tarikatine giren Yeniçeriler çoktur. Başka tarikatlere girenler de vardı. — İstediğiniz mevzularda yazılar koyduk ve koymakta devam edeceğiz.

Şükrü Bâbür Aytemiz (Maraş)

«İmperium» ne demektir? Romalılar'ın «barbar» dedikleri kavimlerin kurdukları krallıklar hangileridir?

«İmperium», Roma devletinde, devlet kudretini temsil eden müesseselere verilen addır. Askerî ve adlî imperium'lar olabilirdi. İmparatorluk çağında, I. asırdan başlıyarak, kelimenin mânası biraz değişmiştir. — Roma İmparatorluğu'nun yerine geçen ve «barbar» denen başlıca devletler arasında Türk Hun, Got, Vandal, Frank, Cermen kavimlerinin kurdukları teşekküller sayılabilir. Fazla tafsilâta sütunlarımız müsait değildir. Okul kitaplarında ve tarih atlaslarında etraflıca bilgi vardır.

Sefer Debreli (İzmit)

«Truva» mı doğru, «Troya» mı?

Yunanca «Troas» olan bu kelimenin, Fransızca söylenişi, yani «Truva» şekli dilimize yerleşmişitr. Doğru olan budur. İngilizler «Troy» derler.

Osman Altıntaş (Ankara)

1967 yılında çıkan 5. sayınızda bir yazınızda bahsettiğiniz Avustralya'daki Abdullah Bey ve Kul Mehmed adındaki Türkler hakkında fazla bilgi var mı?

Bu şahıslar hakkında şu anda elimizin altında fazla bilgi yoktur.

Hamdi Şahin (Ladik — Samsun)

Yavuz Sultan Selim'in kılık değiştirerek Tebrîz'e gidip Şâh İsmail ile satranç oynayıp onu yendiği doğru mu?

Yavuz, Trabzon'da sancak beyi iken, Safevi ülkelerine dalmış, keşifler ve başarılı savaşlar yapmış, hattâ fütuhatta bulunmuştu. Naklettiğiniz kabilden hikâyeler, bu olaylardan doğmuştur. Lâle Devri'ne ait yazdığınız fıkranın da bunun gibi tarihî bir ehemmiyeti yoktur. — Türkiye'de kaç tane saat kulesi olduğunu bilmiyoruz. — Bahsettiğiniz harabenin, Van Gölü'ndeki Ahtamar adasında olması muhtemeldir.

Ferda Taşan (Ankara)

Strabon'un coğrafyası hangi dildedir?

Yunanca'dır. Strabo, İlkçağ'ın çok büyük bir coğrafyacısıdır. M.Ö. 63 yılında Amasya'da doğmuştur. En mühim eseri sadece «Coğrafya» adını taşır. Türkçe'ye kısmen de olsa çevrilmemiştir. 17 ciltir. O zaman bilinen dünyanın büyük bir kısmını anlatır. Birçok defa basılmıştır. Fransızca, İngilizce ve Almanca tam tercümeleri vardır.

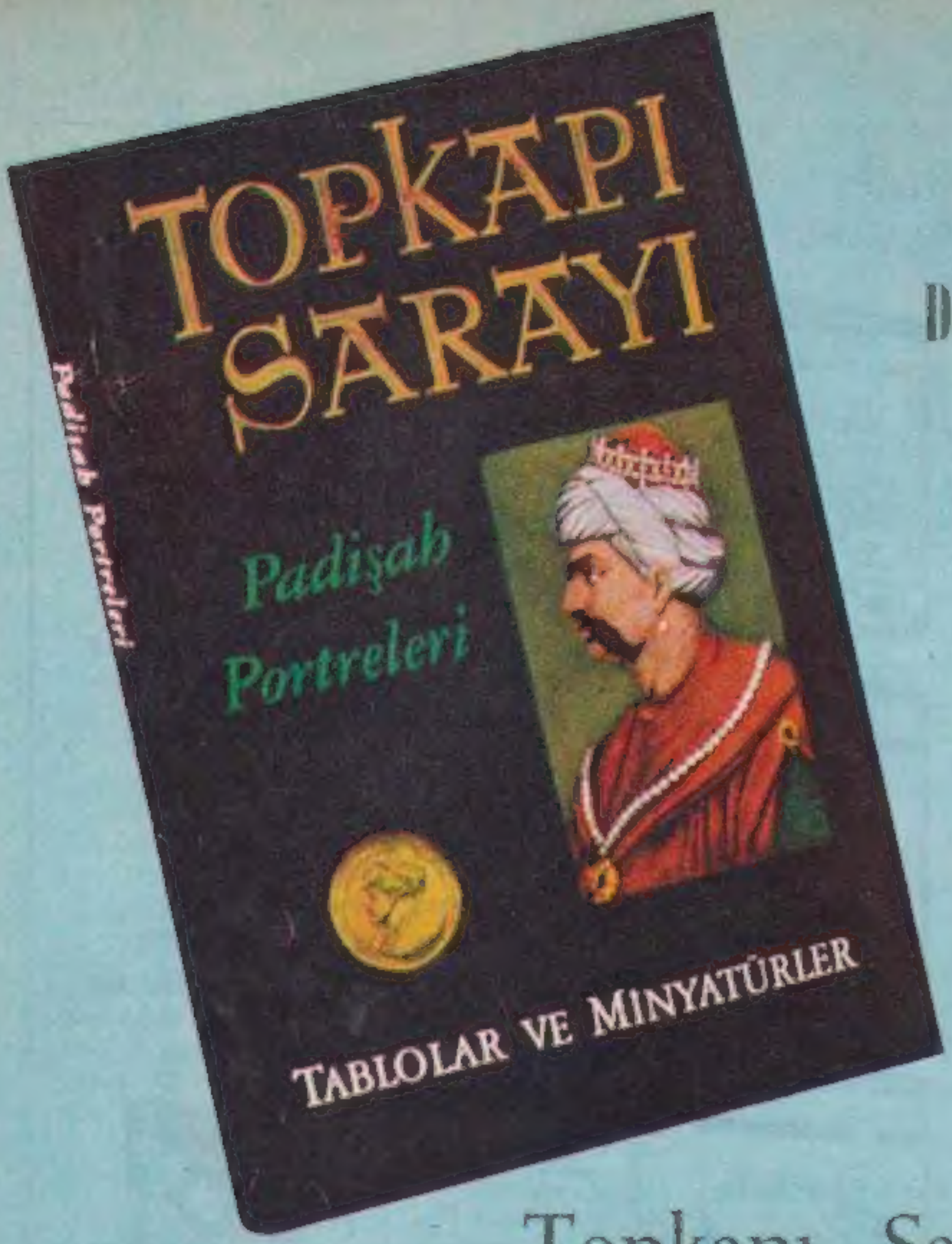

Türkiye'de
Doğan Kardeş
Ofset
Baskı
Tekniğinin
Tereddütsüz
En güzel
Örneği

Topkapı Sarayı Padişah Portreleri

Tablolar ve Minyatürler

(Türkçe, İngilizce, Almanca basılmıştır.)

Bu kitap, Topkapı Sarayında bulunan ve yerli yabancı ressamlar tarafından muhtelif devirlerde yapılmış 24 tablo ve minyatürün, Doğan Kardeş Basımevinde asıllarına tamamen uygun olarak basılmış, renkli reprodüksiyonlarından mürekkeptir.

Nigâr Anafarta'nın bir ön sözüyle 25 × 35 cm. boyunda, nefis kuşe bir gömlek içinde ve ciltli olan bu nefis eser sadece 1 000 nüsha olarak basılmış ve numaralanmış nadide bir eserdir.

FİATI 120 LİRA

Doğan Kardeş'ten ve Bateş Bayilik Teşkilâtı, Cağaloğlu — İstanbul adresinden istenebilir.